

Pekka Korpinen: Metropolien rakentaja

Tuovi Allén & Jukka Pekkarinen (toim.)

PALKANSAAJIEN

TUTKIMUSLAITOS

Pekka Korpinen:
**Metropolien
rakentaja**

Tuovi Allén & Jukka Pekkarinen
(toim.)

Pekka Korpinen: Metropolien rakentaja

Tuovi Allén & Jukka Pekkarinen
(toim.)

Oheiset korjaukset ja tarkennukset kirjaan:

- Sivu 7 Pekka Korpinen syntyi toimitusjohtaja Aarne Korpisen ja kansakouluopettaja Katri Korpisen perheeseen. Isoisä Karl Korpinen (1862–1918) perusti ja omisti aikoinaan Ruolahden sahan ja kaupan ja oli Suomi-laivan yksi omistaja. Aarne Korpinen oli Tehdasvilla Oy:n toimitusjohtaja.
- Sivu 8 Perheessä oli koululaisvaihdon kautta kesällä 1961 Terry Powell USA:sta. Pekka vieraili hänen luonaan opiskelijana vuonna 1965.
- Sivu 9 ja 12 Pekka Korpinen oli pääministeri Rafael Paasion poliittinen erityisavustaja (ei siis Mauno Koiviston).

Kannen suunnittelu: Markku Böök
Kannen kuva: Työväen arkisto

ISBN 952-5071-98-7
ISSN 1795-2832

SISÄLTÖ

Saatesanat	5
<i>Tuovi Allén</i>	
Mies joka kulkee omia polkujaan	7
<i>Jukka Pekkarinen</i>	
Pekka Korpinen ekonomistina: kettu vai siili?	22
<i>Kaisa Blomstedt</i>	
Viesti on katsojan silmissä	34
<i>Lauri Törhönen</i>	
Kaikki tiet vievät	37
<i>Pekka Sauri</i>	
Demokratia, ideologia ja parhaan argumentin periaate	46
<i>Mika Pantzar ja Risto Tainio</i>	
Vastakohtien riemu ja riesa	49
<i>Matti Pohjola</i>	
Tiede, tutkimus ja talouspolitiikka	56
<i>Pekka Parkkinen</i>	
Kaikki töissä – kaikki hyvin	64
<i>Reija Lilja</i>	
Tänne ei ole tultu viihtymään	71
<i>Risto Vaittinen</i>	
Maatalouden kansallinen tuki – kansallinen etu?	78

<i>Pekka Sauramo</i>	
Solidaarinen palkkapolitiikka murroksessa	84
<i>Sixten Korkman</i>	
Euroopan unioni – elefantti vai polkupyörä?	92
<i>Jaakko Kiander ja Pentti Vartia</i>	
Pekka ja markka	97
<i>Pertti Kukkonen</i>	
Onko valuuttakriiseillä kärjitysmiskynnys?	108
<i>Kaj Ilmonen</i>	
Kulutus henkilökohtaisen Kondratjev-syklin laskusuhdanteessa	120
<i>Heikki Oksanen</i>	
Eläkkeet kansantalouden tilinpidossa ja julkisen vallan velka- ja budjettitavoitteet	134
<i>Seppo Lindblom</i>	
Hyvinvointivaltio hämmennyksen tilassa	146
<i>Raimo Väyrynen</i>	
Öljy muokkaa taas politiikkaa	156
Pekka Korpisen julkaisut	164
Kirjoittajat	169
Tabula gratulatoria	171

SAATESANAT

Pekka Korpinen täyttää 60 vuotta tänään, 8.10.2004. Hänen pitkä uransa ekonomistina ja talouspoliittisena vaikuttajana, kaupunkisuunnittelijana ja taiteen ystävänä on vertaansa vailla. Hänen ajatustensa ja kätensä jälki on jäänyt moniin asioihin ja paikkoihin. Pekka on ekonomistina ja kaupunkisuunnittelijana maalannut suurella siveltimellä ja rakentanut metropoleja. Hänen visionsa ovat ihastuttaneet ja vihastuttaneet.

Pekka Korpinen on tehnyt tähän mennessä pisimmän päivätyönsä Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen johtajana ja talouden syklien tutkimuksen edelläkävijänä. Nykyisessä tehtävässään kaupunkisuunnittelusta ja kiinteistötoimesta vastaavana apulaiskaupunginjohtajana hän on jättänyt puumerkkinsä suomalaisen metropolin rakentamiseen. Vapaa-aikanaan Pekka on palannut yhä uudestaan tutkimaan ikuisen Rooman taideaarteita.

Tähän teokseen on koottu Pekka Korpisen työtovereiden, kollegojen ja ystävien kirjoituksia. Jotkut kirjoituksista liittyvät suoraan Pekan persoonaan, toiset taas hänelle läheisiin aiheisiin. Kiitämme lämpimästi kaikkia kirjoittajia.

Pekka Korpisen henkilökuvat ovat kirjan toimittajien käsialaa ja niissä korostuu pitkäaikaisten työtovereiden henkilökohtaiset muistot ja tunnelmat päivänsankarista. Henkilökuvia varten olemme haastatelleet Pekan puolisoa Vuokko Korpista, mistä hänelle suuret kiitokset.

Lopussa on tabula gratulatoria niistä henkilöistä, jotka ovat tukeneet tämän teoksen tekemistä ja kirjoittajien kanssa halunneet onnitella Pekka Korpista.

Tällä teoksella onnittelemme sydämellisesti Pekka Korpista hänen 60-vuotissyntymäpäivänään!

Helsingissä 8.10.2004

Tuovi Allén

Jukka Pekkarinen

*Kuljen sitä tietä, jonka olen valinnut.
Ihmiset joko pitävät siitä tai sitten eivät.*
Woody Allen

*Makuni on yksikertainen.
Tyydyn aina parhaimpaan.*
Oscar Wilde

MIES JOKA KULKEE OMIA POLKUJAAN

Tuovi Allén

Miten kuvailisi miestä, joka kouluvuosina oli intohimoinen voimistelija, opiskeluaikoina aktiivinen harrastajanäyttelijä, aikuisiällään palavasieluinen maailmanparantaja, radikaali taloustieteilijä ja aktiivinen yhteiskunnallinen keskustelijä, työurallaan arvostettu ja kiistelty taloustieteilijä ja kaupunkisuunnittelija sekä viime vuosina Rooman taiteelle ja arkkitehtuurille omistautunut, monipuolinen kulttuurivaikuttaja.

Vastauksia on vain yksi: hän on Pekka Korpinen. Visionääri ja kosmopoliitti.

Suurten ikäluokkien etujoukossa

Vuonna 1944 Suomeen syntyi vajaat 80 000 lasta, yksi historiamme ensimmäisiä suuria ikäluokkia. Vastasyntyneistä yksi oli Pekka Juha Tapio Korpinen. Elettiin Suomen historian yhtä suurinta murrosta. Jatkosodan päättänyt välirauhasopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli allekirjoitettu kolme viikkoa aikaisemmin, Tasavallan Presidenttinä oli Mannerheim ja pääministerinä Paasikivi. Suomessa elettiin odottavalla kannalla ja suomalaiset toivoivat lopullista rauhaa, joka saatiin seuraavana vuonna, kun Pariisin rauhansopimus solmittiin.

Pekka Korpinen syntyi 8.10.1944 Helsingissä liikemies Aarne Korpisen ja kansakoulunopettaja Katri Maria Korpisen (syntyjään Hahl) perheeseen. Aarne Korpinen oli Ruolahden sahan perustaja ja omistaja, kauppias sekä Suomi-laivan yksi omistaja. Perheeseen kuuluivat myös sisar Leena (nykyinen Tuominen) sekä veli Heikki Korpinen.

Pekka Korpisen perheen juuret ovat Hämeessä. Hänen isänsä ja isän-isänsä olivat molemmat teollisuus- ja liikemiehiä, myös veli Heikki opiskeli itsensä ekonomiksi. Pekka Korpisen kansakoulunopettajaäiti oli innokas taiteen ja kulttuurin harrastaja ja hänen suvussaan oli useita taiteilijoita. Sisar Leena valmistui arkkitehdiksi ja teki pitkän uran kaupunkisuunnittelijana Helsingin kaupungin palveluksessa.

Pekka Korpisen elämässä ovat muihin sisaruksiin verrattuna molempien vanhempien ja sukujen perinnöt nivoutuneet yhteen: talous ja taide, päätöksenteko ja kulttuuri. Oman perheensä Pekka Korpinen perusti vuonna 1970 avioituessaan Vuokko-Leena Kiurun kanssa, jonka kanssa hän asettui asumaan Helsingin Kruunuhakaan sekä myöhemmin Kulosaareen ja Kaivopuistoon.

Pekka Korpinen aloitti kansainvälistymisensä jo ennen ylioppilastutkintoaan viettämällä vuoden 1962 Yhdysvalloissa vaihto-oppilaana. Niiltä ajoilta hänellä on säilynyt useita hyviä ystäviä. Hän kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1963, minkä jälkeen hän valmistui Helsingin yliopistosta valtiotieteen kandidaatiksi vuonna 1967 ja valtiotieteen lisensiaatiksi vuonna 1973 pääaineenaan kansantaloustiede. Hänen uransa ekonomistina alkoi heti valmistumisen jälkeen tutkijana Suomen Pankin taloustieteellisessä tutkimuslaitoksessa vuonna 1967. Vierailtuaan vuoden 1971 tutkijana Tukholman yliopiston kansainvälisen talouden laitoksella hän palasi Suomen Pankkiin reaalityönsä toimiston päälliköksi.

Pekka Korpinen väitteli valtiotieteen tohtoriksi vuonna 1981 kansantaloustieteestä. Väitöskirja käsitteli talouden kriisejä ja pitkiä syklejä, missä hän palasi jo 1970-luvulla aloittamaansa pohdiskeluun markkinataloudelle luonteenomaisesta jaksottaisuudesta. Väitöskirjan esitarkastajana toimi tohtori Jukka Pekkari ja vastaväittäjänä professori Veikko Reinikainen. Aiheen valinta kuvastaa yhtä keskeistä piirrettä Pekka Korpisen ajattelussa: pitkää historiallista perspektiiviä ja kykyä nähdä tulevia trendejä.

Toisenlainen sosialidemokraatti

Pekka Korpinen liittyi Suomen Sosialidemokraattisen puolueen jäseneksi jo opiskeluaikoinaan vuonna 1966. Vaikka hän ei ollut yleisissä vaaleissa ehdolla kuin kaksi kertaa – kerran kunnallisvaaleissa Helsingissä päätyen varavaltuutetun paikalle ja toisen kerran Mauno Koiviston valitsijamiehenä – hän oli

Mikko Vilkastuksena "Eskon häissä" Eteläsuomalaisessa osakunnassa 1964.

aktiivinen vaikuttaja SDP:n sisällä ja valtakunnanpolitiikan taustajoukoissa.

Pekka Korpinen toimi valtiovarainministeri Mauno Koiviston poliittisena erityisavustajana Rafael Paasion hallituksessa vuonna 1972 sekä useiden sosialidemokraattisten ministeriiden tausta-apuna 1970- ja 1980-luvuilla. Hän toimi myös SDP:n erilaisissa työryhmissä asiantunti-

jana aina 1990-luvulle asti ja oli muun muassa muovaamassa puolueen kantoja raha- ja valuuttakurssipolitiikkaan sekä asunto- ja asemakaavapolitiikkaan. Hänen aikalaisiaan tässä työssä olivat muun muassa Ulf Sundqvist, Eero Rantala ja Eero Tuomainen.

Pekka Korpinen oli vuosina 1975–78 SDP:n puolueuuvoston ja vuosina 1990–93 puoluehallituksen jäsen. Jälkimmäisellä kaudellaan hän teki ehdotuksen, joka toteuduttuaan muutti melkoisesti Suomen poliittista ilmastoa ja saattoipa vaikuttaa myös valtiovallan kokoonpanoonkin.

Puoluehallituksen jäsenenä Pekka Korpinen teki vuonna 1992 ehdotuksen, että SDP:n presidenttiehdokas Mauno Koiviston kauden päättyessä valittaisiin avoimella kansanvaalilla, johon saavat tasa-arvoisesti osallistua kaikki äänioikeutetut suomalaiset, eivät ainoastaan SDP:n jäsenet. Ehdotus herätti kiivaan keskustelun puolueen sisäpiirissä ja SDP:n jäsenten ääniä vaadittiin eroteltavaksi ehdokasvaalissa. Korpisen ehdotusta pidettiin jopa Kalevi Sorsan presidenttiehdokkuutta avoimesti vastustavien juonena ja puolueen vastaisena.

SDP:n puoluehallituksen äänestyksessä Korpisen ehdotus kuitenkin voitti ja presidenttiehdokkaan esivaali järjestettiin keväällä 1993 avoimena, yleisenä ja puoluetta sitovana. Puolueen jäsenten ja muiden esivaalissa äänestäneiden ääniä ei eroteltu eikä se olisi edes ollut mahdollista.

Pekka Korpinen oli SDP:n presidenttiehdokkaiden esivaalikampanjassa aktiivisesti Martti Ahtisaaren tukijoukoissa ja kuului siihen pieneen ydin-

joukkoon, joka Ahtisaaren pyysi ehdokkaaksi. Esivaalissa Martti Ahtisaari keräsikin sitten yli 60 prosenttia annetuista äänistä Kalevi Sorsan, Pirkko Työläjärven, Vappu Taipaleen ja Sakari Knuutilan jakaessa loput äänipotista.

Oliko Pekka Korpisen aloite – joka sittemmin toteutui – suunnattu Kalevi Sorsan kaatamiseen? Näin Sorsa itse näyttää tilanteen tulkinneen muistelmissaan. Tähän väitteeseen on kuitenkin syytä suhtautua epäillen: Martti Ahtisaaren tukijoukoissa oli runsaasti myös nuoria ihmisiä, jotka halusivat suomalaisen politiikkaan uusia tuulia ja kansainvälisyyttä. Martti Ahtisaaren uskottiin edustavan näitä asioita Sorsaa paremmin. Toisaalta Ahtisaaren tukijoukkojen enemmistö oli juuri niitä kansalaisia, jotka halusivat hyödyntää suoraa kansanvaalia myös presidentin valta-aseman kaventamiseen. Ahtisaaren uskottiin myös ajavan tätä asiaa Sorsaa paremmin. Onnistuiko Pekka Korpinen ja muut Ahtisaaren tukijat tässä, lienee liian varhaista vielä arvioida.

SDP:n edustajana Pekka Korpiselle lankesi vuosien varrella lukuisia näkyviä luottamustehtäviä muun muassa Suomen työväen säästöpankin isännistössä, Veitsiluodon ja Vapon hallintoneuvostoissa, Hakan ja Elannon hallituksissa. Riippumattomana taloustieteilijänä hänet valittiin muun muassa Wider-instituutin hallitukseen ja Metsäntutkimuslaitoksen johtokuntaan.

Pekka Korpinen on ollut 1960-luvulta lähtien aktiivinen kirjoittaja ja kolumnisti Suomen Sosialidemokraatti- ja Uutispäivä Demari-lehdessä. Yleensä hänen kolumniaiheensa liittyivät ajankohtaiseen talouspoliittiseen tilanteeseen kuten valuuttakurssipolitiikkaan, kauppapoliittisiin ratkaisuihin (esimerkiksi EEC ja Nordek), talouden rakenteisiin ja kansainväliseen talouteen. Hän on kirjoittanut mielipidekirjoituksia myös SAK:n Palkkatyöläiseen ja Elanto -lehteen sekä Ilta-Sanomiin ja Uuteen Suomeen.¹

Pekka Korpisen läheisiä ystäviä ja keskustelukumppaneita sosialidemokraattis-

Kuva: Työväen arkisto.

ten vaikuttajien joukossa ovat vuosien ajan olleet muun muassa presidentti Mauno Koivisto, Seppo Lindblom ja Paavo Lipponen. Ystävyyttä Mauno Koiviston kanssa ei ole koskaan häirinnyt se, että Pekka Korpinen edustaa usein erilaisia talouspoliittisia näkemyksiä kuin Koivisto.

Kysymykseen, minkä sortin sosialisti Pekka Korpinen on, voisi vastata: Karl Marxin ja Oscar Wilden seuraaja. Kirjassaan ”Ihmissielu sosialismissa”² Oscar Wilde kuvaa sosialismia juuri yksilöllisyytenä ja vapautena arvostellessaan yhteiskunnan taiteen tekemiselle asettamia reunaehtoja. Marxin ajattelusta Pekka Korpinen on ammentanut vuosien varrella paljonkin aineksia, etenkin pohtiessaan talouden pitkiä syklejä ja hyvinvointivaltion tulevaisuutta.

Ekonomisti Pitkänsillan tuolta puolen

Varhaisista ekonomistivuosistaan lähtien Pekka Korpinen oli erityisen kiinnostunut talouden rakenteista ja kansainvälisestä taloudesta. Toimiessaan vierailevana tutkijana Tukholman yliopistossa Korpinen ystävystyi ruotsalaisen ekonomistin Nils Lundgrenin kanssa. He julkaisivat yhdessä keväällä 1971 kaksi paljon keskustelua herättänyttä kirjoitusta Suomen taloudesta, toisen Dagens Nyheterissä ja toisen Skandinaviska Bankenin julkaisussa.

Pekka Korpisen Nils Lundgrenin kanssa kirjoittamat artikkelit Suomen kansantalouden rakenneongelmista syntyivät suuren muuttoaallon antamista virikkeistä. Korpisen omien arvioiden mukaan kirjoitus vaikutti merkittävästi 1970-luvun kasvuhakuiseen talouspolitiikkaan.

Pekka Korpisen ja Nils Lundgrenin keskusteluyhteys ja ystävyys on säilynyt näihin päiviin saakka. Viime vuosina Lundgren on tullut Ruotsissa tunnetuksi myös kiivaana talous- ja rahaliiton sekä Ruotsin EMU -jäsenyyden vastustajana.

Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen ensimmäinen johtaja oli Seppo Lindblom. Pian tutkimuslaitoksen perustamisen jälkeen hän sai vuonna 1972 kutsun Rafael Paasion hallituksen kauppa- ja teollisuusministeriksi. Sitten hän nimitettiin vuonna 1973 valtiovarainministeriön kansantalousosaston ylijohtajaksi.

¹ Pekka Korpisen kirjoitukset 1970–80-luvuilta on koottu teokseen *Talouspoliittisia avauksia. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos*, 1988.

² Oscar Wilde, *Soul of man under socialism*. 1891. Suomentanut Asmo Koste. *Ihmissielu sosialismissa*. 2001, *Nastamuumio*.

TTT etsi uutta johtajaa ja sellainen löytyi Suomen Pankista, nuori ekonomisti Pekka Korpinen. Tätä ennen Korpinen oli vuonna 1972 ehtinyt toimia myös valtiovarainministeri Mauno Koiviston poliittisena erityisavustajana Paasion hallituksessa.

Työväen taloudellinen tutkimuslaitos TTT oli perustettu vuonna 1971 SAK:n ja Kulutusosuuskuntien keskusliitto KK:n toimesta. Pian perustamisensa jälkeen tutkimuslaitoksen taustavoimaksi tuli myös Suomen Työväen Säästöpankki, jota myöhemmin johti pitkään Pekka Korpinen hyvä ystävä ja aatetoveri Ulf Sundqvist.

TTT:n ensimmäinen esimies Seppo Lindblom oli tehnyt vuosina 1971–72 hyvän pohjatyön tutkimuslaitoksen toimintalinjan muovaajana ja toiminnan organisoijana. Näiden suunnitelmien toimeenpano jäi uudelle esimiehelle Pekka Korpiselle vuodesta 1973 alkaen aina vuoteen 1991 asti.

Työväen taloudellinen tutkimuslaitos oli pitkälti Pekka Korpinen luomus. Ryhtyessään johtamaan ammattiyhdistysliikkeen ja poliittisen vasemmiston tukemaa tutkimusyhteisöä Korpinen samalla astui talouspoliittisen debatin keskiöön. Aktiivisena yhteiskunnallisena keskustelijana Korpinen hankki pienelle tutkimuslaitokselle runsaasti julkisuutta ja sen myötä myös arvovaltaa talouspoliittisessa valmistelussa ja päätöksenteossa.

Jukka Pekkarinen kuvaa toisaalla tässä teoksessa Pekka Korpista ekonomistina sekä hänen keskeisiä tutkimustuloksiaan devalvaatiosykleistä, talouden pitkistä sykleistä ja asuntomarkkinoiden sikasykleistä. Myös Jaakko Kiander ja Pentti Vartia valottavat tätä puolta Korpisesta omassa kirjoituksessaan.

Pekka Korpinen edusti noihin aikoihin varsin erilaista toimintatapaa taloustieteellisessä tutkimusyhteisössä. Hän ei peitellyt omia eikä taustayhteisöjensä poliittisia kantoja vaan pikemminkin hyödynsi niitä tutkimuslaitoksensa työn tulosten levittämisessä. Ajoittain Korpinen myös ärsytti julkisuudessa esittämillään lausunnoillaan tutkimuslaitoksen taustayhteisöjä vaaliessaan omaa ja tutkimuslaitoksensa itsenäisyyttä. Myrskyt Hakanien vesilaseissa tyyntyivät kuitenkin nopeasti, koska niin Korpinen kuin koko TTT:n tutkimustyö koettiin tärkeäksi ammattiyhdistysliikkeen ja poliittisen vasemmiston edunvalvonnalle.

Vuonna 1975 legendaarinen kolumnisti Eskonen kuvasi Pekka Korpinen ajattelua ja työtä näin: ”Korpinen ei todellakaan halua muovautua kapitalismin käsikassaraksi tai oman puolueensa likaisen työn rukkaseksi.

Paasion hallituksen poliittisia sihteereitä eduskunnassa 1972, yläpuolella ministeri Valde Nevalainen.

Tässä hänet estää tutkijan objektiivisuus, itsenäisyys ja rehellisyys”. Niin vasemmistolainen kuin Korpinen on ollutkin, hän on aina säilyttänyt itsenäisyytensä niin omien kuin vieraidenkin ristitulessa.

Tutkimuslaitoksen varhaisia vuosia leimasi laitoksen henkilökunnan aktiivinen

osallistuminen poliittiseen keskusteluun ja työväenliikkeen arvomaailmaa lähellä olevat tutkimusaiheet. Henkilökuntaan kuului nuoria ekonomisteja, joista useimmat jatkoivat vielä opintojaan lisensiaatin ja tohtorin tutkinnon suorittamiseksi. Tutkijoiksi Pekka Korpinen pestasi monia lupaavia – myös poliittisesti sitoutumattomia – ekonomisteja, jotka sittemmin ovat luoneet näyttävän uran TTT:n ulkopuolella, muun muassa Pertti Parmanteen, Sixten Korkmanin, Matti Pohjolan ja Tuire Santamäki-Vuoren.

Noihin aikoihin ja myös myöhemminkin TTT:n sisällä käytiin paljon keskustelua tutkimuksen arvolähtökohdista ja poliittisesta väristä. Lopulta yleensä päädyttiin toteamaan, että tutkimuslaitoksen pieni koko ja taustayhteisöjen intressit vaativat erikoistumaan tutkimuksessa ja sitoutumaan lähestymistavoissa taustayhteisöjen arvomaailmaan tinkimättä silti tieteellisyiden vaatimuksista. Tutkimusaiheiksi vakiintuivat kansainvälisen talouden, kotitalouksien kulutuksen, työmarkkinoiden ja julkisen talouden tutkimus. Pekka Korpinen toi tutkimuslaitokseen Suomen Pankista mukanaan myös talousennusteiden laatimisen.

TTT:llä harrastettiin myös sosialistisen talouden tutkimusta ja Pekka Korpinen toimitti aiheesta ”Sosialistinen taloussuunnittelu” -nimisen teoksen vuonna 1974. Neljän vuoden kuluttua 1978 hän palasi samaan aiheeseen esitelmöidessään Suomen talouden 1970-luvun kriisistä X Työväen kulttuuritapahtuman, Jyväskylän talven yhteydessä järjestetyssä Kapitalis-

min kriisi -seminaarissa. Esitelmässään Korpinen pohtii kapitalististen talouksien jaksottaista kehitystä, syklejä sekä työväenpuolueiden roolia kriisin ratkaisussa: ” ... toinen vaihtoehto on se, että työväenpuolueet ovat etsimässä demokraattista tietä

Pekka Korpinen, Tuovi Allén ja Pekka Sauramo TTT:n pikkujoulussa 1980-luvun alussa.

ulos kriisistä. Tien löytäminen saattaa toisaalta merkitä kapitalismin eliniän pitenemistä. Osallistumalla (maan) hallitukseen sekä SDP että SKP ovat epäilemättä päätyneet arvioon, että kapitalismi tulee vielä joka tapauksessa toipumaan ... Kun kapitalismi lopulta luhistuu, tulee se useimmille yllätyksenä.”

Sosialismin tulevaisuuteen Pekka Korpinen palasi vielä uudelleen vuonna 1989 kirjassaan ”Valtio ja vapauden kasvu” pohtiessaan hyvinvointivaltion tulevaisuutta todetessaan, että ”sosialismin klassikoiden näkemyksistä ajatus valtion häviämisestä saattaa lopulta osoittautua kaikkein elinvoimaisemmaksi.” Samalla hän korosti jo Marxinkin ajatteluun kuulunutta positiivista vapautta, joka syntyy yhteisön antamista mahdollisuuksista.

Pekka Korpisen johtama Työväen taloudellinen tutkimuslaitos oli vastaavista tutkimuslaitoksista pienin mutta usein julkisuudessa äänekkäin. Työnsä jälkiä tarkastellessaan vuonna 1981 Pekka Korpinen toteaa: ”Myös tieteessä pieni voi olla kaunis. Pienen yksikön työllä voi olla kauaskantoisia vaikutuksia esimerkiksi viljellessään lähestymistapoja, jotka syystä tai toisesta ovat jääneet virallisessa tutkimustoiminnassa taka-alalle tai nostaessaan esiin kysymyksenasetteluja, jotka muutoin unohtuisivat.” (Korpinen, 1981) Näin myös tapahtui. Pekka Korpisen aikana TTT nosti ajankohtaiseen taloustieteelliseen tutkimukseen muun muassa sellaiset aiheet kuin ympäristötalous, talouden etiikka ja naisten asema taloudessa.

Pekka Korpiselle ei useinkaan riittänyt pelkästään suomalainen tutkimusyhteisö vaan hän etsi aktiivisesti vaikutteita ja kontakteja maailmalta. Ekonomistina hän oli jo tuolloin kosmopoliitti. Pekka Korpinen oli vieraillut tutkijana Tukholman ja Cambridgen yliopistoissa ja solminut joukon suhteita alan huippututkijoihin. Heitä hän kutsui myös vierailulle Suomeen ja Työväen taloudelliseen tutkimuslaitokseen. Vierailijoiden joukossa olivat muun muassa Lordi Nicholas Kaldor, Robert Solow, Frank Hahn, Masahiko Aoki, Murray Kemp, Frank Wilkinson, Andrew Oswald, Frank Cowell ja Steven Nickell. Toisesta ilmansuunnasta, Moskovasta, TTT:llä vieraili hänen kutsustaan useita IMEMO:n tutkijoita, muun muassa Juri Andrejev, Nikolai Smeljov ja Elena Krasnova. Pekka Korpisen johtamalla TTT:llä oli myös tiivistä tutkimusyhteistyötä muun muassa Venäjän tiedeakatemian kansainvälisen osaston ja Unkarin ammattiyhdistysten tutkimuslaitoksen kanssa 1980-luvulla.

Tutkimuslaitoksen johtamisen Pekka Korpinen keskeytti kahteen otteeseen. Vuosina 1982–85 hän toimi Pohjoismaiden edustajana Maailmanpankin johtokunnassa Washington D.C:ssä. Vaikka Pekka Korpinen oli jo opiskeluaikanaan harrastanut jonkin verran kehitysmaatutkimusta, vasta toimiminen maailmanpankin johtokunnan jäsenenä avasi hänelle mahdollisuuden päästä sisälle tähän maailmantalouden vaikeaan ongelmaan. Korpisen ura Maailmanpankin ajoittui juuri Meksikon velkakriisin alkuvuosiin.

Vuodeksi 1990 Pekka Korpinen kutsuttiin YK:n taloudellisen asian tuntijaryhmän johtajaksi vasta itseinäistyneeseen Namibiaan. Miksi juu-

Maailmanpankin vuosikokouspäivälliset. Kuvassa ministeri Pekka Vennamo, Ruotsin valtiovarainministeri Kjell-Olof Feldt puolisoineen, Riksbankenin pääjohtaja Bengt Dennis, Rolf Kullberg sekä Vuokko ja Pekka Korpinen.

ri Pekka Korpinen kutsuttiin tähän YK:n tärkeään tehtävään, on jäänyt hänen lähipiirilleenkin salaisuudeksi. Martti Ahtisaari oli saanut työnsä valmiiksi Namibian itsenäisyyden valmistelussa ja Pekka Korpinen jatkoi työtaaman rahaolojen vakiinnuttamiseksi ja kansainvälisen rahoituksen järjestämiseksi. Ne olivat isoja haasteita, joita hän ei epäröinyt ottaa vastaan.

Ihmisen mittaisen metropolin rakentaja

Pekka Korpinen on urallaan – yhtälailla työssään kuin vapaa-aikanaan – tarttunut ennakkoluulottomasti suuriin haasteisiin. Hän on ollut mukana rakentamassa erilaisia ”metropoleja”, joita monet arvostelijat ovat etukäteen pitäneet pilvilinnoina. Sellaisiksi ne eivät ole kuitenkaan jälkikäteen osoittautuneet.

Pekka Korpinen vaihtoi taloustutkimuksen pääkaupungin kehittämiseen 1990-luvun alussa. Helsingin kiinteistötoimesta ja kaupunkisuunnittelusta vastaavaksi apulaiskaupunginjohtajaksi hänet valittiin vuonna 1991. Erkki Tuomiojan palattua kansanedustajaksi ja valtakunnan politiikkaan, sosiaalidemokraateille kuuluva apulaiskaupunginjohtajan virka tuli täytettäväksi. Vaalinnan teki käytännössä SDP:n Helsingin piirijärjestö, jonka kokous äänesti kahdesta ehdokkaasta. Toinen heistä oli arkkitehti Kari Piimies. Vaalin voitti Pekka Korpinen niukalla äänten enemmistöllä.

Helsingin apulaiskaupunginjohtajaksi hän tuli valituksi aikana, jolloin lama alkoi koetella Suomea ja myös pääkaupunkiseutua. Tässä tehtävässä hän sai eteensä pääkaupungin kaikkien aikojen suurimmat kaavoitus- ja maankäyttökysymykset: nykytaiteen museon Kiasman ja Töölönlahden kaavoituksen, Vuosaaren sataman ja sen tyhjäksi jättämien keskusta-alueiden kaavoituksen sekä Kampin kehittämisen.

Apulaiskaupunginjohtajana Pekka Korpinen on ottanut voimakkaasti kantaa perinteisen eurooppalaisen kaupunkisuunnittelun puolesta. Siihen kuuluu inhimillinen mittakaava, jäsenyneet kaupunkitilat, kaupunkirakenteen hierarkia, julkinen liikenne ja erilaisten toimintojen lomittuminen. Amerikkalainen antiurbaani kaupunkisuunnittelu isoine omakotitalontonteineen, asuinalueita halkovine moottoriteineen ja automarketteineen ei ole koskaan saanut Korpisen hyväksyntää.

Pekka Korpisen urbaania ajattelua kuvaavat hyvin Lars Sonckin näkemykset, jotka edustavat funktionalismia edeltänyttä urbaania suunnittelua,

Kari Rahkamon kanssa Bangkokin kuvernöörin vieraana 1993.

missä tärkeää on erilaisten toimintojen sekoittaminen sekä kaiken elämän kuuluminen kaupunkiin. Korpisen mielestä on kaupungin rikkaus eikä heikkous, että kaikki elämänvaiheet ja elämäntilanteet ovat yhtenä kirjona kaupunkilaisten nähtävänä. Hän siis kannattaa paluuta

1800-luvun kaupunkiin ja sen mittakaavaan, ihmisen kokoiseen metropoliin.

Kaupunkisuunnittelussa Pekka Korpisen kädenjälki näkyy sellaisissa asuimista ja työpaikkoja yhdistävissä ympäristöissä, joissa kunta ja yksityinen sektori ovat olleet kiinteässä yhteistyössä: Arabianranta, Viikki ja Vuosaari. Eniten keskustelua Pekka Korpinen on kuitenkin saanut aikaan Töölönlahden ja Kampin suunnitelmat sisältäneellä yleiskaavalla.

Pekka Korpinen itse kuvaa pitkäaikaisen kiistan jälkeen hyväksyttyä yleiskaavaprosessia seuraavasti: ”Kun asiantuntijat pitivät kaavaa huonona, mukaan kaupungilla ei suostunut allekirjoittamaan sitä eikä karttaan saatu asiantuntijan nimeä. Niin se kannettiin minulle ja sanottiin, että lain mukaan asemakaavan pitää olla asiantuntijan laatima ja hän varmentaa sen nimellään. Mutta yleiskaavaa ei tarvitse lain mukaan asiantuntijan laatia vaan minunkin nimeni kelpaa. Kirjoitin nimeni sen kummemmin murehtimatta, ja tällä perusteella suunnitelmaa voitane kutsua Korpisen yleiskaavaksi.”³

Pekka Korpisen ensimmäisiä kommentteja apulaiskaupunginjohtajan roolissa kiistaa aiheuttaneesta yleiskaavasta lienee ollut ehdotus, että Töölönlahti jätettäisiin puistoksi ja siihen laitettaisiin vain nurmea. Korpisen nurmikko eli jonkin aikaa myös julkisessa keskustelussa kunnes se sai väistyä Pekka Korpisen muiden ideoiden tieltä.

³ Maija-Riitta Norri: Pekka Korpinen – Ihmisen mittainen Helsinki. Apulaiskaupunginjohtaja Pekka Korpisen haastattelu Helsinki-forumissa 31.10.2000. www.hel.fi

Helsingin keskustan suunnitteluhistoriassa on sellainen piirre, että yleiskaavasta toteutuu aikanaan keskimäärin kaksi taloa. Korpisen yleiskaavasta nämä kaksi ja enemmänkin on jo toteutunut: Kiasma ja Sanomatalo sekä kolmantena hotelli. Pekka Korpisen oman näkemyksen mukaan Musiikkitalon toteutuminen merkitsisi

Puhe Töölö-Seurassa 1998.

jo pääsyä Guinnessin Ennätysten kirjaan. Yleiskaava onkin eräänlainen visio, missä on oltava myös liikkumavaraa, koska arvot muuttuvat ajan myötä.

Nykytaiteen museon, Sanomatalon ja hotellin lisäksi yleiskaavassa on toteutettu Tennispalatsin saneeraus. Kampin rakennustyöt ovat käynnissä mutta VR:n makasiinien kohtalo on vielä avoin. Pekka Korpisen kanta VR:n makasiineihin on ollut suojeleva, joskaan hän ei ole kannattanut koko alueen suojelua. Korpinen onkin usein todennut pettyneensä siihen, ettei Musiikkitalon suunnitelmaan saatujen 250 ehdotuksen joukossa ollut yhtään sellaista, joka olisi sallinut makasiinien osittaisen hyödyntämisen rakennushankkeessa.

Parhaiten Pekka Korpisen ajattelua urbaanista arkkitehtuurista kuvaavat seuraavat lausahdukset: ”Kaupunkiin kuuluu vaihtelu eikä monotoninen avaruus. Jos vaatii sellaista, miksi tulee kaupunkiin eikä mene Pohjanmaalle ... Julkiset tilat on kuitenkin suunniteltava ihmisen mittakaavaan ja nykyajan tarpeisiin. Keskustaan on saatava aitoa elämää. Juhlavuutta ja juhlapäivän tiloja on jo riittävästi.”

Apulaiskaupunginjohtajan tehtävässä Pekka Korpinen on myös saanut tutustua Itämeren valtioiden väliseen yhteistyöhön muun muassa Pietarin ja Tallinnan suunnalla.

Lauri Törhönen kuvaa toisaalla tässä teoksessa Pekka Korpisen suhdetta kaupunkisuunnitteluun ja arkkitehtuuriin.

Kulttuurin moniottelija

Pekka Korpisella on monta persoonaa ekonomistin ja kaupunkisuunnittelijan roolien rinnalla. Hänellä on nuorukaisesta asti ollut voimakas tarve ilmaista itseään niin ruumiillisen kuin henkisen kulttuurin saralla. Ensin tuli liikunta, sitten teatteri sekä lopulta kuvaamataide ja arkkitehtuuri.

Nuoruusvuosistaan lähtien Pekka Korpinen on harrastanut aktiivisesti liikuntaa ja hänen mielilajinsa on voimistelu. Lukioaikanaan hän kuului Alpilan salamat -urheiluseuraan ja osallistui useisiin koululaiskilpailuihin teline- ja permantovoimistelussa. Voimisteluharrastus jatkui Suomen Pankin aikoihin asti ja hän muun muassa voitti vuonna 1968 pohjoismaiden keskuspankkien voimistelukilpailun.

Maailmanpankin vuosinaan Pekka Korpinen löysi uuden liikuntaharrastuksen, aerobicin, mikä oli Yhdysvalloissa jo niihin aikoihin myös miesten suosima liikuntalaji. Palattuaan Washingtonista Helsinkiin hän jatkoi aerobic-harrastustaan ollen vuosikausia todellinen kummajainen, ainut mies kuntosalien aerobic-peilien edessä naisten keskellä. Siitä hän ei suinkaan kiusaantunut vaan ilmiselvästi nautti ainutlaatuisuudestaan ja edelläkävijän roolistaan tässäkin asiassa. Sittenkin liikuntaharrastus on jatkunut kuntosaleilla ja kävelylenkeillä.

Liikunnallisten harrastusten ohessa Pekka Korpisella oli harrastajateatteri. Nuorena ylioppilaana hän harrasti teatteria ja osallistui opiskelijoiden useisiin kulttuurikilpailuihin. Eteläsuomalaisen osakunnan jäsenenä hänen näyttämörooleihinsa kuului muun muassa Mikko Vilkastus. Suurin menestys hänelle tuli kuitenkin dramaturgin ja ohjaajan tehtävissä. Eteläsuomalaisen osakunnan näyttelijät voittivat Pekka Korpisen ohjauksessa ylioppilaiden kulttuurikilpailun Kafkan näytelmällä ”Hiilhangolla ratsastajat”!

Pekka Korpinen on koko elämänsä ajan ollut kiinnostunut kuvaamataiteista. Tämän harrastuksen hän jakaa yhdessä puolisonsa Vuokon kanssa. Taiteen keräilijöinä Pekka ja Vuokko Korpinen ovat usein olleet edelläkävijöitä. Korpisten kotigalleria sisältää niin Nina Roosin ja Olli Lyytikäisen, Kain Tapperin ja Marika Mäkelän teoksia kuin myös venäläisten 1900-luvun alun avantgardistien töitä. Heidän suosikkeihinsa kuvaamataiteessa kuuluvat myös Kuutti Lavonen ja Juhani Harri.

Noin kymmenen vuotta sitten Korpisten matka alkoi yhä useammin suuntautua Italiaan, ikuiseen kaupunkiin Roomaan sekä sieltä edelleen

Umbriaan ja Toscanaan. He hankkivat Roomasta kakkosasunnon, jossa viettävät osan vapaa-aikaansa. Italiaan Pekka Korpista on houkuttanut ennen kaikkea kirkkojen taidearteet ja kaupunkiarkkitehtuuri. Ajatellaanpa Vatikaanin taidemuseoita, Rafaelin ja Michelangelon teoksia tai Pantheonin rikkauksia. Italian kirkkoista suurin osa on avoimia ja maksuttomia taidemuseoita Tintorettoja ja Tizianeja täynnä, kenen tahansa katsella. Michelangelon suunnittelemassa vanhassa palatsissa on myös korkeatasoisia, vaihtuvia taidenäyttelyitä, joissa Korpiset uppoutuvat taideharrastukseensa.

Rakkaimmassa harrastuksessaan – kuvaamataiteessa ja arkkitehtuurissa – Pekka Korpiselle ei riittänyt sen vähempi kuin ikuinen Rooma, sen taide ja arkkitehtuuri. Hän lienee myös ainut suomalainen kaupunginjohtaja, joka käytti hyväkseen lain sallimaa vuorotteluvapaata. Sen ajan hän käytti tutustumalla Rooman arkkitehtuuriin ja puistosuunnitteluun sekä pohtimalla yleensäkin kaupunkisuunnittelua. Niitä visioita hän sitten ryhtyi Helsinkiin palatuaan toteuttamaan.

Pekka Korpinen on myös tehnyt tutkimusta Italian taiteesta soveltaen jo väitöskirjassaan käyttämää pitkien syklien teoriaa Italian 1300–1650 -lukuja kuvaamataiteeseen.⁴ Vuonna 2001 Pekka Korpinen nimitettiin Taidetieteellisen korkeakoulun kunniatohtoriksi.

Kaisa Blomstedt ja Lauri Törhönen ovat toisaalla tässä teoksessa kuvanneet Pekka Korpisen suhdetta kuvaamataiteeseen.

Joukkuepelaaja ja valmentaja

Toimin Pekka Korpisen johtamassa Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa tutkijana vuosina 1984–91. Pari vuotta aikaisemmin alkanut urani valtion virkamiehenä vaihtui taloustutkimukseen, kun sain kutsun TTT:lle.

Tutkimuslaitoksen johtajana ja esimiehenä Pekka Korpinen on innostava ja kannustava, enemmän valmentaja kuin manageri. Työtoverina hän on joukkuepelaaja ja pelin rakentaja. Näissäkin rooleissaan hän maalaa suurella siveltimellä ja jättää yksityiskohdat alaistensa piirreltäviksi.

Persoonana Pekka Korpinen on kansainvälinen, itsenäinen ja innovatiivinen, tietoinen toisinajattelija sekä lannistumaton yhteiskuntakriitikko. Hänellä on myös harvinainen kyky tarvittaessa nauraa itselleen ja Jukka Pekka-

⁴ Pekka Korpinen: *Long cycles in Italian art 1300–1650*. www.hel.fi

Taiteen kunniatohtoreita Taideteollisen korkeakoulun promootiossa.

risenkin mainitsemaa anarkistin vikaa. Ekonomistina sekä kaupunkisuunnittelijana hän jatkaa kulkuaan valtavirran tuolla puolen arvostelijoista piittaamatta.

Pekka Korpista minun on kiitettävä siitä, että hän rohkaisi nuorta tutkijaa tarttumaan rohkeasti valta-

virran ulkopuolisiin tutkimusaiheisiin kuten tulonjako-, köyhyys- ja naistutkimukseen sekä jatko-opintoihin ulkomailla. Hän myös kannusti alaisiaan osallistumaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen keskusteluun, mikä ei ollut kovin tavanomaista 1980-luvun taloustieteellisessä tutkimusyhteisössä.

En usko valtion virkakunnan menettäneen mitään korvaamatonta lähitiessäni seuraamaan Pekka Korpisen jalanjälkiä taloustutkijana. Myöhemmin tiemme ovat kohdanneet uudestaan Helsingin kunnallispoliitiikassa toimiessani kaupunginvaltuutettuna ja Pekka Korpisen ollessa apulaiskaupunginjohtajana.

Usein olen miettinyt, minkä metropolin rakentamiseen Pekka Korpinen seuraavaksi tarttuu. Toivoisin olevani siinäkin jollain tavalla mukana.

PEKKA KORPINEN EKONOMISTINA: KETTU VAI SIILI?

Jukka Pekkarinen

Vajaa kymmenen vuotta sitten kuollut yhteiskuntafilosofi Isaiah Berlin viritti uudelleen vanhan vertauksen: ”Ketut osaavat monta asiaa, siilit vain yhden” (Berlin 1953). Berlin luonnehti tämän antiikin eläinsadun ope-
tuksen avulla kahta erilaista älyllistä temperamenttia. Siilit palauttavat ajatte-
lunsa aina yhteen ja samaan perusnäkemykseen, jolle heidän maailmanku-
vansa rakentuu. Ketut taas ovat mukana monissa erilaisissa hankkeissa, ris-
tiriitaisissakin. Heidän ajattelunsa kulkee moneen eri suuntaan monilla eri
tasoilla. Ketut yllättävät, siilit ovat ennustettavia. On mahdotonta sanoa,
kummat pärjäävät paremmin. Ketut ovat hyviä toisissa asioissa, siilit toisissa.
Kulttuurin edistyminen tarvitsee molempia.

Pekka Korpinen on suomalaisen ekonomistikunnan ilmeinen kettu. Ketulle tyypillisen tapaan hän paljasti tämän luonteensa oikeastaan vasta aktiivisen ekonomisti-uransa jälkeen Seppo Honkapohjan ja Erkki Koske-
lan kanssa käymässään polemiikissa. ”Ajatus täydellisen johdonmukaisesta tiedemiehestä on pelottava. Tällainen ihminen ei tee koskaan erehdyksiä eikä hänen tarvitse koskaan tunnustaa virheitään puhumattakaan niiden korjaamisesta. Ihmisten maailmassa tällaiset olosuhteet voivat syntyä vain luentosalien hämärässä, abstraktien ja todellisuudelle vieraiden tasapaino-

*Kiitän Jouko Pauniota, Paavo Peisaa ja Pekka Sauramoa hyödyllisistä kommenteis-
ta. Kirjoitukseni tiedoista ja tulkinnoista vastaan luonnollisesti itse.*

Kuva: Työväen arkisto.

teorioiden parissa.” (Korpinen 1997, 666). Ei ole sattuma, että Korpinen nostaa näissä *post scriptum*–kirjoituksina syntyneissä metodologisissa tunnustuksissaan esikuvakseen John Maynard Keynesin, kansantaloustieteen historian ke-
tuista suurimman.

Pekka Korpinen ekonomis-
ti-muotokuvassa tyypilliset ket-
tun piirteet tulevat korostu-
neesti esiin. Saati oppiraken-
nelmien, Pekka ei usko edes
talousjärjestelmien pysyvyy-
teen. Hän pitää niin suunnit-
telutaloutta kuin vapaata
markkinatalouttakin vain ohi-
menevinä, tai pikemminkin

vuorottelevina, ajan ilmiöinä. Palattuaan Maailmanpankista takaisin Työvä-
en taloudellisen tutkimuslaitoksen esimieheksi Korpinen laati TTT:lle ohjel-
makirjoituksen (Korpinen 1986, 33–40). Siinä hän pani merkille markkina-
talouden uuden nousun ja totesi samalla lyhyesti talousjärjestelmien muuttu-
vaisuuden: ”Mikäli nykyinen suuntaus kohti markkinoiden itsesääteisyyttä
johtaa, kuten odotettavissa on, lopulta kaaokseen, kokee suunnittelu jälleen
renessanssin.” Sosialismilla ei siis ole pelkästään menneisyys, sillä voi olla
myös tulevaisuus.

Ei pidä ajatella, että ketuilta puuttuisi rohkeutta tilaisuuden tullen. He
voivat tuntua jopa röyhkeiltä. Pekka Korpinenkaan ei ole kaihtanut panna
talousjärjestelmien kiertokulkua järjestykseen tai käydä rohkeasti suomalai-
sen kansantaloustieteen kahden suuren siilin, Seppo Honkapohjan ja Erkki
Koskelan kimppuun. Pekka on rohjennut liikkua taloustieteen uusilla ja vielä
selkiintymättömillä reuna-alueilla, valtavirran ulkopuolella, kuten hän itse
miehellään sanoo. Tästä huolimatta hän on uskaltanut asettaa myös tutki-
mustyölle korkeita tavoitteita. Edellä mainitussa TTT:n ohjelmajulistuksessa
Korpinen viittaa Nobel-palkintojen määrään tutkijoille suuren toiminnan

vapauden antavien tutkimuslaitosten organisoinnin tehokkuuden osoittimena (Korpinen 1986, 39). Ne, jotka TTT:ssä aikanaan osallistuivat tämän ohjelmajulistuksen taustakeskusteluihin, muistanevat, että Pekka väläytteli Nobelin palkintoa myös TTT:n tavoitteeksi.

Tutkimuksellisia oivalluksia

Pekka Korpinen on tutkimustyössään pystynyt terävin intuitiivisin välähdyksin yhdistämään keskenään eri kokemuspiirien ilmiöitä. Samoin hänen on onnistunut liittää perinteisiin malleihin, vähän niin kuin koristemaalarin viime silauksena, pieniä, oivaltavia lisäelementtejä, jotka johtavat uusiin, yllättäviin tuloksiin. Nämäkin ovat ketun lajityypillisiä ominaisuuksia.

Nuoren Korpisen ensimmäisiä huomiota herättäneitä oivalluksia väite, että Suomen kansantaloutta toisen maailmansodan jälkeen vaivanneen nopean inflaatioon sekä toistuvien maksutasekriisien ja devalvaatioiden syy olikin Suomen Pankin harjoittamassa valuuttakurssipolitiikassa – siis itse devalvaatioissa (Korpinen ja Kykkänen 1974, 22–37). Noususuhdanteen alla suoritettut suuret devalvaatiot olivat pohjustaneet vientiteollisuuden voittojen jyrkkää kasvua kansainvälisen suhdannenousun myötä, tätä tietä edelleen kotimaisen inflaatiokierteen käynnistymistä ja sen vyörymistä aikanaan markan yliarvostukseksi, maksutasekriisiksi ja uudeksi devalvaatioksi.

Korpinen ja Kykkänen kehittivät näin edelleen

TTT:n tutkijoita 1970-luvulla: Seppo Kykkänen, Turo Bergman, Erkki M. Salonen, Gunnar Asplund, Pertti Parmanne, Pirkko Hemmilä, Peter J. Boldt, Pekka Hemmilä ja Pekka Korpinen. (Kuva: Q-Studio)

Jouko Paunion muutama vuosi aiemmin esittämää analyysia suurten devalvaatioiden, nopean inflaation ja maksutasekriisien välisistä yhteyksistä Suomen kansantalouden epävakauden taustatekijänä (Paunio 1969).¹ Sain nuorena itsekkin inspiraatiota näistä puheenvuoroista (Pekkarinen 1976). Mutta analyttisen muodon – kuten nimenkin – sittemmin kuuluisaksi tullut *devalvaatiosykli* sai vasta Sixten Korkmanilta (Korkman 1980). Juuri Korpiselle ja Kykkäselle isyysoikeus devalvaatiosykliin on kuitenkin aivan oikein osoitettu. Siitä tuli käsite, jonka ympärille Suomen talouspoliittisen debatin keskeiset kiistakysymykset pariksi vuosikymmeneksi ryhmittäytyivät. Devalvaatiosykli inspiroi myös runsaan määrän profiililtaan poikkeuksellisen suomalaista taloustieteellistä tutkimusta.

Lyhyempitempoisen, kymmenvuotisen devalvaatiosyklin rinnalla Pekka Korpinen innostui pian pidempijaksoisesta, puolen vuosisadan *pitkästä syklistä*. Tästä aihepiiristä syntyi hänen väitöskirjansa *Kriisit ja pitkät syklit* (Korpinen 1981). Neuvostoliittolaisen N. D. Kondratjevin 1920-luvulla empiirisenä havaintona esittämät – mutta empiirisesti tietenkin vaikeasti todennettavat – kapitalististen talouksien pitkäjaksoiset säännönmukaisuudet Pekka Korpinen tulkitsi väitöskirjassaan perimmiltään poliittiseksi sykliseksi. Työn ja pääoman välinen tulonjakoristiriita purkautuu palkkainflaationa, jonka voimaa työttömyys säätelee. Toinen pitkän syklin osatekijä on talouspolitiikan heilahtelu inflaation torjuntaa painottavasta monetarismista kasvua ja työllisyyttä korostavaan keynesiläisyyteen. Hyvinä aikoina, työttömyyden ollessa alhaalla, talouspolitiikassa on vallalla ekspansiivinen, “keynesiläinen” politiikka. Kapitalismi on ahtaalla, ja yhteiskunnalliset reformit saavat kannatusta. Työmarkkinoiden kireän tilanteen takia inflaatio kuitenkin kiihtyy asteittain. Inflaation kiihtyminen antaa talouspolitiikassa tietä vakautta korostavalle “monetaristiselle” politiikalle. Tämä avaa tietä korkean työttömyyden, deflaation, sekä kapitalismin kritiikin samoin kuin sitä esittävien tynnyttämiseksi toteutettujen -reformien hiipumisen kaudelle. Suuret kriisit ajoittuvat työttömyys- ja inflaatiokausien taitteeseen. Tällainen talouden dynamiikan mahdollisuus oli tunnistettu sodan jälkeisessä talouskeskustelussa, erityisesti Keynesin vasemmistolaisen, Kaleckilta vaikutteita saaneiden seuraa-

¹ Kannattaa panna merkille, että Pekka Korpinen oli toiminut Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksella Jouko Paunion avustajana hänen valmistellessaan valuutaturssipoliittista analyysiaan.

ijen piirissä. Pekka Korpisen kontribuutio oli pelkistää mekanismi epälineaarisiksi, mutta kvantitatiivisesti analysoitavissa oleviksi differentiaaliyhtälöiksi.

Pitkästä syklistä tuli pitkäksi aikaa Pekka Korpisen värikkäiden, sekä talouspoliittisten että taloustieteellistenkin puheenvuorojen virittäjä. Suomalaiset oppivat samastamaan pitkän syklin Pekkaan.

Mutta kohta pitkän syklin kilpailijaksi Pekka Korpisen tunnistamiskeinona nousi *sikasykli*, asuntotuotannon ja asuntohintojen rytminen vaihtelu (Korpinen 1989). Ekonomistithan ovat tottuneet perinteisesti ajattelemaan asuntomarkkinoita tyypillisinä pitkäkestoisten hyödykkeiden markkinoina, joiden hinnanmuodostusta hallitsevat suuret varannot, kun vuotuinen uustuotanto ja poistuma kohoavat vain muutamaaan prosenttiin koko asuntokannasta. Koron ja hintaodotusten vaikutukset välittyvät juuri asuntokantaan kohdistuvan kysynnän vaihteluiden välityksellä.

Korpisen oivallus oli ottaa painokkaammin huomioon asuntotuotannon viivästyneen reaktion vaikutus asuntojen hintojen muutoksiin. Näin syntyi oppikirjoissa yleensä lukinseittinä tunnetun teorian sovellutus, jonka nimitysvaihtoehdoista Pekka valitsi – sittemmin iskeväksi osoittautuneen – sikasyklin. Mutta vaikuttavin jälki hänen koristesiveltimestään jäi tällä kertaa juuri uustuotannon suureksi osoittautuneesta merkityksestä asuntojen hinnanmuodostukselle. Esittäjäänsä yhä kuitenkin odottaa selitys sille, miksi asuntokanta näyttää joskus vaikuttavan asuntojen hintoihin yllättävän vähän uustuotantoon verrattuna.

Talouspoliittisia avauksia

Myös runsaslukuisissa talouspoliittisissa puheenvuoroissaan Pekka Korpinen on liikkunut vikkelen kettu-älykön tapaan.² Usein juuri hän on ollut tuomassa ensimmäisenä esiin sellaista talouspoliittista ongelmaa tai esittämässä sellaista politiikka-tointoa, joka vasta vuosia myöhemmin, pitkän kädenväännön jälkeen, muotoutuu todelliseksi päätökseksi. Nämä talouspoliittiset avaukset ovat yllättäneet keskustelun muut osapuolet niin sanotusti housut kintuissa.

Hyvän esimerkin Pekka Korpisen profilista talouspoliittisena keskustelijana antavat hänen valuuttakurssipoliittiset puheenvuoronsa. Näiden lähtö-

² Hyvä yleiskuva Pekka Korpisen talouspoliittisesta kirjoittelusta löytyy turhan vähäile huomiolle jääneestä artikkelikokoelmasta Korpinen (1988).

laukaus oli Korpisen ja Kykkäsen edellä mainittu devalvaatio-politiikan kritiikki vuonna 1974. Siinä Korpinen ja Kykkänen kritisoivat Suomen Pankin perinteistä rahapolitiikkaa ”devaluationistiseksi”, inflaatio-odotuksia ja taloudellista epävakautta ruokkivaksi. Heidän kirjoituksensa ymmärrettiin aikanaan puheenvuoroksi kiinteän valuuttakurssin politiikan puolesta. Päättyhän kirjoitus juhlaan vaatimukseen: ”Olisi jo korkea aika palauttaa usko markan ulkomaisen arvon säilymiseen.” (Korpinen ja Kykkänen 1974, 34).

Korpinen ei kuitenkaan ollut varsinaisesti kiinteän valuuttakurssin mies. 1970-luvun loppuvuosina hän jo esitti revalvaatiota. Korpisen revalvaatio-puheiden taustalla oli ajatus suhdanteiden mukaan molempiin suuntiin *joustavasta*, pienten askelten valuuttakurssipolitiikasta: ”Mitä voimakkaammin inflaatiota pystytään nyt nousukauden aikana hillitsemään revalvaatioiden avulla sitä enemmän on varaa seuraavan laskukauden aikana tukea vientiä mm. joustavalla valuuttakurssipolitiikalla vaarantamatta silti pitkän ajan vakaustavoitteita” (Korpinen 1980). Pienten askelten valuuttakurssipolitiikkaa oli esittänyt myös Jouko Paunio 1960-luvun lopulla (Paunio 1969b).

Joustavan valuuttakurssipolitiikan ajatus vaikutti 1970-luvun lopulla myös talouspolitiikkaan. Markka revalvoitiin kahdella prosenttiyksiköllä syksyllä 1979. Seuraavana talvena tehtiin vielä muodollinen revalvointi, valuuttaputken siirto kahdella prosenttiyksiköllä.

Ulkomaisten pääomanliikkeiden vapauttaminen mutkisti kohta valuuttakurssipoliittista keskustelua entisestään. Tämän liberalisoinnin seurauksena alkoi 1980-luvun mittaan osoittautua ongelmalliseksi ajatus perusteiltaan kiinteästä valuuttakurssista, jonka ympärillä keskuspankki voisi säädellä kurssia diskreetisti suhdannetilanteen mukaan. Pelättiin, että tällaisessa yrityksessä häntä alkaa pian

Kuva: Työväen arkisto.

heiluttaa koiraa: spekulatiiviset, valuuttakurssin muutoksia koskeviin odotuksiin reagoivat pääomanliikkeet voivat aikaansaada valuuttakursseissa ja koroissa liian suurta epävakautta.

Yksi vastaus tähän uuteen tilanteeseen oli peruuttamattomasti kiinteän valuuttakurssin oppi. Sen kannalle, kiinteän valuuttakurssin muodostaman ”ankkurin” näkyvimmäksi puolesta puhujaksi, asettui Suomen Pankki. Kiinteän kurssin politiikan johdonmukainen vaihtoehto, vapaasti joustava, markkinoilla määräytyvä valuuttakurssi oli sen sijaan meillä vielä ajatuksena outo. Se ei 1980-luvulla saanut näkyvää, tai uskottavaa, puolesta puhujaa.

Kiinteän valuuttakurssin linjaa ei kuitenkaan ollut käytännössä helppo noudattaa. Sen kääntöpuoli oli rahapoliittisen autonomian menettäminen. Niinpä Suomen Pankin linja vaihteli kiinteän kurssin ankkurin ja pienten kurssimuutosten välillä. Keväällä 1989 Pankki haki lääkettä ylikuumenemiseen revalvoimalla markan neljällä prosentilla. Näin se arvostelijoiden mukaan toisaalta heikensi kiinteän kurssin politiikan uskottavuutta jatkossa. Varsinaiseen tulikokeeseen kiinteän valuuttakurssin politiikka joutui 1990-luvun alussa lamakierteen käynnistyttyä. Keskuspankki yritti nyt pitää pitkään kiinni kiinteästä kurssista. Seuraukset ovat hyvin tunnettuja.

Pekka Korpisen kannanotot pääomanliikkeiden vapauttamisen luomaan uuteen valuuttakurssipoliittiseen asetelmaan näyttävät vaihdelleen tilanteen mukaan. Vuoden 1986 loppukesästä Pekka osoitti ymmärrystä kiinteän kurssin politiikalle: ”Aktiivinen valuuttakurssipolitiikka eli ... yksittäiset muutokset kurssissa eivät yksinkertaisesti enää sovi yhteen integroituneiden kansainvälisten pääomamarkkinoiden kanssa ... Suomen tapaiselle maalle sopisi ilmeisesti parhaiten täysin muuttumattomat ... valuuttakurssit”. Valitettavasti vain ”... tämä on helpommin sanottu kuin tehty” (Korpinen 1986b).

Widerin johtokuknta. Alhaalla oikealla Said El-Naggar, hyvä ystäni ja kollegani Maailmanpankin johtokunnasta.

Seuraavan vuosikymmenen vaihteen tienoilla Korpinen tarkisti linjaansa kurssimuutosten suuntaan. Hän osoitti ymmärrystä kevään 1989 revalvaatiolle. Mutta kun talouspoliittinen tilanne yhä vaikeutui, Pekka oli syksyllä 1990 mukana ns. vaihtotase-ryhmässä laatimassa SDP:n johdolle raporttia, jossa esitettiin devalvaatiota, palkkojen jäädyttämistä ja finanssipolitiikan kiristämistä (Kiander ja Vartia 1998, 194).

Herkkänäisimmät aistivat jo vuoden 1990 lopulla poikkeuksellisen pahan laskukauden, ehkä romahduksenkin, enteitä. Täytyy tunnustaa, etten itse ollut heidän joukossaan. Mutta minulle jäi sellainen mielikuva, että Pekka oli, vaikka hän tuon vuoden vaihteen tienoilla olikin vähän salamyhkäinen ja omia ajatuksiaan peittelevä.

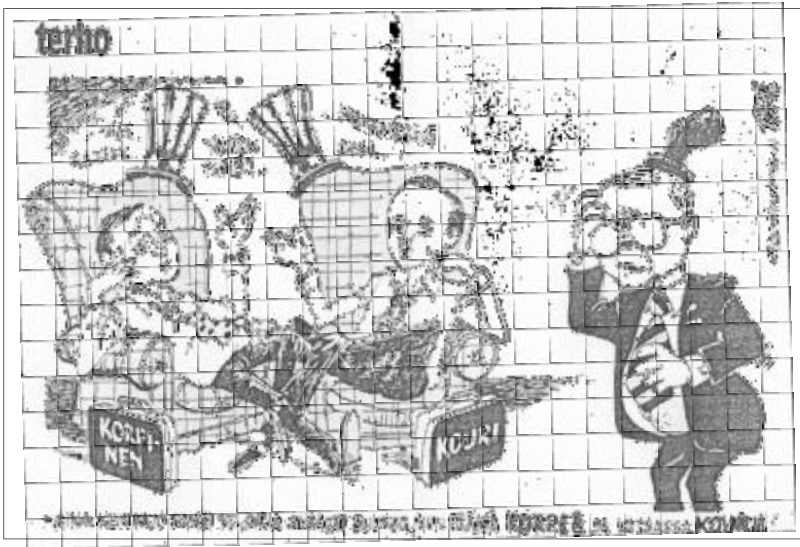
Muutaman kuukauden kuluttua Korpinen siirtyi Helsingin apulaiskaupunginjohtajaksi ja jättäytyi talouspoliittisessa keskustelussa taka-alalle. Olisi ollut mielenkiintoista nähdä, millaisen väriläiskän lamavuosien aikainen talouspoliittinen keskustelu, kenties itse talouspolitiikkakin, olisi saanut, jos Pekka olisi pysynyt siinä aktiivisesti mukana.

Yhden vihjeen Pekan lama-analyysin varhaisesta kehityssuunnasta antaa suhdannearvio, jonka hän päiväsi 11.6.1991 sellaiseen historian hämärään jääneeseen julkaisuun kuin *STS-Katsaus* (Korpinen 1991). Tässä, ehkä viimeisessä ammattiekonomistina kirjoittamassaan talouspolitiikan analyysissä Korpinen tukeutuu TTT:n tuoreeseen suhdanne-ennusteeseen ja vertaa meneillään olevaa suhdannekäännettä 1930-luvun alun romahdukseen.³ Kohta seuranneiden tapahtumien valossa profeetallista tässä lyhyessä kirjoituksessa on, että Korpinen nostaa esille yritysten velkaantumisen ja pankkien vaikeudet uutena, suhdannekäännettä jyrkentävänä tekijänä. Myös pääomamarkkinoiden äkkinäinen liberalisointi saa tuomion.

Päätöksentekijöiden kiusana?

Korpinen värikkäät talouspoliittiset avaukset eivät ole aina olleet aina talouspolitiikan päätöksentekijöiden mieleen. Lievän tuskastuneisuutensa – ei niinkään Pekkaan vaan pikemminkin hänen puheenvuorojensa pyrittäjiin – on

³ TTT herätti keväällä 1991 huomiota julkaisemalla suhdannearvion, jossa ennakoitiin aiempiin arviointeihin nähden suurta, 3 prosentin supistumista bruttokansantuotteen määrässä vuonna 1991.

tuonut omaan humoristiseen tapaansa esiin Mauno Koivisto talven 1978 revalvaatiopuheiden synnyttämässä muistiossaan:

”Ongelmalliseksi asian /revalvaation/ teki sen poliittisuus. Taas kerran jouduin törmäämään siihen talouspolitiikan perushankaluuteen, että kun on mielessä jokin hyvä asia, saa pelätä sen saavan kannatusta väärältä suunnalta ja liian aikaisin. Työväen Taloudellinen Tutkimuslaitos (TTT) on ottanut näkyvästi kantaa ja se merkitsi selvää räsitusta itse asialle.

Joskus olen pyrkinyt miettimään tämän ilmiön luonnetta ja päätenyt seuraavaan aforismiin: Jos väärät tahot omaksuvat oikeat kannat, ei oikeille tahoille jää muuta vaihtoehtoa kuin omaksua väärät kannat. Tämä on niin sanottua dialektiikkaa.” (Koivisto 1988, 59–60).

Vapauden pyrkimys

On ymmärrettävää, että kettu-tyypin älyllisin luonteenpiirtein varustettu henkilö pitää vapaudesta. Hän vierastaa, paitsi lopullisen totuuden etsijöitä, myös lopullista Järjestyä. Ketuissa on vähän anarkistin vikaa. Näitä vapa-

usaatteen kannattajan ja Järjestyksen vierastajan värejä on myös Pekka Korpisen ideologisessa turkissa.

Pekan ideologinen ja yhteiskuntafilosofinen visio kiteytyi parahiksi juuri hänen ekonomistin uransa loppupäässä kirjaksi *Valtio ja vapauden kasvu* (Korpinen 1989b). Korpinen valittaa sitä, että vapauden puolustamisesta on tullut vaivihkaa oikeiston etuoikeus ja vasemmisto on samastunut valtioon. Kaiken pysyvyyden vierastajana hän kuitenkin ounastelee vasemmiston ja valtion väkevän rakkaustarinan loppua: ”Hyvinvointivaltiolla on suuri menneisyys, mutta tästä ei seuraa, että sillä olisi välttämättä myös suuri tulevaisuus.” Ennakoimaansa kriisin jälkeisen uuden kauden rakennuspuiksi Korpinen tarjoaa vasemmistolle valtiosta vapautumisen ajatusta: ”Sosialismin klassikoiden näkemyksistä ajatus valtion häviämisestä saattaa lopulta osoittautua kaikkein elinvoimaisimmaksi” (Korpinen 1989b, 8).

Tämän vision suhteen emme ole paljoa viisastuneet sitten lamaa edeltäneiden vuosien. Hyvinvointivaltion kriisiä uumoillaan yhä. Myös vasemmiston valtiosta vapautumis-liike on toisaalta lähtökuopissaan. Uudet suuret aatteet ovat edelleen hakusalla.

Ketun turkin alla sittenkin siili?

Mutta onko Pekka Korpinen lopultakaan puhdasverinen kettu? Valppaan lukijan mielessä alkaa itää epäilyksen siemen, kun huomaa, miten vakavasti Pekka Korpinen suhtautuu esimerkiksi juuri taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen järjestelmään. Kysymys oikeasta Järjestelmästä on hänelle iso asia.

Korpisen suhtautuminen on tältä osin erilainen kuin esimerkiksi John Maynard Keynesin, tässäkin suhteessa pesunkestävän ketun. Vieraillessaan uudessa Neuvostomaassa 1920-luvun puolivälissä, Keynes saattoi samanlaisesti kauhistella maan köyhyyttä ja taloudellista kaaosta, sanoutua henkilökohtaisesti irti sosialismista mutta toivottaa yhtä kaikki kommunistien yritykselle kaikkea hyvää. Henkilökohtaisesti hän silti samastui matkustajan iloon, kun tämä saattoi Neuvosto-Venäjän kaaoksen jälkeen katsoa junan ikkunasta vaatimattomia mutta siistejä suomalaisia maalaistaloja (Keynes 1925). Kuuluisassa esseessään *Economic Possibilities for Our Grandchildren* (Keynes 1930) Keynes antoi vielä selvemmin ymmärtää, että talousjärjestelmän suuret kysymykset eivät häntä paljoa kiinnostaneet. Älykkäänä kettuna

hän saattoi luottaa siihen, että hänen omille kyvyilleen olisi käyttöä kaikissa olosuhteissa. Tämä riitti hänelle. Edes Hitler ei saanut häneltä jyrkkää tuomiota, pikemminkin ensi vaiheen ymmärrystä, kun *Yleinen teoria* herätti Saksassa myönteistä huomiota.

Pekka Korpinen on kuin onkin selvä siili siinä suhteessa, että Järjestelmä on hänelle iso asia. Ja lähemmin tarkasteltuna myös hänen kirjoituksistaan paljastuu kuin paljastuukin sellainen yksi suuri, jäsentävä periaate, jonka ympärille hänen ajattelunsa ryhmittyy aivan siili-intellektuellille tyypilliseen tapaan.

Tämä Korpisen ajattelua jäsentävä suuri periaate on *sykli*. Hän näkee sekä kansantalouksien että kansantaloustieteen kehityksen syklisenä. Aatteet ja järjestelmät väistyvät, mutteivät lopullisesti. Ne palaavat aikanaan takaisin. Tähän kiertokulkuun liittyy kumouksia. Kulloinkin vallalla olevaa talousyksiköiden käyttäytymistä ja odotusten muodostumista leimaa laumakäyttäytyminen. Tämän seurauksena vallalla oleva käyttäytymismalli joutuu aikanaan ristiriitaan muuttuvien ulkoisten ehtojen kanssa. Syntyy kriisejä. Kriisit ovat samalla uuden alku, jolloin rohkeiden, mutta aiemmin hyljeksittyjen toisinajattelijoiden ääntä taas kuullaan. Tällainen toisinajattelijä Pekka on pyrkinyt olemaan. On mielenkiintoista huomata, että hän perustaa puheensa usein juuri sykliseen näkemykseen ja johtaa ennakoivat näkemyksensä syklin seuraavasta, vielä näkymättömästä vaiheesta.

Kuva Korpisesta pohjimmiltaan siinä vahvistuu, kun muistaa, kuinka järeäpäisesti hän pitää kiinni näkemyksestään. Hänen suuhunsa ei suoraan sanoen oikein luonnu Keynesin tokaisu, kun vastustajat syyttivät häntä epäjohtonmukaisuudesta 1930-luvun lamasta käydyissä keskusteluissa: ”Jos huomaan olleeni väärässä, muutan mielipidettäni. Miten Te, arvoisa herra, sitten menettelisitte?”

Vaikuttaa siltä, että Pekka Korpinen joutuu olemaan menetelmiltään kettu vähän olosuhteitten pakosta. Monijaksoinen syklinen talouskehitys on niin monimutkainen prosessi, ettei sitä kerta kaikkiaan saa haltuun millään yhtenäisellä mallilla. Jos syklisen kehityksen haltuunottoon pystyvä matemaattinen malli vain olisi ollut tarjolla, olisi Pekka sen innolla opiskellut – oli menetelmä sitten ollut vaikka kuinka vaikea tahansa. Mutta kun yleistä mallia ei ainakaan toistaiseksi ole, ei jää muuta neuvoa kuin käyttää ”kontekstiin sidottuja pieniä makromalleja”, jotka ”sieppaavat oleellisia tekijöitä kehityksestä joksikin aikaa ja sillä hyvä” (Korpinen 1997, 667).

Vaikeasti pyydystettävää makupalaa pyytävä siili joutuu turvautumaan ke-tun menetelmiin.

Taitaa olla niin, että ajattelutapojen jako kettuihin ja siileihin ei todelli-suudessa toimikaan puhtaasti. Meissä useimmissa on aineksia molemmista, tosin vaihtelevassa määrin. Tähän mahdollisuuteen viittasi jo Isaiah Berlin alussa mainitsemassani esseessään. Berlinin kirjoitus käsitteli näet varsinaisesti Leo Tolstoita, jota näytti olevan vaikea sijoittaa kumpaankaan katego-riaan. Tolstoin erityislahjat ja saavutukset viittasivat toiseen suuntaan kuin hänen oma tulkintansa niistä. Berlinin mielestä Tolstoi oli luonteeltaan kettu joka uskoi olevansa siili. Ehkä asetelma on Pekan tapauksessa vähän toisin päin. Voiko lopulta kukaan, joka orientoituu vasemmalle, irrottaa siilin piik-kejä kokonaan niskavilloistaan?

Lähteet:

- Berlin, Sir Isaiah (1953), *The Hedgehog and the Fox*, Simon&Schuster, New York.
- Keynes, J. M. (1925), *A Short View of Russia*. Ilmestynyt uudelleen teoksessa *The Collected Writings of John Maynard Keynes IX. Essays in Persuasion*, Macmillan, Lontoo 1972, 253–271.
- Keynes, J. M. (1930), *Economic Possibilities for Our Grandchildren*. Ilmestynyt uudel-leen teoksessa *The Collected Writings of John Maynard Keynes IX. Essays in Persuasion*, Macmillan, Lontoo 1972, 321–334.
- Kiander, J. ja P. Vartia (1998). *Suuri lama*, Taloustieto, Helsinki.
- Koivisto, M. (1988), *Politiikkaa ja politikointia 1979–1981*, Kirjayhtymä, Helsinki.
- Korkman, S. (1980), "Exchange Rate Policy, Employment and External Balance", *Bank of Finland*, B:33.
- Korpinen, P. (1980), *Suomen irrottautuminen inflaatio-devalvaatiokierteestä*, Turun korkeakoulujen yhteiskunnallis-taloudellisen tutkimusyhdistys r.y:n julkaisuja 2/1980, ilmestynyt uudelleen teoksessa Korpinen (1988), 41–49.
- Korpinen, P. (1981), *Kriisit ja pitkät syklit*, TTT, Helsinki.
- Korpinen, P. (1986), *TTT:n toiminnan suuntaviivoja 1986–2000*, TTT-Katsaus 14, No.1, 33–40.
- Korpinen, P. (1986b), *Miksi Suomi ei devalvoi?* *Iltasanomat* 8.9.1986. Ilmestynyt uudel-leen teoksessa Korpinen (1988), 50–51.
- Korpinen, P. (1988), *Talouspoliittisia avauksia*, TTT, Helsinki.
- Korpinen, P. (1989), *Asuntojen hinnanmuodostuksesta Suomessa*, TTT Tutkimuksia 22.
- Korpinen, P. (1989b), *Valtio ja vapauden kasvu*, Hanki ja jää, Helsinki.
- Korpinen, P. (1991), *Kolme suhdannekäännettä 1930–31, 1975–76 ja 1990–91*. STS-Katsaus 1/1991.

- Korpinen, P. (1997), Honkapohjalle ja Koskelalle II, Kansantaloudellinen aikakauskirja 93, 663–670.
- Korpinen, P. ja S. Kykkänen (1974), Suomen Pankin valuutakurssipolitiikka 1945–1973, TTT-Katsaus No3.
- Paunio, J. J. (1969), "Comments on the papers of Goran Ohlin and André Marchal", teoksessa Samuelson, P. (ed.), International Economic Relations, Lontoo.
- Paunio, J. (1969b), Taloudellisen kasvun ja maksutaseen ongelma 1970-luvulla. Teoksessa Taloutemme tienviittoja, Weilin & Göös, Helsinki.
- Pekkarinen, J. (1976), "Deflaatiosta ja devalvaatiosta", Taloustieteellinen seuran vuosikirja, Helsinki.

VIESTI ON KATSOJAN SILMÄSSÄ

Kaisa Blomstedt

Vieraillessani taas kerran Korpisilla, Pekka pyysi minua katsomaan yhtä Olli Lyytikäisen lyijykynä-akvarellia. ”Mitä sinä siinä näet?” kysyi Pekka. Hänen mielestään taulu esitti väsähtänyttä naista, jonka rinnalla oli yhtä väsähtänyt leijonan kuono.

Tuijotin taulua ja sitten Pekkaa – ja taas taulua. Luulin hänen pitävän minua pilkkanaan ja mietin, kehtaanko sanoa, mitä taulussa näin. Vai sanonko vain kohteliaasti tulkitsevani sitä samoin kuin hän.

Päätin ”vanhana, kokeneena Kaisana” kuitenkin kertoa mielipiteeni: ”Sehän on ilmiselvä väsähtänyt penis!”

Pekka ja Vuokko olivat kuolla nauruun, kun kuvan salat aukesivat ker-
taheitolla heillekin.

* * *

Ensimmäisen kerran Pekka Korpisen tavatessani minua kuitenkin epäilytti, miten tulisin toimeen yhteisessä sisustusprojektissamme tuon kuivahkon, pedanttisen johtajatyypin kanssa.

Yhteistyömme edetessä aloin kuitenkin ymmärtää, miksi hän osasi niin tarkkaan määritellä ja hahmottaa asioita, miksi hän halusi jonkin asian olevan juuri niin kuin hän sen esitti.

Pekka on erittäin kiinnostunut modernista designista ja arkkitehtuurista. Hän tietää ja ymmärtää niistä ihailtavan paljon. Itse asiassa olen varma, että jos Pekka olisi valinnut arkkitehtuurin ammatikseen, hänestä olisi tullut

silläkin alalla samanlainen visionääri, edelläkävijä ja näkijä, kuin hän on nykyisessä virassaan.

* * *

Kun olin apuna Vuokon ja Pekan remontoimassa Merikadun kotiaan 1990-luvun alussa, sain tutustua heidän vuosien varrella keräämiinsä suomalaisten nykyaiteilijoiden uskomattoman kiinnostaviin töihin.

Juuri tämä hieno taidekokoelma oli se määräävä tekijä, jonka ympärille he kotiaan rakensivat. Jugend-talon asunto muuttui pikkuhiljaa modernin designin ja taiteen kotigalleriaksi. Sieltä löytyi luontevasti paikka niin Juhani Harrin, Kuutti Lavosen kuin Kain Tapperinkin taideteoksille.

* * *

Koin suurta hengenheimolaisuutta Pekkaa kohtaan silloinkin, kun hän näytti laajan Olli Lyytikäisen taidekokoelmansa. Tunsin aikoinaan Ollin hyvin ja pidän hänen töistään paljon edelleenkin.

Usein Pekan kanssa käymämme sisustus-, arkkitehtuuri- ja designkeskustelut olivat mieleenpainuvan sykähdyttäviä. Pekka osallistui innokkaasti myös oman kotinsa sisustamiseen ja oli aina valmis kokeilemaan hurjaltakin tuntuvia ideoita. Niitä hän keksi myös itse kiitettävästi koko ajan.

Eivät Pekka ja Vuokko hätkähtäneet yhtään silloinkaan, kun Ingo Maurerin iso ”paperilappu / runo” -valaisin ripustettiin jugendkirjaston kattoon. Pekka oivalsi heti valaisimen suunnittelijan idean, joten hän alkoiin Vuokon kanssa ripustaa valaisimeen omia runoja ja mietelauseita.

* * *

Pekalla on myös harvinainen kyky nähdä jo ennalta, keistä nuorista taiteilijoista kehittyä todellisia lahjakkuuksia. Siitä kertoo esimerkiksi jo 1990-luvun alussa syttynyt rakkaus Nina Roosin töihin. Korpiset hankkivat tuolloin Ninan ensimmäisestä näyttelystä valtavan kokoisen, herkän taulun, joka dominoi nyt heidän olohuonettaan.

Pekka ja Vuokko tilasivatkin juuri Nina Roosilta ihanat 50-vuotispotretit toisilleen. Marika Mäkelän nousevaa uraa he ovat seuranneet tiiviisti jo 1980-luvun lopusta lähtien.

Uusimpiin hankintoihin kuuluu Petri Kekaraisen suuri valokuvavedos. Valokuvataide on Suomessa vasta nousemassa arvoonsa, minkä Pekan kaltaiset edelläkävijät ovat jo ymmärtäneet.

KAIKKI TIET VIEVÄT...

Lauri Törhönen

Kaikki on muistinvaraista...

Muistaakseni Vatikaanin museoiden ovella oli vain parinsadan metrin jono. Pekka Korpinen ja minä olimme päättäneet mennä Sikstiiniläiskapeliin heti, kun museot aamulla aukesivat. Kumpikaan ei ollut käynyt Sikstiiniläiskapleissa sen jälkeen, kun sen freskot oli entistetty. Muistaakseni japanilaisten rahoilla, mutta en ole varma tästä...

Meillä ei ollut aikaa muuhun kuin entistettyjen freskojen arviointiin.

Vaikka anekauppa on loppu, onneksi katolinen kirkko osaa edelleen ottaa rahansa. Parinsadan metrin jono sulii melkein yhtä nopeasti kuin toisesta päästä kasvoi. Odottaessa alkoi sataa, kadun toisella puolella myytiin halpoja kertakäyttösateenvarjoja. Nostimme kaulukset pystyyn.

Kaulusten asennosta muistuu mieleeni eräs Pekka Korpisen visio.

* * *

Muistaakseni Helsingin kaupunkisuunnittelulautakunta oli jo hyväksymässä ”Kampin tornin” arkkitehtuurikilpailun ohjelmaa, kun Pekka Korpinen veti hihastaan Sir Norman Fosterin. Arkkitehtikilpailun rahat päätettiin käyttää maailmankuulun arkkitehdin palkkaamiseen konsultiksi, jonka piti esittää vaihtoehtoisia suunnitelmia siitä, mitä tontille voisi pystyttää.

Tontti oli Simonaukio, jolle myöhemmin rakennettiin hotelli. Se muistuttaa suksiboksia eikä ole pilvenpiirtäjä.

Maailmankuulun arkkitehdin palkkaaminen sisältää automaattisesti riskin, että maailmankuulu arkkitehti päättää jättää jälkeensä jälkensä.

Jos menee suksiboksihotellin yläkertaan ja katsoo kiihkottomasti ympärilleen, ei näe mitään korvaamatonta. Ainakaan Sir Normanin mittapuun mukaan. Silti juuri siinä maisemassa on meille kansallisesti korvaamattomia taloja. Lasipalatsi. Vaakuna. Postitalo. Eduskuntatalo. Ehkä jopa Kiasma. Ja historian reliikkejä kuten hotelli Presidentti, joka tuoksui mahorkalta niin kauan kuin Neuvostoliitto oli. Presidentin paikalta oli purettu arviorakennus, jota kaupunkilaiset kaipasivat.

Maisemassa kyhjöttävä linja-autoasema on jääne venäläisen sotaväen ”Turun kasarmista” ja muistuttaa siitä myyttiperinnöstä, jonka kansalaissota jätti. Itse linja-autoasema oli sotaväen äkseerauskenttä vielä 1920-luvulla.

Maisemassa ei ole yhtään maamerkkiä, jonka mukaan voisi suunnistaa.

* * *

Mannerheimin patsaalta ei nähnyt Lappiin asti, vaikka eläkeläiskenraalien perinnejoukko-osasto niin väittikin Kiasman rakentamista vastustaessaan. Mannerheimin patsaan jalustalta näkyi Neuvostoliiton rautateiden junanvau-
nuja, joissa matuskat keittelivät teetä.

Sir Norman esitteli vaihtoehtoisia visioita Pekka Korpisen toimeksian-
nosta: hurjin niistä oli kuin jättimäinen neljännes suppilovahverosta, kuin suurennettu Roihuvuoren vesitorni, josta olisi leikattu kakkulapiolla pois kolme neljännestä. Suorat sivut olisivat olleet Simonkadun ja Annankadun linjassa ja kärjellään seisova kartio olisi ulottunut valtavana lippana varjostamaan alleen jopa linja-autoaseman.

Sir Norman oli – ehkä aivan aiheellisesti – päättänyt antaa Helsingille maamerkin ja jäädä samalla itsekin maisemaan.

Korpisen näköinen visio?

* * *

Tietenkään sitä visiota ei toteutettu.

Vaikka tuomiokirkko ei kovin etäälle näy, meille ei kelpaa Helsingin symboliksi kuin se ja Senaatintori. Ei pidä yrittää kilpailla niiden kanssa. Helsingin identiteetti on tsaarinajan arkkitehtuurissa. Osa päättäjistä koki koko ajatuksen loukkauksena, kansalliseen identiteettiimme puuttumisena. Sankarillisen suomalaisen arkkitehtikunnan kauhureaktiot olivat myös vaikuttavia.

En ole koskaan ollut niin kiinnostunut Pekka Korpisen mahdollisesta isänmaallisuudesta, että olisin siitä osannut kysyä. Kun ajattelen häntä, häntä ei leimaa maa eikä edes kieli, vaan kaupunki.

Kaupunki on hänen identiteettinsä.

Korpinenhan on taloustieteilijä. Olisiko taloustiedettä ilman kauppaa, olisiko kauppaa ilman kaupunkia?

Maaseutu elää vuodenvaihtelun mukaan, se tulee toimeen vaikka vaihdannalla koska kaikki maalaiset tuottavat ruokaa. Suhdannevaihtelut riippuvat säiden vaihteluista. Vuodet eivät ole samanlaisia, silti on elettävä.

Pelkistetyksi kaupunkilaisuus on sitä, ettei itse tuota ateriansa raaka-aineita.

Ne tulevat kaupunkiin maalta tai vedestä. Kaupunkilaisuuden ja maalaisuuden rajapinnassa, kaupungissa jossa kaupunkilainen asuu ja maalainen käy, syntyy taloustieteilijän tutkittavaa. Kaupungissa syntyy myös kulttuuria.

Taloustieteilijäksi Pekka Korpinen on hyvin kiinnostunut kulttuurista. Hän on muiden toimiensa ohella kehitellyt teoriaa talouden pitkistä sykleistä ja niiden vaikutuksesta taidesuuntien kehitykseen!

Muistaakseni laskusuhdanteessa maalaukset olivat romanttisia ja nousuhdanteessa realistinen tyyli suuntaa syrjäytti romantiikan, mutta voi olla että muistan syklin väärin päin.

* * *

Millainen Helsinki olisi, jos suksiboksihotellin sijalla nyt olisi se valtava neljännes suppilovahvero? Toimisiko se kuten Sydneyn ooppera, joka usein mainitaan arkkitehtuurin, kaupunkisuunnittelurohkeuden ja jääräpäisen uskon riemuvoittona?

* * *

Kaupunkilaisuuden vimmallaan vasta Pekka Korpinen on tehnyt sen havainnon, jonka Aura, Ilaskivi jne. olisivat voineet tehdä – Helsinki on edelleen vain puoliksi kaupunki. Kolmekymmentä vuotta sitten kahdenkymmenen metrin päässä presidentinlinnan kulmasta kasvoi iso paju merenrannassa, jota ei ollut mitenkään viimeistely.

Postitalon ja Mannerheimin patsaan välissä oli aaltopeltihalli, kuin köyhän maatilan konevaja jossain Mikkelin läänissä. Puolet Töölönlahden rannasta oli pajukkoa. Pohjoisrannan pengeri oli luonnontilassa. Helsingin keskipesteessä lehmät laidunsivat Viikin pelloilla, laiduntavat kai vieläkin.

Miten pitkä olikaan Korpisen pitkä sykli?

Maaseudun muuttuminen oikeaksi kaupungiksi kestää ainakin viisisataa vuotta. Jos Helsinki on vasta kehityksen puolivälissä, Pekka Korpisella on kova kiire.

* * *

Omituinen pikamarssi halki Vatikaanin.

Vatikaanin museot on järjestetty rautatieaseman kaltaisesti. Jos on tarkoitus vain nähdä Sikstiiniläiskappeli, pitää marssia valtaviin museoiden halki, loputtomia gallerioita ja käytäviä, portaikkoja. Patsaat tuijottavat ohmimarssijaa. Meitä aiemmin saapuneista, kahdensadan metrin jonosta oli ehtinyt jo muodostua mielenkiintoisimpien kohteiden eteen pieniä ryhmiä, joiden kohdalla marssijoiden piti hidastaa vauhtia ja pyytää anteeksi sekaan tunkeutumista.

Saatoimme pysähtyä muutamaksi sekunniksi ihailemaan erityisen hienoa perspektiivikarttaa. Sen perusteella maailma on ollut paratiisi ennen rautatien, auton, sähköjohdon ja radion keksimistä.

Pyörä oli keksitty, ja laiva. Niiden ehdoilla maisema oli muokkautunut kaupungiksi jo silloin, kun Helsinki oli muutaman läänitetyn kartanon hakemaita.

Pitkien syklien tutkija on tonttipolitiikasta ja kaupunkisuunnittelusta vastaavana apulaiskaupunginjohtajana keinotekoisesti perustetussa kaupungissa, joka perustettiin poliittisista syistä ja asutettiin pakkokäskyillä.

Asukkaat olivat käänteisiä evakkoja, he pakenivat takaisin alkuperäisille kotiseuduilleen. Kaupunkikin oli väärässä ja keinotekoisessa paikassa. Elääkö tämä perintö mahdollisesti geeneissämme?

Oikeat kaupungit syntyvät sinne, missä maantie ja vesitie risteävät, yleensä vesitien kapeimmassa kohdassa tai siellä missä vesitie muuttuu mereksi, satamaksi, tuotanto ulkomaankaupaksi.

Rooma, Turku ja Tampere ovat, Helsinki ei.

Strategisista syistä perustettu Helsinki muuttui kuitenkin lopulta toimivaksi ja tärkeäksi. Suurvaltapoliittisista syistä rikas Ranskan suurvalta maksoi köyhälle Ruotsin suurvallalle Suomenlinnan rakentamisen. Linnoitus oli pitkään suurempi kuin kaupunki ja on edelleen Helsingin vanha kaupunki. Kaupungin vanhat talot paloivat, koska olivat puuta, mutta linnan piti olla kiveä ja se säilyi.

Sotilaat eivät milloinkaan tuota, vaikka kuluttavat. Huolto, palveluelinkeino koitui kaupungin onneksi.

Vielä myöhemmin se saattoi varovasti väittää olleensa katalysaattorina kommunismin romahdukseen johtaneessa prosessissa.

Tällainen on Pekka Korpinen kaupunki.

* * *

Marssi jatkui. Pysähdyimme kuitenkin hetkeksi ihaillemaan kuolemattomuutta Raffaellon gallerioissa.

Sitten läpi gallerioiden, joissa esitellään modernia uskonnollista taidetta. Raffaellon jälkeen se oli tavaton pettymys. Tuli vaistomainen halu poistua mahdollisimman nopeasti. Ehkä se olikin Vatikaanilta vain hyvää dramaturgiaa, laittaa ne kauheudet Raffaellon ja Sikstiiniläisen kappelin väliin?

Tyhjällä tekniikallaan ja modernilla visuaalisella käsittelyllä briljeeraavat osittain täysin käsittämättömät teokset tuntuivat jumalanpilkalta Vatikaanin museossa, kaikkien kauniiden ja hienojen töiden jälkeen.

Edes Pekka Korpinen, nykytaiteen ystävä ja keräilijä ei pitänyt niistä tauluista.

Pian pois ja lopultakin pikamarssin jälkeen pääsimme Michelangelon freskojen Sikstiiniläiskappeliin.

Oma muistoni edelliseltä kerralta, ajalta ennen kappelin töiden puhdistamista ja entistämistä oli tavattoman harras ja intensiivinen. Silloin kappelissa vallitsi mystinen hämärä. Kymmenien metrien korkeudelle kattoon oli vaikeaa nähdä kunnolla. Ilma oli jotenkin kuin raskas kaikesta mitä kappelissa oli viidensadan vuoden aikana tapahtunut.

Paavinvaalin musta ja valkea savu olivat ikään kuin kyllästäneet ilman.

Mitä nyt näimme, oli minulle suuri järkytys!

* * *

Kun Helsingin ylipormestaria edellisen kerran valittiin, Pekka Korpinen hävisi vaalin yhdellä äänellä. Kekkonen oli valittu yhden äänen enemmistöllä, nyt valittiin Siitonen.

Vaali tiedettiin ennalta tiukaksi. Korpisella oli tietenkin vihamiehiä omassa puolueessaan, sosialidemokraateissa. Hänellä oli myös kannattajia oikeistopuolueissa. Vasemmistoliiton enemmistölle hän oli ainakin usein keskusteluissa myrkyä. Vihreät jakautuivat, mutta miten.

Etukäteislaskuissa kumpikin puoli väitti olevansa varma voitostaan. Jokaisella meistä, jotka äänestimme oli yksi ääni ja Siitonen voitti Korpisen yhdellä äänellä.

Mielestäni vaalin ratkaisivat vihreiden ja demarien kokemattomat ryhmäjohtajat, jotka jakoivat julkisuudessa Korpisen apulaiskaupunginjohtajuutta Osmo Soininvaaralle jo ennen kuin vaali oli edes käyty.

Silloista Soininvaaraa ei oikein kukaan halunnut kiinteistöistä ja liikenteestä vastaavaksi apulaiskaupunginjohtajaksi. Tämä ratkaisi vaalin.

Sikstiiniläiskappeliin, jossa paavit on valittu satoja vuosia, ei voi mennä kuin rautatieasemalle. Kappelissa oli jo paljon ihmisiä. Muistanko väärin? Meidänhän piti olla ensimmäisten joukossa?

Japanilaiset turistiryhmät oli tuotu lyhyempää reittiä suoraan Vatikaanin ytimeen. He ottivat salamavalokuvia kielloista huolimatta. Hyödyttömiä kuvia, näpsävitoseselle katto on aivan liian korkealla.

Miksi järkytyin siitä mitä näin?

Ilma oli nyt läpinäkyvää. Poissa oli paavinvaalin mystiikka.

Kun kyseessä on Vatikaani ja Sikstiiniläiskappeli, freskojen entisöinti on varmasti tehty kaikkien tieteen ja taiteen sääntöjen mukaan. Siitä minulla ei ole epäilystä. Mutta värit, nehän näyttivät aivan kauheilta! Joku taidekriitikko onkin sanonut, että tulos on ”Benettonin Michelangelo”.

Michelangelo! Miksi kaikki näytti niin räikeältä?

Olin hämmästynyt ja pettynyt. Freskoista sai nyt selvää, katse ylsi korkeuksiin, mutta jotain puuttui.

* * *

Menimme katukahvilaan ja tilasimme espressot ja jotain niiden kanssa. Rooma on Pekka Korpisen toinen kotikaupunki. Hän on asunut vuosikausia ulkomailla ja on riippumaton mies, paljon riippumattomampi kuin moni tietää. Minusta tuntuu joskus, ettei hän itsekään ymmärrä miten riippumaton hän oikein voisi olla.

Mies on tohtori, tutkija. Hän on virkamies, pätevyydellään edennyt, vaikka puolueeseen kuuluukin. Hän ei joudu asettumaan ehdokkaaksi vaaleissa, joissa ehdokkaatkin ovat vain keskimääräisiä äänestäjiä.

Hänellä on toimenkuva, missio, jonka voi yhdistää omaan visioonsa.

Suomalaisen ylemmän keskiluokan rahvaan loma-asunnot on siroteltu Malagalle ja Kanarialle, auringon perään, koska sitä kotona puuttuu. Pekka

Korpinen olisi voinut valita toiseksi kotikaupungikseen minkä vain, ja tietenkin hän valitsi Rooman, ikuisen kaupungin.

Moni muukin paikka maailmassa on ikuisen, mutta Rooman ikuisuus on jokapäiväistä ikuisuutta. Siellä kaupunki on yhtä aikaa suunniteltu ja syntynyt.

Arkkitehdit puhuvat usein, että rakennukset ”keskustelevat keskenään”. Joskus tämä käy selitykseksi, kun on suunniteltu ympäristöönsä huonosti istuva talo. Maallikko ei ymmärrä miten talot keskustelevat, mutta arkkitehdit ovat elämää suurempi ammattikunta, joten parempi uskoa.

Roomassa rakennukset eivät vain keskustele, monissa paikoissa ne näyttävät muodostavan perheitä tai jopa kiihkeitä rakkaussuhteita. Ne ovat sisäkkäin tai istuvat toistensa sylissä, niissä on ulokkeita ja jokaisen nurkan takaa löytyy kerrostuma tai raunio, joka keskustelee – ihmisten kanssa ainakin.

Aina kun Pekka Korpinen tulee takaisin Roomasta, Helsingin arkkitehtikunta vapisee. Tuliaisena voi olla visio, jonka torjuminen voi olla työlästä.

Vaikka olenkin sitä mieltä, että hammaslääkäriin pitää olla koulutettu hammaslääkäri ja olen itse vastuussa elokuvaohjaajien koulutuksesta ja pidän sen puolta henkeen ja vereen, Korpisella on oikeus visioihinsa.

Jos ihminen, maallikko, saa harrastaa modernia taidetta, miksei hän saisi harrastaa arkkitehtuuria?

Tietenkin olen myös sitä mieltä, että arkkitehdit pitää kouluttaa arkkitehteiksi eikä maallikon pidä antaa oikeaa taloa suunnitella. Silti, antakaa Pekka Korpinen pitää visionsa. Hänen visioihinsa liittyy usein sellainen taloudellinen yhtälö, joka tekee toteutuksen mahdolliseksi, tekee välttämättömyydestä hyveen. Edistää kehitystä sellaisissa paikoissa, josta poliittisella päätöksenteolla ei ole tullut mitään, sataan vuoteen.

Kuten Töölönlahden kaavasta.

Töölönlahden alue ratapihoineen on ollut tsaarinaikaisen rautatiekulttuurin pyhänjäännös keskellä pääkaupunkia. Missä muualla Euroopassa on vuosikymmeniä pysäköity tyhjiä tavaravaunuja kansallisteatterin taakse ja parlamenttitalon eteen?

Keskellä syvintä lamaa Korpinen onnistui myymään Erkolle tontin joutomaalta postitalon takaa. Vasemmisto huusi, ettei pyytänyt tarpeeksi hintaa kapitalistilta. Muut huusivat, ettei siihen saa rakentaa taloa, koska se on pyhä paikka. Sanomatalo on lasia, joten se lienee helppoa kivittää, sitten

kun sen aika tulee antaa tilaa uudelle talolle. Ja ollaan siitä mitä mieltä hyvänsä, se pani liikkeelle Töölönlahden raiskion kehityksen.

Sanomatalossa tehdää Helsingin Sanomia.

Kun ylipormestarinvaalin kuviot olivat kuumimmillaan saattoi samana päivänä kuulla Korpisen sanovan HS:n heiluttavan Siitosen lippua ja Siitosen sanovan HS:n kannattavan Korpisen valintaa.

Vaaleissa on aina vaikeaa olla ehdokkaana, henkisesti.

Ottaen huomioon että Helsingin Kaupunki ja Helsingin Sanomat ovat samalla sivulla puhelinluettelossa, on omituista miten huonosti ne keskustelivat keskenään. Jos Paasikivi olisi Helsingin ylipormestari, hän tarttuisi puhelimeen, soittaisi Sanomataloon ja haukkuisi Virkkusen.

Olen suositellut tätä sekä Siitoselle että Korpiselle, huonolla menestyksellä.

* * *

Ylipormestarinvaalin aikana kaupungintalolla Pekka Korpinen vetäytyi takahuoneisiin. Hänen omassa huoneessaan ei ollut keskusradioyhteyttä, joten hän meni pieneen sihteerinkoppiin kuuntelemaan salaa keskustelua ja vaalia. Olin ainoa joka uskaltautui kulissien taakse. Näky oli inhimillisen liikuttava. Kuka meistä ei jännittäisi, jos joutuisi muiden ihmisten mielipiteille alttiiksi, kuten vaaleissa aina.

Muistaakseni vaalissa tapahtui tyypillinen kömmähdys, joita tapahtuu aina kun kyseessä on tavallista tärkeämpi tapahtuma. Uurnasta löytyi ylimääräinen äänestyslippu, joka oli tarttunut kiinni toiseen lippuun.

Se oli tyhjä, mutta kukaan ei halunnut valitusprosessia korkeinta hallinto-oikeutta myöten, joten vaali uusittiin.

Korpinen hävisi kahteen kertaan yhdellä äänellä.

* * *

Espresson ja grappan seurassa aloin pohtia Sikstiiniläiskappelin akryylimäisiä värejä. Olisiko Michelangelo voinut ajatella alunperin niin, että kappelissa poltettavien tuohusten ja kynttilöiden savu patinoisi maalaukset, että värit olisivat tarkoituksella olleet niin räikeät, koska niiden päälle olisi nopeasti tuleva tummentava suodatin?

Elokuviissa käytämme linssien edessä kaikkea mahdollista silkkisukista ja vaseliinista lasifilttereihin ja lopulta värikorjailuun laboratoriossa saadaksemme kuvasta sen värisen kuin kohtauksen tunnelma vaatii.

Michelangelo oli nero, mutta ei hänkään voinut tietää, että sähkövalo keksittäisiin neljänsadan vuoden kuluttua ja että alkuperäiset värit olisivat silloin tavattoman räikeät.

Pekka Korpinen on tiedemies, hän ei muistaakseni innostunut teoriastaan, vaikka itse keksii kaikenlaisia amatööriteorioita kulttuurin puolella.

Kättelimme ja erosimme sillä kertaa. Otin taksin ja ajoin lentokentälle. Korpinen jäi toiseen kaupunkiinsa, Roomaan, imemään sen ikuisuutta, joka kotona Helsingissä muuttuisi suunnittelijoita ja poliittista pienoisesiä kauhistuttaviksi visioiksi.

Ylipormestari Eva-Riitta Siitosta yritettiin paniikissa ajaa europarlamenttiin, jotta kaupunginjohtajan paikka ehdittäisiin täyttää vallitsevalla poliittisella enemmistöllä.

Jos enemmistö keikahtaa, edessä saattaa olla toisenlainen kuva kuin se freskon tapaan poliittiseen seinään maalattu, jonka perusteella Pekka Korpi-selle ei ole varattuna Helsingin kaupunginjohtajan paikkaa.

Ymmärrän, että se olisi hänelle luonteva uran kohokohta, olla Helsingin ylipormestari, vaikka lyhyenkin ajan.

Mutta millaisia visiota voi visioida raskaat kultakäädyt kaulassa?

© Lauri Törhönen

DEMOKRATIA, IDEOLOGIA JA PARHAAN ARGUMENTIN PERIAATE

Pekka Sauri

Vuonna 2002 toimiessani Helsingin kaupunginvaltuuston puheenjohtajana julkaisin kirjan ”Politiikan psykologia”, jossa nostin demokraattisen päätöksenteon ihanteeksi parhaan argumentin periaatteen. Kirjoitin tuolloin: ”Ihannetapauksessa poliittisten päätösten tulisi perustua parhaan argumentin voittoon. Paras argumentti tarkoittaa sitä ehdotusta, joka avoimessa, vapaassa ja rajoittamattomassa keskustelussa jää jäljelle, kun kaikki muut ehdotukset ovat karsiutuneet, vastaväitteet vaienneet ja tuloksesta syntyy yksimielisyys.”

”Saksalainen filosofi Jürgen Habermas kutsui ilmiötä ideaaliseksi, ihanteelliseksi puhetilanteeksi. Siinäkin tilanteessa paras argumentti ei tarkoita lopullista totuutta tai ehdottomasti oikeaa vaihtoehtoa. Paras argumentti saat-
taa myöhemmin osoittautua vääräksi. Päätöstä tehtäessä se kuitenkin on ollut keskusteluun nostetuista vaihtoehdoista vakuuttavin.” Ja edelleen: ”Kaikki sellaiset päätökset, jotka perustuvat muihin syihin kuin parhaan argumentin periaatteeseen, ovat kestävämmällä pohjalla ja heikentävät politiikan ja demokratian arvostusta kansalaisten silmissä.”

Joitakin kuukausia kirjani ilmestymisen jälkeen esiinnyin Akateemisen Kirjakaupan yleisötilaisuudessa yhdessä nykyisen kollegani Pekka Korpi-sen kanssa. Tarkkaa aihetta en enää muista, mutta se kosketteli tavalla tai toisella demokratian tilaa Suomessa ja Helsingissä. Keskustelua johdatel-lut dosentti Laura Kolbe siteerasi jossakin käänteessä yllä esittämäni periaatetta.

Pekka Korpinen piti sitä selvästi riittämättömänä poliittisen päätöksen-teon ihanteena. Hänen kritiikkinsä ydin oli muistini mukaan se, että poliittinen keskustelu ei ole yhteismitallista, vaan eri osapuolten esittämät argumentit perustuvat erilaisiin arvolähtökohtiin. Siten ideaalisessakaan puhetilanteessa yhteisymmärrystä ei välttämättä synny, vaikka keskustelua jatketaisiin täältä lähtien. Eri arvoille perustuvat positiot olisivat ikään kuin rinnakkaisia suoria, jotka jatkuvat erillisinä äärettömiin koskaan kohtaamatta. Näin ollen poliittinen päätöksenteko perustuisi enemmistön varaan riippumatta siitä, onko se enemmistö muodostunut habermasilaisen argumentaation kautta.

Tämä vastaväite on kiinnostava. Kun meillä ei ole ollut sen koommin tilaisuutta palata saman kysymyksen ääreen, yritän jatkaa aiheen kehittelyä yksipuolisesti tässä.

Korpinen – ja monien muidenkin ajattelijoiden – parhaan argumentin periaatetta vastaan esittämä kritiikki näyttää perustuvan sille olettamukselle, että arvot ja ideologiat olisivat tavalla tai toisella keskustelun ulottumattomissa. En pidä tätä olettamusta kestäväenä.

Käytäessä keskustelua jostakin käsillä olevasta päätöksestä osanottajat esittävät omista arvolähtökohdistaan käsin perusteluja kannattamilleen vaihtoehtoilta. Vuoropuhelun jatkuessa osanottajat kommentoivat toistensa puheenvuoroja ja esittävät vastaväitteitä kuulemilleen argumenteille. Jos keskustelua jatketaan kyllin kärsivällisesti, osanottajat perustelevat näkemyksiään vetoamalla yhä universaalimpiin käsitteisiin.

Vähitellen lähestytään ideologisia perusasetuksia. Kun niiden ääreen päästään, osapuolet voivat joko todeta, että tästä ei enää mennä eteenpäin tai jatkaa matkaa näiden perusasetusten puolelle. Käsittääkseni mikään väisämätön tekijä ei estä jatkamasta; valinta on osanottajien.

Tietenkin saattaa olla monin tavoin riskialtista kyseenalaistaa perinteisiä perusasetuksia, mutta se on kokonaan toinen asia. Perususkomukseni on toisin sanoen se, että arvot tai ideologiat eivät ole objektiivisia ilmiöitä, vaan ihmisten kielen avulla muotoilemia käsitteitä, joita voidaan kielen avulla muotoilla edelleen.

Oma pohdintani on johtanut siihen käsitykseen, että parhaan argumentin periaate ylittää tai sulkee sisäänsä kaikki muut arvolähtökohdat. Habermasilaisittain tulkittuna siitä voidaan johtaa myös muita arvoja, kuten sananvapauden ja tasa-arvon kunnioittaminen. Pohjoismaisessa hyvinvointimallis-

sa on paljon elementtejä, jotka on johdettavissa parhaan argumentin periaatteesta ja jotka edesauttavat sen toteutumista.

Mutta ehkä kaimani ja kollegani jonakin päivänä ehtii jatkaa keskustelua myös omalta osaltaan.

VASTAKOHTIEN RIEMU JA RIESA

Mika Pantzar ja Risto Tainio

“O nko tämän päivän ihminen henkisesti vapaampi kuin esi-isänsä pari sataa vuotta sitten? Vastaukseni on myönteinen... Vapaus on välttämättömyyden tajuamista, mutta väärin välttämättömyyksiin pakottaminen on orjuutta ... Ensi vuosisadalla vapaus ei enää kasva pakosta ” (Pekka Korpinen: Valtion ja vapauden kasvu, Hanki ja Jää, Helsinki 1989, 93,102),

* * *

Vapaus ja pakko, joustavuus ja jäykkyys, turvallisuus ja turvattomuus. Nykypäivän talouskone näyttää tuottavan yhä enemmän ja nopeammin vastakohtaisuuksia ja paradokseja. Osa taloudesta toimii nopeasti osa hitaasti, osa suunnitelmallisesti, osa hallitsemattomasti. Ihmiset elävät pinta-arvoissa ja syvämietteisyydessä, itsekkyydessä ja solidaarisuudessa.

Uusi teknologia tuo mukanaan uusia ratkaisuja ja uudenlaisia hallitsemattomuuksia. Luvatut säästöt kuluvat uusien järjestelmien ylläpitoon. Nykypäivän finanssi- ja elämystaloutta voidaan luonnehtia samalla tavalla. Hallitsemisen pyrkimykset tuottavat uusia hallitsemattomuuksia. Talous ei enää ole kone, jota valtiovalta voi säätää ja optimoida ennalta määrättyjen tavoitteiden mukaisesti tavoitellun tilan saavuttamiseksi.

Hallittavuuden illuusio

Menneisyydestä katsottuna tämän päivän maailman piti näyttää toiselta, tasapainoiselta ja tasa-arvoiselta. Sen tuli toteutua suunnittelukapitalismin kautta. Näin esitti John Kenneth Galbraith 1960-luvun klassikos-

saan ”New Industrial State” (1967), jonka mukaan tulevaisuuden maailmaa hallitsevat kansallisvaltioiden ja suuryritysten yhteenliittymät. Tulevaisuuden kuvan lähtökohta oli Yhdysvallat, jonka suunnittelujärjestelmä (”Planning system”) koostui 3000 jättiyrityksestä ja Washingtonin keskuhallinnosta. Viisitoista miljoonaa pienempää yritystä ja miljoonat kuluttajat sopeutuivat järjestelmän tahtoon. Ajan kuluessa järjestelmän kontrollin piti kasvaman entisestäänkin. Makrotaloustieteilijät oppisivat säätämään kokonaiskysyntää valtion budjettivajeella ja koroilla. Monikansalliset suuryritykset puolestaan tulisivat ohjailemaan kulutuksen rakennetta suurilla markkinointi- ja mainososastoillaan ja valtavilla tuotekehitysresursseillaan. Toisin kävi.

Suomessakin Harri Holkerin hallitus elätteli vielä vuonna 1987 uskoa talouden tasapainoisesta kehittämisestä. Sen julkilausutuksi tavoitteeksi tuli ”hallittu rakennemuutos”. Talous kuitenkin ylikuumentui. Sitä seurasi syvä lama, massatyöttömyys ja pankkikriisi. Rakennemuutoksesta tuli hallitsematon ja yhteiskunta kaksinaapaistui. Rikkaat rikastuivat ja köyhät köyhtyivät.

Sama toistuu parhaillaan suuremmassa mittakaavassa amerikkalaisveitoisen globalisaation nimissä. Amerikkalainen finanssipääoma jakaa maailman maita tehokkaiisiin ja tehottomiin, ja Amerikan hallitus kansoja ystäviin ja vihollisiin. Vastakohtia kärjistää kaksi amerikkalaista vientituotetta: kvartaalikapitalismi ja elämystalous. Kysymme, missä määrin kummassakin on kyse samankaltaisesta materian ja kokemusten kyltymättömästä saalistamisesta, mikä noidankehän tavoin tuottaa vastakohtien riemua ja riesaa?

Kvartaalikapitalismi – neljännesvuosittainen paradoksi

”Kun reaalitalous ei kunnolla vedä, silloin täytyy keksiä markkinoita... Kasinotaloudessa ei ole kysymys aidosta riskinotosta. Siinähan pyritään arvaamaan, mitä muut ajattelevat ja ennustamaan markkinapsykologiaa. Tällöin mennään vain muiden pelureiden joukkoon kuulemaan ja haistelemaan pohjaa omalle riskinotolle... Keynes käytti käsitettä (kasinotalous/mp&rt) siinä mielessä, että finanssitalouden katsottiin silloin paisuneen irti reaalitalouden suhteistaan... Samalla se loi epävakaisuuden. Aikansa jatkuneen pullistumisen jälkeen seurasi romahdus” (Pekka Korpinen Kymppi-lehden keskustelussa 4/1989).

* * *

... ja romahdusta seurasi uusi hurmio, jota alettiin kutsua 1990-luvulla kvartaalikapitalismiksi. Nimi viittaa kirjaimellisesti talouselämää hallitsevaan neljännesvuosisyrytmiin, mikä heijastelee sijoittajien aikakäsitystä ja tulosseurannan jaksotusta. Teollisessa taloudessa aika laskettiin sentään vuosissa, usein toimialan suhdanteiden mukaisissa aalloissa. Kvartaalitalouden rytmi on osavuosisiktausrytmi. Neljännesvuosittain tapahtuva tulosseuranta korostaa tehokkuutta. Se ei anna aikaa tai tilaa ideoinnille ja riskinotolle. Voimavarat on suunnattava siihen, mikä jo osataan, ei uuden oppimiseen. Sijoittajat eivät pidä yllätyksistä, varsinkaan yllättävistä epäonnistumisista.

Kvartaalikapitalismi on parin viime vuosikymmenen aikana levinnyt ympäri maailmaa. Sen on saanut aikaan tietotekniikan kehitys ja amerikkalaisen finanssipääoman kasvu ja kansainvälistyminen. Yhdessä ne ovat synnyttäneet yötä päivää auki olevat globaalit pääomamarkkinat joilla kansainväliset finanssiorganisaatiot ja monikansalliset yritykset siirtelevät valtavia pääomia salamannopeasti paikasta toiseen. Kansallisvaltiot ja yritykset etsivät omaa rooliaan tässä nopeasykkeisessä, sijoittajavetoisissa maailmassa. Pääomamankeli erottelee tehokkaasti hyvät ja huonot sijoituskohteet toisistaan, jakaa näin maailmaa ja kärjistää vastakohtaisuuksia.

Kansainvälisestä finanssipääomasta on muodostunut monitasoinen ja monitahoinen voima, joka nopeasti tuhoaa vanhoja rakenteita ja pystyttää uusia. Se ei luonnollisestikaan hävitä tuotantoa ja liiketoimintaa, vaikka se silloin tällöin unohtaakin niiden olemassaolon.

Kvartaalitalouden perustan muodostavat toisiinsa sulautuneet maailman finanssikeskukset, sekä pääoman päivittäisestä pyörittämisestä vastaavat investointipankit, riskirahoittajat, sijoitusrahastot, sijoitusyhtiöt, pankkiiriliikkeet ja suuryritysten rahoitusyksiköt. Kokonaisuus on massiivinen, reaaliaikainen koneisto, jonka puristuksen tuntevat niin yksilöt, yritykset kuin yhteiskunnatkin. Se tuottaa sekä riemua että tehokkuutta, surua ja tappiota.

Kvartaalikapitalismissa menestys ja epäonnistuminen, sankarit ja roistot ovat todella lähellä toisiaan. Sen ovat amerikkalaisten yritysten Enronin ja WorldComin toisiaan seuranneet loisto ja häpeä vakuuttavasti osoittaneet.

Kvartaalikapitalismiin kuuluva tehokkuuden palvonta ja yritysten ylivirtaus synnyttää vastakohtaisuuksia kaikilla elämänalueilla. Yrityksiä ostetaan, myydään ja yhdistellään yhä yllätyksellisemmillä tavoilla. Tuotantolaitoksia siirrellään ympäri maailmaa ja markkinointi tunkeutuu läpi kaikkien elä-

mänaalueiden. Tämä vaikuttaa siihen, millainen maailma on elää ja missä ihmisillä on työtä. Se mikä teollisessa taloudessa oli ihmisten kannalta arvokasta, pyhää ja koskematonta on finanssivetoisessa kvartaalitaloudessa liiketoimintaa. Ahneutta arvostetaan. Sääliä ei tunneta eikä pyydetä. Tässä myllerryksessä muutamat voittavat paljon. Tavalliset ihmiset kokevat hämmennystä, epävarmuutta ja turvattomuutta.

Kvartaalitaloudessa "aikaikkuna" on kokoajan sulkeutumassa. Ideat pitää muuttaa rahaksi ylinopeudella. "Nopeat syövät hitaat". "Asiakkaan ihon sisään pitää mennä ensimmäisenä". "Voittaja vie kaiken". Kansa, piensijoittajat ja kuluttajat ovat vastapuolena, hitaina ja yleensä myöhässä.

Kvartaalitalouden retoriikka korostaa yksilön vapautta, mutta samalla se sisältää kurinalaistavia ajattelumalleja ja puhetapoja. Aikaikkunan kaltaiset käsitteet kertovat vapaasta valinnasta pakkotahtisessa maailmassa. Ne luovat katteetonta uskoa tulevaisuuden hallittavuuteen, kun vastassa ovat nopealiikkeiset ja arvaamattomat nykyajan sijoittajat. Myös kuluttajien tunteet ja elämykset ovat karanneet suunnittelijoiden käsistä.

Kohti elämystaloutta?

"Intellektuellit saavat nautintoa lukemalla, kirjoittamalla tai muutoin nauttimalla korkeakulttuurin hedelmistä. Työväenluokan mahdollisuudet tässä suhteessa ovat rajoitetummat. Mikseivät kulutustavarat voi toimia myös kulttuuritarpeiden tyydyttäjinä? Miksei pukeutuminen voi tyydyttää samoja kuin veistosten tai taulujen katsominen? Miksi pukeutuminen taideteoksiin on porvarillista hapatusta samaan aikaan kun museoihin tai yksityiskohteihin siirtyvät taideteokset ovat kansakunnan edistyksellistä hengenelämää?" (Pekka Korpinen: Valtio ja vapauden kasvu, Hanki ja Jää, Helsinki 1989, 49),

* * *

Tulevaisuusgurujen mukaan kuluttajatalouden evoluutiossa ollaan siirtymässä teollisesta massatuotannosta kaupallistettujen elämysten vaiheeseen. Suuryritysten "elämysinsinöörit" pohtivat elämysten rytmitystä, etenemistä ja kestoja kuin teatteriohjaajat ikään. Dramatiikkaa luodaan yllättävillä käänteillä, kohokohdilla ja emotionaalisilla efekteillä. Oikeanlaisen käsikirjoituksen laatiminen on kaiken avain.

”Unelmien yhteiskunnassa” menestyvät ne, jotka osaavat kertoa tarinoita ja ruokkia unelmia. Yhdysvaltalaiset liikkeenjohdon konsultit puhuvat elämystaloudesta ja ”kahvilayhteiskunnista”, jotka ovat auki kaksikymmentäneljä tuntia vuorokaudessa. Kysymyksessä on arjen kvartaalikapitalismi, jossa kaupankäynti ei lopu koskaan.

Nokia, Coca-Cola, Disney, Nike, Sony, Apple, Harley-Davidson, Tommy Hilfiger, Häagen-Dazs ja Starbucks ovat elämisyhteiskunnan eturivin yrityksiä. Näin väittää elämysmarkkinoinnin nimekkäin brandi ja guru Bernd H. Schmitt, jonka kirja ”Experiental marketing” jatkaa ”Marketing Aesthetics” -kirjan viitoittamaa tietä: Tuotteiden haluttavuuden lisäämiseksi tarvitaan entistäkin aktiivisempaa tarpeiden luomista.

Monet ”mobiilin tietoyhteiskunnan” edelläkävijäyritykset uskovat ihmisten mobilisaatioon – siis ”liikekannallepanoon” – jonka avulla massatuotettuja mutta samalla personoituja tuotteita ja elämyksiä voidaan myydä yhä enemmän. Nämä yritykset eivät aja ainoastaan omaa asiaansa vaan kokonaisen elämäntavan asiaa, entistä liikkuvamman elämäntavan asiaa. Kysymys on yhtä paljon yritysten pyrkimyksestä kulttuuriseen manipulaatioon kuin teknisestä kekseliäisyydestä.

Olemmeko todistamassa poikkeuksellisen energistä uuden elämäntavan mainoskampanjaa, jonka kulttuuriset seuraamukset ovat ennen näkemättömän laajat? Uskomme, että kyseessä on pikemminkin vanhakantainen teollisen ajattelun harha, jonka mukaan ihmiselämä on yhtä helposti muokattavaa kuin vaha.

Se, että työelämässä ihmiselämä on ehkä kertakäyttöistynyt ei kuitenkaan merkitse sitä, että myös kuluttajista on tullut entistä helpommin hallittavia. Mahdollisena vastareaktiona niin elämisyhteiskunnalle kuin kvartaalikapitalismille ihmiset ovat alkaneet etsiä mielihyvää, merkityksiä ja elämän hallittavuutta itsensä läheltä, omasta arjestaan. Monien sosiologiien yllätykseksi perhearvot ovat entisestään voimistuneet samaan aikaan, kun kuluttajista on tullut muuten huomattavasti individualistisemmin käyttäytyviä. Työväki ei olekaan muuttunut niin liikkuvaksi kuin esimerkiksi Euroopan unionin taloussihteeristöissä on toivottu.

Ihmisten pyrkimys arjen hallittavuuden lisäämiseksi voidaan nähdä suorastaan vastaliikkeenä talouskoneiston kiihtymiselle ja merkitysten kadolle. Elämisyhteiskuntakeskustelua voi kritisoida siitä, että se elää yhä suunnittelutalouden illuusioissa. Kuinka mielekästä on olettaa, että elämän tärkeitä

asioita, esimerkiksi mielenrauhaa, sosiaalisia suhteita tai edes äärikokemuksia voisi ”brandata, tematisoida, versioida, suunnitella ja paketoida” samaan aikaan, kun miljoonien työntekijöiden elämältä viedään tarkoitus? Onko tuloksena yhteiskunta, jossa kaikki on niin suunniteltua, että elämyksellisyyden edellyttämä spontaanisuus muuttuu lopulta mahdottomaksi? Onko suunnitelmallinen kuluttajien elämysten ja elämänhallinta jääne teolliselta ajalta, jolloin kuviteltiin että asiakkaan ihon sisään pääsee esimerkiksi tutkimuksen kautta?

Tutkimuskokemuksemme viittaavat siihen, että nykypäivän suuryrityksetkään eivät enää ”tunne asiakkaitaan”. Ote asiakkaisiin ja kuluttajamasoihin on heikentynyt etäisyyksien ja volyymien kasvaessa. Mekaaniset markkinatutkimuksen tuottamat kuluttajakuvat ovat korvanneet välittömän yhteyden asiakkaisiin samaan aikaan kun kuluttajien valinnat ovat muuttuneet yhä enemmän tunnepohjaisiksi.

Julkisuuteen ei ole tapana saattaa tietoa, että asiakassegmentoinnin tai mainonnan kohdentamisen kaltaiset operaatiot perin harvoin onnistuvat.

Markkinoinnin ja liikkeenjohdon oppikirjat sekä konsultit hellivät yhä edelleenkin 1950-luvun myyttiä kuluttajien ohjailtavuuden mahdollisuudesta tieteellisistä kriittisistä näytöistä huolimatta.

Ehkäpä emme haluakaan olla niin aktiivisia ja vireitä kuin monet digitaalijalan gurut kertovat. Jatkuvan vireys- ja valmiustilan sijaan haluammekin olla ulkopuolisia ja osattomia maailman muutoksiin. Nopeiden muutosten ohella kaipaamme hitautta – niin tuoteiston uusiutumiseen kuin omaan arkiseen toimintaamme.

Italialaisten pienkauppiaiden käynnistämä ”slow food”-liike tähtää juuri tällaiseen elämän uudelleen arviointiin. Samasta ilmiöstä lienee kyse myös siinä, kuinka harrastuksista on tullut monille elämän tärkeimpiä asioita. Harrastusmaailmassa ihmiset voivat pyrkiä vanhoihin hyviin työn arvoihin, laadukkaaseen jälkeen ja pitkiin sitoumuksiin.

Kvartaalitaloudelle ominaiset aikaikkunan kaltaiset sanonnat rakentavat kokonaisen maailmankuvan toimintaperiaatteineen. Ikkunan toisella puolella on maailma, joka odottaa haltuunottoa ja hallintaa. Kun ikkuna on auki, pitää toimia. Tehdä mitä tahansa päästäkseen ikkunan toiselle puolelle. Edistysken karkijoukon, teknistieteellisen ja kaupallisen eliitin, tehtävä on muistuttaa ja tulkita aikaikkunan velvoitteita. Yhteiskunta ja ihmiset olivat koneita, joita voidaan valvontakeskuksista säädellä. Kuulostaako tutulta?

Lopuksi

Keskeiset suomalaiset yritykset ovat viime vuosina tulleet osaksi nopearytmistä ja arvaamatonta kvartaalikapitalismin ja elämystalouden pyörteisyyttä. Saattaa olla, että elämme pitkien aaltojen taitekautta - tai sitten emme. Monet kysymykset etsivät joka tapauksessa vastauksia, ja monet vastaukset etsivät kysymyksiä.

Jatkuuko maailmankaupan avautuminen ja monikansallisten yritysten vaikutuksen kasvu? Onko kylmä sota päättynyt vai onko se palaamassa jossain uudessa muodossaan? Mitä Internet pitkällä tähtäimellä saa aikaan? Nokian brandin arvo synnytti osakkeenarvon vai oliko suhde toisin päin? Puhelimien kuukausimyyntin muutoksesta on tullut pörssikursseja ja siten myös liikkeenjohtoa liikuttava voima. Onko häntä alkanut heiluttaa koiraa?

Vauhti erottelee. Elämys yhdistää. Kumpaa itse asiassa tarvitaan, nopeutta vai hitautta, tunnetta vai tunteettomuutta?

TIEDE, TUTKIMUS JA TALOUS- POLITIIKKA

Matti Pohjola

Tutustuin Pekka Korpiseen syksyllä 1978 tehdessäni väitöskirjaani Cambridgen yliopistossa Englannissa. Kävellessäni eräänä syysaamuna taloustieteen laitoksen kirjastoon sen parkkipaikalle ajoi punainen Saab 96. Rekisterikilvet saivat minut ihmettelemään, kuka toinen suomalainen ekonomisti voisi keynesiläisyyden kehdoissa olla. Tästä kohtaamisesta parkkipaikalla alkoi tuttavuus, joka vei minut töihin Työväen taloudelliseen tutkimuslaitokseen vuosiksi 1986–1989.

Tuon ajan TTT oli akateemisesta maailmasta tulleelle tutkijalle mielenkiintoinen paikka. Laitoksen esimiehenä Pekka tuki voimakkaasti sellaista tieteellistä tutkimusta, joka hänen mielestään auttoi ymmärtämään kansantalouden ja maailmantalouden ongelmia. Tukea ei sen sijaan saanut sellainen tutkimus, esimerkiksi uusklassinen tasapainoteoria, jonka yhteyttä talouspolitiikkaan ei pystynyt heti perustelemaan.

Nämä vuodet vaikuttivatkin tutkijanuraani ratkaisevalla tavalla. Ennen TTT-vuosiani valitsin tutkimusongelmani lähinnä kansantaloustieteen sisäisten kysymyksenasettelujen pohjalta. En juuri ollut kiinnostunut siitä, miten kansantaloustiede ylipäänsä auttoi meitä ymmärtämään yhteiskunnallisia ilmiöitä. TTT-pestini jälkeen olen valinnut tutkimusaiheeni sen mukaan, kuinka tärkeäksi olen ne itse kokenut ihmisten hyvinvoinnin kannalta. Nykyään olen jopa valmis tinkimään teorian ja menetelmien hienouksista, jos se vain auttaa yksinkertaistamaan tutkimuksen talouspoliittista sanomaa.

Tiede ja tutkimus

Suuri osa kansantaloustieteellistä tutkimusta on sellaista, jota tehdään puhtaasti tieteen ehdoin. Perustutkimus on arvokasta itsessään, eikä sitä voi arvioida se mukaan, miten sillä voi perustella talouspoliittista päätöksentekoa. Ulkopuolisen tarkkailijan on vaikea ymmärtää, miksi taloustieteilijät milloinkin askartelevat tiettyjen epärealistisilta näyttävien ongelmien parissa. Tiede edistyy oman sisäisen logiikkansa perusteella, mikä avautuu vain sitä harrastaville. Lopputuloksena on kuitenkin ymmärrys, jonka pystyy välittämään myös maallikoille.

Esimerkkinä voi mainita vaikkapa rationaalisten odotusten teorian, jonka tutkimus alkoi 1970-luvulla. Se on tuottanut kestäviä ohjeita muun muassa rahapolitiikan instituutioiden laatimiseksi. Niiden perustelemiseen ei enää tarvita mutkikkaita teoreettisia malleja, vaan asiat osataan esittää yksinkertaisesti. Näyttää ikään kuin siltä, että tietyt asiat ovat itsestäänselvyksiä. Näin ei kuitenkaan ollut vielä muutama vuosikymmen sitten.

Koko makrotalousteorian on itse asiassa kirjoitettu uusiksi parinkymmenen viime vuoden aikana. Nykyinen teoria on ainakin siinä mielessä entisiä oppeja parempi, että sillä pystyy selittämään sekä talouskasvun että suhdannevaihtelut samassa, yhtenäisessä kehikossa. Taloustieteen perusteita opettaessa ei enää tarvitse opettaa erikseen lyhyen ajan suhdanneteoriaa ja pitkän ajan talouskasvun teoriaa, eikä pyydellä kuulijoilta anteeksi sitä, ettei näillä teorioilla ole mitään tekemistä toistensa kanssa.

Moderni makroteoria perustuu keskeisellä tavalla niiden tutkimusten tuloksiin, joiden lähtökohtana on talousyksiköiden vuorovaikutuksen strateginen mallintaminen dynaamisessa ympäristössä. Haastavaksi tällaisen tutkimuksen tekee se, että kunakin hetkenä talouden tila – vaikkapa työttömyysasteella ja inflaatiovauhdilla mitattuna – ei riipu vain menneisyydestä vaan myös tulevaisuutta koskevista oletuksista. Teorian kehittyessä on kuitenkin opittu muodostamaan käsitteitä – esimerkiksi lyhyen ajan ja pitkän ajan kokonaistarjontakäyrät – joiden soveltaminen ei enää vaadi matemaattisesti vaikeiden käsitteiden opettelua. Taloustieteen matematisoinnin tehtävänä onkin vapauttaa tällä tavoin taloustiede matematiikasta!

Kerrotaan, että eräs nuorempi kollega pyysi kerran fysiikan nobelisti Richard Feynmania selittämään, miksi kvanttimekaniikassa hiukkaset, joi-

den spinkvanttiluku on puoliluku, noudattavat Fermi-Dirac'n statistiikkaa. Feynman lupasi valmistella peruskurssitasoisen selityksen ilmiölle. Parin päivän kuluttua hän kuitenkin palasi asiaa todeten, ettei osaa antaa näin yksinkertaista selitystä. Tämän hän sanoi merkitsevän sitä, ettei tätä ilmiötä vielä ymmärretä.

Tällä tavoin meidän tulee suhtautua myös taloustieteeseen. Sen kestävät perustulokset on opetettavissa jo peruskurssilla. Jos emme siihen pysty, niin emme myöskään ymmärrä tutkittavia ilmiöitä. Perustulosten johtaminen vaatii kuitenkin yleensä pitkän ja perusteellisen, vuosikymmeniä kestävä tieteellisen tutkimustyön.

Karl Marx oli ensimmäinen taloustieteilijä, joka näki työttömyyden kuu-luvan oleellisena osana markkinatalousjärjestelmään. Kesti kuitenkin noin 120 vuotta ennen kuin tämä näkemys vakiintui. Työttömyyttä pidettiin pitkään markkinoiden toimintahäiriönä. Sen nähtiin poistuvan, jos kilpailu vain saataisiin toimimaan. Nykyään ymmärretään, ettei kilpailu voi koskaan toimia työmarkkinoilla samalla tavoin kuin se toimii tuotemarkkinoilla. Syy on perin yksinkertainen: työtä ei voi irrottaa ihmisestä, eikä työnantaja saa ihmistä omistaa. Työntekijän omistusoikeus ei siirry työnantajalle työ sopimusta solmittaessa samalla tavoin kuin esimerkiksi tomaatin omistusoikeus siirtyy ostajalle maksusuorituksen yhteydessä kaupan kassalla. Työntekijällä on siksi aina työsuhteessaan "neuvotteluvoimaa", olipa hän ammatillisesti järjestäytynyt tai ei.

Palkkojen alentaminen ei siksi ole aina työnantajankaan intresseissä. Sil-lä voisi olla sellainen epäsuotuisa vaikutus, että yrityksestä lähtisivät parhaat työntekijät eli ne, jotka saavat työtä muualtakin. Palkkajäykkyudet eivät siksi ole välttämättä työmarkkinoiden ulkopuolella määräytyviä, eksogeenisia tekijöitä vaan sellaisia, jotka on luotu yrityksen sisällä ratkaisemaan työsuhteen liittyviä informaatio- ja kannusteongelmia.

Työmarkkinoiden moderni teoria näkeekin työttömyyden tekijänä, joka tasapainottaa työntekijöiden palkkavaatimukset ja työnantajien palkanmak-suhaluokkuuden. Se on kansantaloudessa tasapainotila siinä mielessä, ettei kummallakaan työmarkkinaosapuolella – ei työnantajilla eikä työntekijöillä – ole tarvetta tilanteen korjaamiseen. Siksi tarvitaan määrätietoista talous-politiikkaa, jonka avulla voidaan työttömyyttä pienentää. Työn taloustiede pystyy mielestäni nykyään jo melko hyvin seulomaan kaikista mahdollisista tekijöistä ne, jotka ovat keskeisimpiä työttömyyden selittäjiä.

Taloustieteilijät eivät hylänneet työmarkkinoiden kilpailullista teoriaa ideologisista syistä vaan sen yksinkertaisen tosiasian vuoksi, ettei sillä pysty työmarkkinailmiöitä tyydyttävästi selittämään. Kansantaloustieteen peruskursseilla ei enää välttämättä tarvitse kilpailullista teoriaa opettaa, sillä moderni teoria on yhtä helposti opetettavissa kuin perinteinenkin.

Tätä taustaa vasten hämmästyttää se, kuinka paljon talouspoliittista keskustelua käydään vielä kilpailullisen teorian kehikossa. Työttömyyden nähdään johtuvan työmarkkinoiden joustamattomuudesta. Jäykkyyttä aiheuttavia tekijöitä pidetään eksogeenisinä häiriötekijöinä, joiden ajatellaan olevan poistettavissa vain lainsäädäntöä muuttamalla.

Me tutkijat emme ole onnistuneet muuttamaan tätä keskustelukulttuuria. Tämä ei koske vain työttömyyttä vaan talouspolitiikkaa yleisimminkin. 1990-luvun lama on tästä hyvä esimerkki. Suomen talouskriisin puhjettua käytiin meillä toki paljon ja kiivastakin keskustelua talouspolitiikan vaihtoehtoista niin ammattikunnan sisällä kuin julkisuudessa. Keskustelu oli kuitenkin pikemminkin mielipiteiden esittämistä kuin analyttisesti erittelevää, tietoon perustuvaa analyysiä. Vähin mitä järkevältä keskustelulta voi vaatia on, että johtopäätösten perustana olevat tosiasiat ja päättelyketju ovat muidenkin kuin asianomaisen itsensä ymmärrettävissä. Tätä vartenhan tiede on olemassa.

Talouspoliittinen keskustelu

Talouspoliittista keskustelua meillä kyllä käydään riittävästi sekä poliitikkojen, etujärjestöjen palveluksessa olevien henkilöiden, toimittajien että yksityisten kansalaistenkin toimesta. Ongelma ei ehkä olekaan määrä vaan laatu.

Kuka tahansa meistä osaa omien kokemustensa perusteella luetella esimerkiksi työttömyyteen vaikuttavia tekijöitä: tekninen kehitys, työttömyysturvan taso, työntekijöiden ammatillinen järjestäytyminen, työn verotus. Lisään saa helposti vaikkapa kymmenen tekijää. Ongelma on se, että eri tavoin yhdistelemällä kymmenestä selitystekijästä saa yhteensä $2^{10} = 1\,024$ erilaista selitystä työttömyydelle. Jos tekijöitä on yksitoista, niin mahdollisia selityksiä on $2^{11} = 2\,048$. Kansalaiskeskusteluun on siis runsaasti aineksia.

Mikä työttömyyden mahdollisista selityksistä on uskottavin? Tähän kysymykseen vastaamiseen ei oma mielipide riitä, vaan vastauksen on perus-

tuttava sellaisen tutkimuksen tuloksiin, jotka ovat myös muiden todennettavissa. Empiirisen tutkimuksen avulla voidaan testata työttömyyden eri selitystekijöitä toisiaan vasten ja valita näistä se, joka on tilastollisten testien perusteella paras. Totuutta ei tälläkään tavoin välttämättä löydy, mutta sitä voi ainakin systemaattisesti etsiä.

Suurin syy julkisen, tutkimustietoon perustuvan keskustelun vähäisyyteen on tradition puuttuminen. Keskustelua ei yksinkertaisesti ole meillä tarvittu eikä haluttu. Talouden sääntelyn vallitessa aina 1980-luvun puoliväliin saakka kansantaloutta voitiin ohjata kotimaisin voimin. Talouspolitiikan linjasta päätettiin viranomaisten ja etujärjestöjen kesken. Poliitikot ja järjestöjohtajat ohjasivat markkinoita. Ekonomistit osallistuivat toki talouspoliittisten päätösten valmisteluun, mutta suurten linjojen valinnoissa heitä tuskin tarvittiin.

Merkittävä osa kotimaisesta kansantaloustieteellisestä tutkimuksesta-kin kohdistui vielä 1970-luvulla säänneltyjen rahamarkkinoiden toimintaan. Kilpailullisten markkinoiden tutkimukselle ei ollut kysyntää, mikä kostautui jo 1980-luvulla, kun sääntely purettiin tai pikemminkin purkautui. Talouspoliittisen päätöksenteon tarve ohjasi tutkimusta, eivätkä päättäjät sen paremmin kuin tutkijatkaan osanneet ennakoida toimintaympäristön muutosta.

1990-luvun kriisi oli talouspolitiikan päättäjille pitkään niin arka asia, ettei sen tutkimusta uskallettu rahoittaa vielä silloin, kun tutkittu tieto olisi voinut vaikuttaa laman aikana tehtyihin ratkaisuihin. Sitran hallitus ei rohjennut tehdä myönteistä rahoituspäätöstä vuosina 1992 ja 1993 valmistelusta tutkimushankkeesta, jossa oli mukana suuri joukko ekonomisteja. Suomen Akatemian lamaohjelma paikkasi tätä päätöstä, mutta sen tutkimuksellinen anti jäi monesta syystä vähäiseksi. Näyttää vahvasti siltä, että politiikka on meillä aina ohjannut tutkimusta eikä tutkittu tieto politiikkaa.

Tutkimus ja politiikka

Taloudelliset tutkimuslaitokset tekevät toki ansiokasta tutkimusta talouspolitiikan tueksi. Näitä laitoksia ei voi myöskään moittia tutkimuksen tieteellisestä tasosta. Ongelma on mielestäni pikemminkin siinä, että ne joutuvat toimimaan omien taustajärjestöjensä ja toimintansa rahoituksen asettamissa puitteissa. Niillä ei siksi ole samanlaista "akateemista vapautta" valita tutki-

musaiheita kuin mikä on yliopistoissa toimivilla tutkijoilla. Tulkintani voi olla vääräkin, mutta näyttää siltä, että tämä vapaus on entisestään kaventunut kymmenen viime vuoden aikana, kun tutkimuksen rahoitus on kaikkialla käynyt niukemmaksi.

Talouspoliittista päätöksentekoa palveleva tutkimus on lyhytjänteistä. On selvítettävä sitä, mitä rahoittajat tahtovat. Niiden toiveita ohjaavat kulloinkin päällimmäisinä olevat talouspoliittiset ongelmat. Ajankohtaisena esimerkiksi voi mainita Valtioneuvoston kanslian teettämän Suomi maailmantaloudessa –selvityshankkeen, johon muun muassa Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos ja Palkansaajien tutkimuslaitos osallistuvat. Hanke tuottaa varmasti paljon hyödyllistä tausta-aineistoa niistä tekijöistä, jotka kansantaloutemme kilpailukykyyn vaikuttavat muuttuneessa toimintaympäristössä, jossa tieto- ja viestintätekniikan (ICT) nopea kehitys toimii talouskasvun veturina.

Engelmana on vain se, ettei näin lyhytjänteisissä, vain vuoden kestävisissä hankkeissa ole mahdollista selvittää esimerkiksi sitä peruskysymystä, mikä ICT:n vaikutus on ollut kansantaloutemme kilpailukykyyn eikä sitä, mikä se jatkossa voisi olla. Tätä ei voi tehdä siitä yksinkertaisesta syystä, ettei Suomessa tilastoida ICT-investointeja. Meillä ei ole mitään tietoa siitä, kuinka paljon eri toimialoilla on tieto- ja viestintätekniikkaan sijoitettu.

Työn tuottavuus määräytyy yhtäältä sen perusteella, kuinka paljon ja millaisia koneita ja laitteita työntekijöillä on käytössään, sekä toisaalta sen perusteella, mikä on tuotantotekniikan taso. ICT-investointeja koskeva tiedon puute merkitsee siis sitä, että uuden teknologian tuottavuusvaikutuksen arvioiminen on erittäin vaikeaa. Asiaa ovatkin selvittäneet meillä vain eräät yksittäiset tutkijat omana harrastuksenaan.

Tieto- ja viestintätekniikan kehitys on kuitenkin se yksittäinen tekijä, joka vaikuttaa kaikkein voimakkaimmin maailmantalouden kehitykseen juuri nyt ja niin pitkälle tulevaisuudessa kuin tälle hetkellä näemme. Informaation käsittelyn hinta on pudonnut sadassa vuodessa tekijällä, joka on suuruusluokkaa 10^{12} . Tämä on suurin suhteellisten hintojen muutos ihmiskunnan historiassa. Esimerkiksi valaistuksen hinta on sähkön yleistymisen myötä pudonnut samana aikana vain kolmastuhannesosaan.

Tieto- ja viestintätekniikan kehitys ei myöskään näytä hidastuvan. Pian saavutamme ihmisen evoluution kannalta erään merkittävän virstanpylvään. Ihmisen kehittämän laitteen – tietokoneen – kyky käsitellä informaatiota ylittää ihmisaivojen kyvyn käsitellä sitä. Muutaman vuosikymmenen päästä

näin suurella kapasiteetilla varustetut tietokoneet maksavat vain muutaman euroa ja ovat kooltaan niin pieniä, että niitä voi asentaa jopa ihmiskehon sisään. Kukaan ei vielä nyt osaa ennakoida sitä, miten tämä vaikuttaa ihmisen ja koneen työnjakoon, saatikka sitten sitä, mitkä tekijät määräävät kansakuntien kilpailukyyn esimerkiksi sinä vuonna, jolloin Pekka Korpinen täyttää 80 vuotta. Tietokoneen keksimisestä tulee tällöin kuluneeksi likimain saman verran vuosia, ja silloin elämme Pekan väitöskirjassaan tutkimien Kondratjevin pitkien syklien viidennen syklin huippukautta.

Uuden teknologian vaikutuksia koskevan tutkimuksen tekeminen tai vähintäänkin rahoittaminen kuuluisi jollekin viranomais taholle. Tutkijana on vaikea ymmärtää, miten voidaan tehdä linjauksia tietoyhteiskunnan kehittämiseksi, ellei sen perustana olevan teknologisen kehityksen vaikutuksia kyettä puuttuvan aineiston vuoksi mittaamaan.

Aivan vastaava havainto pätee tutkimus- ja kehitystoiminnan vaikuttavuuden kartoittamiseen. Kaikki poliittiset päättäjät tuntuvat olevan yksimielisiä tämän toiminnan merkityksestä kansantaloutemme kilpailukyvyllä. En kuitenkaan tiedä meillä tehdyn ainuttakaan tutkimusta, jossa t&k-toiminnan tuottavuutta olisi arvioitu mittaamalla sitä, kuinka paljon tutkimus- ja kehitystoiminta lisää sitä harjoittavien yritysten liikevaihtoa, ja vertaamalla saatua tulosta kilpailijamaihimme.

Poliitikot näyttävät kyllä innokkaasti käyttävän tutkimuksia hyväkseen silloin, kun ne antavat tukea tehdyille toimenpiteille. Tästä esimerkkinä voi mainita sen huomion, jonka poliitikot ovat omistaneet World Economic Forumiin (WEF) ja Institute for Management Developmentin (IMD) kilpailukyky mittauksille – ne kun pitävät Suomea maailman kilpailukykyisimpänä maana. Tämän ymmärtää siitä inhimillisestä näkökulmasta, että tehdyille talouspoliittisille ratkaisuille halutaan hakea kaikki tuki mikä saadaan. Eräskin ministeri kommentoi taannoin julkisuudessa näiden laitosten soveltamia mittareita kohtaan esittämäni kritiikkiä toteamalla, että “parempiakaan ei ole vastaan tullut”. Tällainen kritiikitön asenne on vaarallista siksi, että jo kansantaloustieteen peruskurssilla pystyy parempia mittareita rakentamaan. Tämän asian osalta keskustelutraditiomme on onneksi kuitenkin muuttumassa oikeaan suuntaan, sillä kauppa- ja teollisuusministeriön hiljattain julkaisema kilpailukyky selvitys erittelee kansantaloutemme kilpailukyyn tekijöitä tavalla, joka perustuu myös tieteellisen tutkimuksen tuloksiin.

Tutkimuspolitiikka

Kenelle vastuu kansantaloustieteellisestä tutkimuksesta sitten kuuluu? Tiedeyhteisölle, kuuluu helppo vastaus. Mutta tutkijatkin reagoivat kannustuksiin, jotka nyky-Suomessa voimakkaasti ohjaavat yhtäältä lyhytjänteiseen soveltavaan tutkimukseen ja toisaalta tieteen ehdoin tapahtuvaan perustutkimukseen. Tiedepolitiikasta päättävillä viranomaisilla, kuuluu jo vähän epä-määräisempi vastaus. He ovat kuitenkin juuri niitä poliitikkoja ja virkamiehiä, joiden intresseissä on tukea päätöksentekoa palvelevaa lyhytjänteistä tutkimusta. Kenenkään vastuualueeseen ei näytä kuuluvan päätöksentekoa välittömästi tukevan ja puhtaan perustutkimuksen väliin jäävä soveltava taloudellinen tutkimus.

Tätä aukkoa on yritetty paikata Suomen Akatemian tutkimusohjelmilla, mutta niiden painopistealueiden valinnat eivät ole kaikilta osin onnistuneet. Lamaohjelma oli selvästi jälkijättöinen. Sosiaalisen pääoman tutkimusohjelmakaan tulee tuskin paljon uutta tuottamaan, ellei nyt meillä sitten onnistuta löytämään jotakin sellaista, mitä muualla ei tästä aiheesta ole vielä keksitty. Sosiaalinen pääoma on nimittäin osoittautunut niin vaikeaksi tutkimuskohteeksi, ettei sitä koskevia tuloksia pysty vielä peruskursseilla opettamaan. Yllä esitetyn mukaan tämä merkitsee siis sitä, ettei niitä vielä ymmärretä.

Tekes ja Sitra ovat myös potentiaalisia rahoittajatahoja. Tekesin toiminnan painopiste on kuitenkin enemmän teknologian kuin talouden tutkimuksessa. Sitra on puolestaan jostakin kummallisesta syystä rajannut tutkimusrahoituksen hankkeisiin, jotka ovat päättäjille kohdistettuja selvityksiä eivätkä tutkimuksia. Tällöin toiminnan perustana täytyy olla sellaisen tutkijalle vieraan ajatuksen, että totuus on jo selvillä, mutta vain päättäjät eivät sitä vielä tiedä.

Luulisi, että meilläkin olisi tarvetta sellaisen tutkimuksen rahoittamiseen, jossa tieteellisen tutkimuksen ehdoin selvitetään kysymyksiä, jotka ovat elintasomme kasvun keskeisiä tekijöitä. Mallia voi hakea vaikkapa niistä Euroopan komission tutkimusohjelmista, joissa rahoitetaan Euroopan kilpailukykyä koskevaa tutkimusta. Näissä on mukana yliopistojen ja tutkimuslaitosten muodostamia tutkimuskonsortioita, joissa yhdistyy sekä akateeminen että talouspolitiikan osaaminen.

Tällaisia konsortioita voi helposti luoda meilläkin. Niissä voisi yhdistyä tieteellisyys ja tutkimuksen mielekkyys samalla tavoin kuin sen itse koin Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa 1980-luvun lopulla.

KAIKKI TÖISSÄ – KAIKKI HYVIN?

Pekka Parkkinen

”**S**yntynyt myös Kohortti-Korpisena, mutta Äänislinnan viimeisenä päivänä, jolloin siis suomalaiset sotilaat jättivät lopullisesti Petroskoin”.

* * *

Pekka Korpinen on aina uskaltanut esittää oman näkemyksensä, vaikka se joskus on tyystin poikennut yleisestä mielipiteestä. Syntymäpäiväsankarimme on pelotta kritisoinut vaikutusvaltaisia instituutioita Suomen Pankista alkaen. Juuri tällaisessa Pekka Korpisen hengessä pohdiskelen jäljempänä, onko sittenkään viisasta houkutellessa työelämäänsä jokaista asukasta kouluikäisestä vanhukseen saakka.

Väestösyistä työvoima alkaa vähetä...

Pekka Korpisen ensimmäisenä elinvuonna 1944 maahamme syntyi 79 446 lasta. Tämän jälkeen pantiin paljon paremmaksi. Vielä samalla vuosikymmenellä Suomeen sikisivät ilmeisesti myöhempienkin aikojen ennätysuuret vuosiluokat, joissa jokelteli enemmän kuin satatuhatta vauvaa.

Vauvojen lukumäärällä mitattuna huonosti ei mennyt senkään jälkeen. Vasta vuodesta 1965 lähtien on syntyneitä ollut Pekka Korpisen kohorttia vähemmän. Viime vuosina uusia vauvoja on tullut tänne liki kolmannes vähemmän kuin kohortti-Korpisena.

Kuolema ja maastamuutto ovat vienneet viidenneksen 1940-luvun jälkipuoliskon ennätysuurista ikäluokista. Tästä huolimatta nämä nykyisin 85 000 asukkaan vuosiluokat ovat asukasluvultaan edelleen maamme mahtavimmat.

Jos tämän vuoden 2004 väestön suuriksi vuosiluokiksi nimettäisiin yli 70 000 asukkaan kohortit, ne olisivat vuosina 1945–1968 syntyneet ikäluokat. Kaikissa muissa kohorteissa on nimittäin tällä hetkellä väkeä vähemmän.

Kohortti-Korpista pienempiä ikäluokkia myös väestömäärältään ovat kaikki alle kouluikäisten vuosiluokat, sillä vuonna 1944 syntyneitä täällä elää edelleen 60 000 henkeä. Heistä vain tuhat henkeä on vierasapua, jotka ovat syntyneet muissa maissa, mutta ovat syystä tai ehkä juuri siitä toisesta valinneet Suomen vakituiseksi asuinpaikakseen.

Nykyisen väestömme suurimmat ikäluokat ovat siis varttunutta väkeä, joista ensimmäiset ovat jo kauan aikaa sitten jättäneet työelämän. Eläkkeelle siirtyvien virta vuolistuu vielä pitkään. Kun samaan aikaan koulutuksesta työelämään tulee tätä vähemmän väkeä, pessimistit pelkäävät kansantaloutemme kukoistuksen tyssäävän työvoimapulaan.

...mutta työllisten määrä ei välttämättä vähene vuosikymmeniin.

Jotta kansantalous pelastuisi, pyritään suuren laman jäljiltä olevat työvoimareservit tarkoin työllistämään. Tässä tarkoituksessa valtiosihteeri Raimo Sallaksen työllisyystyöryhmä toi keväällä 2003 julki sellaiset lääkkeet, joilla työikäisten 15–64-vuotiaiden työllisyysaste on tarkoitus vuoteen 2010 mennessä nostaa 75 prosenttiin eli yhtä korkeaksi, mitä se oli viimeksi puoli vuosisataa sitten. Myöhemmin tämä tavoite kirjattiin myös pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmaan.

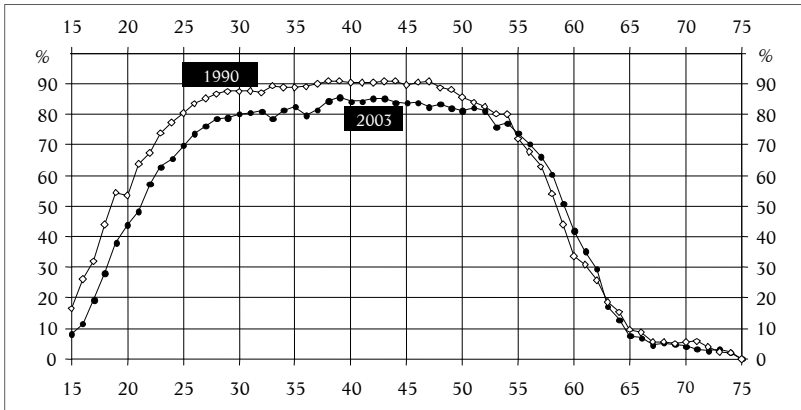
Viime vuonna työllistä työvoimaa oli Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan keskimäärin 2,365 miljoonaa henkeä. Työikäisten työllisyysaste oli vain 67,3 prosenttia.

Ennen suurta lamaa työssä oli 2,5 miljoonaa suomalaista eli enemmän kuin koskaan aikaisemmin tai sen jälkeen. Silloin työikäisistä kuului keskimäärin 74 prosenttia työlliseen työvoimaan. Ikääntyneitä 55–62-vuotiaita lukuun ottamatta vuoden 1990 ikäryhmittäiset työllisyysasteet ovat yhä suuremmat kuin viime vuonna (kuvio 1). Työllisyysasteilla mitattuna maallamme on edelleen käytettävissä merkittävät kotimaiset työvoimareservit.

Jos vuoden 2003 ikäryhmittäiset työllisyysasteet eivät tulevaisuudessa lainkaan muuttuisi, työllisten lukumäärä vähenisi sadallatuhatta vuosikymmenessä ja liki puolella miljoonalla puolessa vuosisadassa. Näin siis kä-

Kuvio 1.

Työllisten väestöosuudet ikäryhmittäin vuosina 1990 ja 2003, %.

visi, mikäli toteutuisi Tilastokeskuksen väestöennuste. Siinä syntyvyyden arvioidaan jäävän nykyiselleen, mutta elinajan pidentyvän toista vuotta jokaisella vuosikymmenellä.

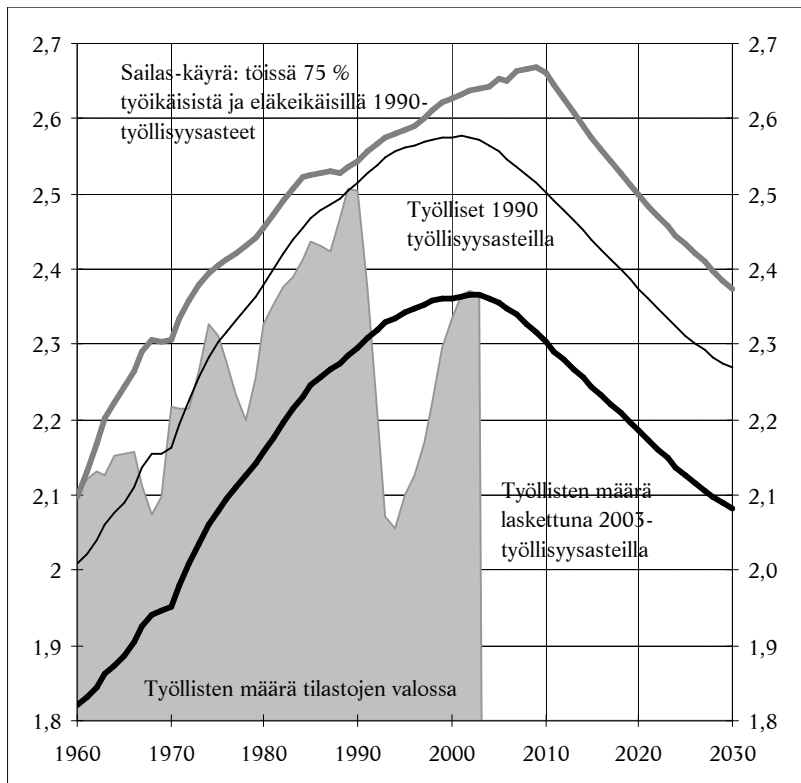
Työssä olisi 200 000 suomalaista nykyistä enemmän, jos ikäryhmittäiset työllisyysasteet olisivat keskimäärin yhtä korkeat kuin ennen lamaa vuonna 1990. Myös näin korkeilla työllisyysasteilla laskettuna työvoima on jo nyt kääntynyt alamäkeen. Vaikka ikäryhmittäiset työllisyysasteet palautuisivat yhtä suuriksi kuin ennen lamaa, olisi vuonna 2020 työllistä työvoimaa enää saman verran kuin nyt (kuvio 2).

Mikäli Raimo Sailaksen työllisyystyöryhmän työllisyystavoite saavutettaisiin, olisi töissä peräti 300 000 henkeä enemmän kuin nyt. Sailas-käyräkin käpristyy alaspäin vuosikymmenen vaihteessa. Mikäli tulevat hallitukset onnistuvat saamaan pysyvästi töihin 75 prosenttia työikäisistä ja eläkeikäisistä saman verran kuin ennen lamaa, olisi vielä vuonna 2030 työllinen työvoima yhtä suuri kuin nyt.

Jos siis ikäryhmittäiset työllisyysasteet jäisivät keskimäärin nykyiselleen, supistuisi työllinen työvoima jatkuvasti. Työllisiä olisi kyllä täällä enemmän, mikäli maamme avaisi rajansa Euroopan unionin ulkopuolelta tänne töihin tulijoille, eikä rajaporttien avaaminen lainkaan heikentäisi suomalaisten työllisyyttä.

Kuvio 2.

Todelliset työlliset Suomessa vuoteen 2003 ja työllisten lukumäärä työllisyysastevaihtoehtojen mukaan vuoteen 2030, miljoonaa työllistä.

Jos vuotuinen muuttovoitto kuitenkin jäisi Tilastokeskuksen väestöennusteessaan arvioimaan 6 000 henkeen, työllisten vähenemisen pysäyttäisi vain ikäryhmittäisten työllisyysasteiden tuntuva kohoaminen. Vuonna 2020 työllistä työvoimaa olisi saman verran kuin nyt, jos silloin kävisi eri iässä työssä prosentuaalisesti saman verran asukkaista kuin ennen lamaa. Sailas-käyrän mukaan vielä vuonna 2030 työllistä väkeä olisi yhtä paljon kuin nyt.

Työelämästä realistin silmin

Kun työkykyiset ja työhaluiset saavat työtä, vaurastuu kansakunta. Työhön päässeet tuottavat ahkeroinnillaan yleensä huomattavasti enemmän tuloja kuin itse kuluttavat. Kansakunnan vaurastuessa verotulotkin lisääntyvät. Verotusta voidaan silloin keventää tai parantaa sosiaalietuja.

Kun työllisten lukumäärä lisääntyy, julkisia menojaakin säästyy. Suomen kaltaisissa hyvinvointivaltioissa melkein kaikki sellaiset aikuiset, jotka eivät ole ansiotyössä, saavat opintorahaa, työttömyyspäivärahaa, toimeentulotukea tai jotain muuta sosiaalietuutta.

Juuri tällaisista syistä kansakunta riemuitsee niistä toimenpiteistä, joilla työelämään onnistutaan siirtämään väkeä työelämän ulkopuolelta. Jopa tämänsuuntaisten ehdotusten tekijät pääsevät kansallissankareiksi. Työtätekevien onnellisuutta lisää äidinmaidosta imetty totuus: otsa hiessä on sinun leipäsi ansaittava. Kunnon kansalainen ahkeroi ansiotyössä kouluikäisestä viimeiseen elinpäiväänsä saakka.

Kansantalouden kokonaistuotanto riippuu työllisten lisäksi kuitenkin myös työn tuottavuudesta. Kokonaistuotannon arvo, jota jäljempänä kutsutaan kansakunnan reaalitytuloksi, on sitä suurempi mitä parempi on työllisten tuottavuus.

Todellisessa työelämässä on sellaistaakin henkilökuntaa, jonka tuottavuus on alhaisempi kuin heidän työvoimakustannuksensa. Työnteettäjän kannalta tällaiset työlliset tuottavat tappiota, mutta useista syistä heistä monet saavat käydä täydellä palkalla työpaikallaan niin kauan kuin muistavat.

Luonnevikaiset ja muut kyvyttömät esimiehet aiheuttavat työelämässä eniten vahinkoa. Myös muu väki saattaa heikentää työyksikön tuottavuutta ja tulosta monellakin tavalla. Työkumppaneitaan jatkuvasti häiriköivät eivät ole harvinaisia ainakaan suuremmilla työpaikoilla.

Työpaikoilla kerrotaan jopa sellaisista työssäoliijoista, jotka häiriköinnillään heikentävät myös työovereittensa tuottavuutta. Tällaisen väen jättäessä työelämän, kansakunnan kokonaistuotanto ja reaalitytulot eivät pienene vaan lisääntyvät.

Ei jokaista työikäistä kannata ottaa töihin...

Talousoppien mukaan työssä olevat ovat keskimäärin tuottavampaa väkeä kuin muut. Tästä syystähän nimenomaan heillä on työpaikka. Mitä enemmän kansantaloudessa otetaan töihin väkeä, sitä huonommin tuottavaa porukkaa pääsee työelämään. Koko aikuisväestöä ei varmasti kannata ottaa töihin, jos jokaiselle pitää maksaa vähintään minimipalkka.

Nuorten työssäkäyntiä on tarkoitus huomattavasti lisätä lyhentämällä koulutusaikoja ja tehostamalla muulla tavoin opintoja. Vaikka näin työvoima lisääntyy, voi samalla aiheutua vahinkoakin. Pitkään opiskelleet ovat ehkä pätkätöissä oppimisella, useiden alojen opinnoilla tai muulla tavalla hankkineet sellaisia tietoja ja taitoja, joilla myöhemmin työelämässä voi olla tärkeä merkitys.

Ei myöskään vauvojen ja muiden pienten lasten huoltajien houkuttelu kokopäiväiseen ansiotyöhön ole aina viisasta. Tällaisten huoltajien työssäkäynti aiheuttaa jo sinänsä yhteiskunnalle lastenpäivähoidosta kustannuksia. Kokopäiväinen ansiotyö jää pakosta katkonaiseksi lasten sairastaessa tai muiden syiden vaatiessa huoltajan kotiin. Eivätkä vauvat aina opi päivähoitossa sen enempää kuin kotonaan.

Parhaassa työiässäkin on runsaasti sellaista väkeä, joiden työllistäminen ei ole kansantalouden kannalta kannattavaa. Syrjäseuduilla omistusasunnossa asuvat heikosti koulutettujen työllistämiskustannukset rintamaille voivat olla kohtuuttoman korkeat. Myös työhaluttomien pitkäaikaistyöttömien pakottaminen työpaikoille häiritsemään ahkerien raatajien työtä ei välttämättä lisää kansakunnan reaalitylöitä.

Varttuneiden työllisyysasteet ovat maassamme matalat muihin Pohjoismaihin verrattuna. Esimerkiksi 60–64-vuotiaista oli viime vuonna enää runsas neljännes töissä. Kun ennätysasuuret ikäluokat alkavat jo lähivuosina harmaantua tähän ikään, työvoimapulaa pelkäävät toivovat ikääntyneiden työllisyysasteidenkin olennaisesti kohoavan. Jos näin tapahtuisi, varttunut työvoima kasvaisi huomattavasti korvaten työelämässä ehtyvää nuorempaa työvoimaa.

Ensi vuonna 2005 voimaan tulevassa uudessa eläkejärjestelmässä kannustetaan kansalaisia eläkkeen suurella karttumalla jatkamaan töissä aina 68-vuotiaaksi saakka. Työelämän tehokkuudesta huolta kantavat pelkäävät, että hyvä palkka ja työssä jatkamisen palkitsevat kannusteet pitävät muka-

vissa töissä jopa eläkekuntoista väkeä uudistuksiin kykenevien nuorempien tulppana. Jos näin todella kävisi, vähenisi työelämän dynamiikka. Tämä näkyisi työn tuottavuuden verkkaisena kasvuna ja muulla tavalla tuotannon tehottomuutena.

Tarkoituksenmukainen etsijä löytää tällekin ilmiölle tukea EU:n tilastoyksikön nettitilastoista. Työn tuottavuus mitattuna ostovoimapariteetein lasketulla kokonaistuotannolla työtuntia kohti on nimittäin tulotasoon nähden poikkeuksellisen matala Islannissa, Japanissa, Britanniassa ja Ruotsissa. Juuri näissä rikkaissa maissa ikääntyneiden työllisyysasteet ovat korkeat. Kaikkea sitä tilastoista löytääkin.

Kannattaako työelämään sitten houkutella tai jopa pakottaa kaikki työikäiset, jolloin työllistä työvoimaa olisi yli miljoona nykyistä enemmän? Ehkä ei kuitenkaan, vaikka silloin sosiaaliturvamennoissa saataisiin jättisäästöt. Samalla tavalla voisi käydä myös kansantalouden tehokkuudelle ja työn tuottavuudelle. Kun yhä huonommin tuottavaa porukkaa pakotetaan töihin, kääntyvät jossakin vaiheessa kansakunnan käytettävissä olevat reaalitytulot alamäkeen. Ei työelämää kannata muuttaa työkyvyttömiä ja työhaluttomien päivähoitopaikaksi.

...mutta nykyistä useampi kuitenkin

Jotta Raimo Sailaksen työllisyystyöryhmän työllisyystavoite toteutuisi, pitäisi töihin saada työttömyyskortistosta ja työvoiman ulkopuolelta yhteensä 300 000 henkeä. Työllinen työvoima olisi 200 000 henkeä nykyistä suurempi, mikäli ikäryhmittäiset työllisyysasteet olisivat yhtä suuret kuin ennen lamaa. Näin suurissa työvoimareserveissä on luonnollisesti runsaasti työkykyistä ja työhaluista väkeä, joka töihin päästessään tuottaa tuntuvasti enemmän kuin pelkästään omien työvoima- ja muiden kustannustensa verran. Työllistämisessäkään ei järjen käyttö ole pahasta.

TÄNNE EI OLE TULTU VIIHTYMÄÄN

Reija Lilja

Pekka Korpinen rekrytoi minut Työväen taloudelliseen tutkimuslaitokseen TTT:hen vuonna 1987. Halusin lähteä Suomen Pankista voidakseni tehdä työmarkkinatutkimusta. Mika Pantzar sai minut vakuuttumaan, että TTT olisi paras paikka tällaisen tutkimuksen tekemiseen.

Hän oli oikeassa. Olin tullut inspiroivaan työyhteisöön, jossa töitä tehtiin ilolla. Tässä Pekan panos ei ollut vähäinen. Laitoksen menestys ja tutkijoiden kannustaminen oli hänelle tärkeää. Tämän tunsin monin tavoin. Yhtenä esimerkkinä mieleeni on jäänyt muistikuva siitä, kuinka mukavalta tuntui, kun Pekasta loisti aito ylpeys alaisistaan hyvin onnistuneen seminaarin jälkeen.

Eräs ystäväni sai myös samoihin aikoihin uuden työpaikan. Hänellä oli tapana vaihtaa käytävällä ohi mennessään muutama ystävällinen sana kollegojensa kanssa. Kerran hänen esimiehensä osui paikalle ja iloisen rupattelun nähdessään ärähti: ”Tänne ei ole tultu viihtymään”. Kun ystäväni kertoi asiasta, en osannut arvata, kuinka hyvin tuo ärähdys luonnehti suomalaista työelämää. Meillä työelämässä ei totisesti ole viihdytty.

Enää neljä kymmenestä 60-vuotiaasta on Pekan tavoin mukana työelämässä, eikä eläkkeelle siirtymishalukkuutta ole onnistuttu merkittävästi vähentämään. Odotettavissa oleva eläkkeellesiirtymisikä on viime vuodet pysynyt 59 vuoden tuntumassa. On arvioitu, että eläkkeelle siirtymisikää tulisi nostaa 2–3 vuodella, jotta väestön vanhenemisen myötä lisääntyvistä vastuista selvitäisiin. Tämä on ollut hallituksen yksi keskeisimmistä tavoitteista, eikä toimenpiteistä ole ollut puutetta. Yksi merkittävimmistä ponnistuksista

on ollut yksityisen sektorin työeläkelain uudistus, joka astuu voimaan ensi vuonna. Eläkeuudistukseen sisältyvien taloudellisten keppien ja porkkanoiden toivotaan nostavan eläkeikää nuo tarvittavat vuodet. En ole tästä niinkään varma.

Liiallinen kiire ja työpaine näännyttävät

Työministeriön syksyn 2003 työolobarometrin mukaan työntekoa ei nykyään koeta yhtä mielekkääksi kuin ennen. Työtahti on kiristynyt ja miltei kuusi työntekijää kymmenestä kokee työnsä olevan henkisesti raskasta. Joka viides luonnehtii työtään erittäin rasittavaksi. Yli puolet palkansaajista on sitä mieltä, että työn rasittavuuden perussyynä on henkilöstön määrän vähäisyys työtehtäviin nähden.

Kiire työpaikoilla on kasvanut jo 1980-luvulta lähtien. Kun työpainetta ja kiirettä on tutkittu usean mittarin avulla, työpaineiden lisääntyminen on Suomessa selvästi ollut yhteydessä lisääntyneeseen tulos- ja tehokkuusajatteluun. Työpaikoilla, joissa on lisätty työn tuottavuuteen perustuvaa arviointia ja valvontaa, on kiirehaittoja koettu eniten.

Sekä suomalaiset naiset että miehet työskentelevät kovatahtisemmin kuin muiden EU- jäsenmaiden kansalaiset keskimäärin. Vuonna 2000 tehdyn työolotutkimuksen mukaan Suomessa yli 76 prosenttia naisista ja 71 prosenttia miehistä työskenteli kovatahtisesti vähintään neljäsosan työajastaan, kun muissa EU-maissa keskiarvo molemmilla sukupuolilla oli 59 prosenttia. Tiukat aikataulut vähintään neljänneksen työajasta oli 70 prosentilla suomalaisista naisista ja miehistä, kun EU-maissa keskimäärin 53 prosenttia naisista ja 61 prosenttia miehistä oli vastaavanlainen tiukka tilanne työpaikallaan.

Työpaineiden kasvuun liittyy myös usein ylitöiden tekeminen. 1990-luvun lopussa tehtiin selvästi enemmän ylitöitä kuin 1980-luvun alussa. Varsinkin palkattomat ylityöt ovat lisääntyneet. Kaikista palkansaajista noin joka kolmas tekee palkattomia ylitöitä. 1980-luvulla heitä oli joka viides. Vapaaehtoisen ylityön lisääntyminen on osoitus työn vaatimusten kasvusta ja on tekijä, joka lisää työn ja muun elämän yhteensovittamisen ongelmia.

Työpaikan liiallisesta kiireestä aiheutuu monenlaisia ongelmia. Vuonna 1997 tehdyn tutkimuksen mukaan työuupumuksen oireita oli 55 prosentilla työssä käyvistä. Vakava-asteista työuupumusta koki 7 prosenttia, mikä työ-

voiman määrään suhteutettuna tarkoittaa, että noin 165 000 työssä käyvällä suomalaisella on vakava työuupumus.

Työuupumuksen taustalla on lähes aina työn määrällinen tai laadullinen ylikuormitus. Kuormitusta kasvattavat työpaikan jäykkä byrokratia, vastuualueisiin liittyvä epätietoisuus, työtovereilta ja esimiehiltä saatavan tuen puute ja työpaikan ihmissuhteissa ilmenevät ristiriidat. Yleisintä uupumus on sellaisilla työpaikoilla, joilla henkilöstöä on saneerattu. Työntekijöiden uupuminen vaikuttaa haitallisesti koko työorganisaatioon, työn laatu heikkenee, työilmapiiri huononee ja poissaolot lisääntyvät.

Työuupumus kertyy vähitellen ja muuttuu hoitamattomana asteittain vakavammaksi. Työuupumus heikentää työssä suoriutumista ja lisää ajatuksia luopua työnteosta. Työstä katoaa ilo ja mielekkyys ja ammatillinen itsetunto heikkenee. Työuupumuksen vuoksi asenne työhön ja työtovereihin viilenee ja työhön ei sitouduta samalla tavalla kuin aiemmin. Tähän nähden on paradoksaalista, että työuupumukseen taipuvainen henkilö on usein ahkera ja työhön voimakkaasti sitoutunut, joka on työpaikallaan ottanut tai saanut kantaakseen liikaa vastuuta.

Työ vaarantaa mielenterveytesi

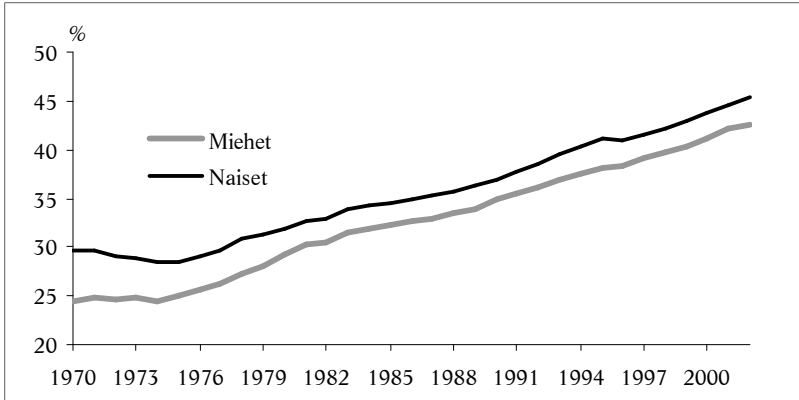
Työpaineiden kasvu on nyt suurin ongelma työpaikoilla eikä moni ole uutta tahtia kestänyt. Ikääntyneet ovat hakeutuneet erilaisille varhaiseläkkeille ja nuoremmat työkyvyttömyyseläkkeelle. Työkyvyttömyyseläkkeiden osuus bruttokansantuotteesta on Suomessa OECD maiden korkeimpia ja noin 1,7-kertainen Euroopan unionin 15 vanhan jäsenmaan keskiarvoon nähden.

Työelämän laadullista muutosta kuvaa se, että parhaassa työiässä olevien työkyvyttömyyseläkkeistä kasvava osa johtuu mielenterveyden häiriöistä (kuvio 1). Vuonna 1970 noin neljännes 16–54-vuotiaitten miesten ja vajaa kolmannes vastaavan ikäisten naisten työkyvyttömyyseläkkeistä johtui mielenterveydellisistä ongelmista. Vuonna 2002 nämä osuudet olivat nousseet 43–45 prosenttiin.

Siitä huolimatta, että työkyvyttömyyseläkkeelle jäädään yhä useammin mielenterveyden ongelmien takia, vakavien psyykkisten sairauksien määrä ei ole kuitenkaan kasvanut kuluneiden parin vuosikymmenen aikana. Työkyvyttömyystilastot kertovatkin ehkä sairauksien sijasta yleisestä

Kuvio 1.

Mielenterveydellisistä syistä työkyvyttömyyseläkkeelle jääneiden osuudet vuosina 1970–2002 (16–54 -vuotiaat).

Lähde: Kelan tilastot 1970–95; Kelan ja ETK:n yhteistilastot 1996–2002.

Luvuista on poistettu älyllisesti kehitysvammaiset.

työhön liittyvän stressin määrän kasvusta ja tästä johtuvasta huonovointisuudesta.

Työelämä on monella tavoin ristiriitainen. Tampereen yliopiston tutkijan Jussi Vähämäen mukaan menestys työelämässä ja sosiaalisessa kanssakäymisessä onnistuu niiltä, jotka hypähtelevät asiasta toiseen, tekevät milloin mitäkin, puhuvat ruoka suussa ja tunkevat itseään aina esille. Sen sijaan uhrautuvaisuus ja pyrkimys mahdollisimman tasokkaaseen työn lopputulokseen näyttäisivät lähinnä johtavan työuupumukseen. Ei ole ihme, että vanhan ajan arvomaailmaan kasvatetut ihmiset masentuvat työelämässä.

Työnantajatkin ovat havahtuneet työntekijöiden mielenterveysongelmiin kasvuun. Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton johtaja Lasse Laatu on peräänkuuluttanut, että poissaoloja aiheuttavien lievempien mielenterveysongelmien taustoista tulisi tehdä perusteellinen tutkimus. Laatusen mukaan tutkimuksessa tulisi arvioida sekä lääketieteellisessä diagnostiikassa tapahtuneet muutokset että työn ja vapaa-ajan muutosten vaikutukset kansalaisten stressinsietokykyyn. Siinä ei tulisi hakea syyllisiä, vaan ongelmien syitä. Hyvä näin.

Ikä, huono terveys ja pomo lisäävät varhaiseläkeajatuksia

Palkansaaajat reagoivat eri tavoin työelämän laadun heikkenemiseen. Monen kohdalla vapaa-aika alkaa kiinnostaa työelämää enemmän ja halu siirtyä eläkkeelle ennen vanhuuseläkeikää kasvaa. Eläkkeelle siirtyminen on pitkä prosessi, joka ei tapahdu yhtäkkiä. Ensiksi työntekijä alkaa maistella ajatusta, että eläkkeelle siirtyminen saattaisikin olla työntekoa parempi vaihtoehto. Vasta tämän jälkeen tehdään varsinainen päätös siirtyä eläkkeelle. Mikäli eläkkeelle siirtymistä halutaan lykätä, on tärkeää, että riittävän varhaisessa vaiheessa puututaan niihin ongelmiin työelämässä, jotka lisäävät työntekijöiden varhaiseläkeajatuksia.

Vuoden 1987 työolotutkimuksen aineistosta tehtyjen laskelmien mukaan 35–44-vuotiailla työntekijöillä on jo lähes kolminkertainen todennäköisyys ajatella varhaiseläkkeelle siirtymistä kuin alle 35-vuotiailla. Ikäryhmässä 45–54-vuotiaat tämä riski on kuusinkertainen. Mikäli varhaiseläkeajatuksien ennakoivat hyvin myöhempää työstä poistumista on selvää, että toimenpiteiden ajoittaminen ikääntyneisiin (55-vuotta täyttäneisiin) on liian myöhäistä. Työelämän laatua ja palkkatyöhön sitoutumista tulisi parantaa paljon nuoremmissa ikäryhmissä.

Jos oma arvio työkyvystä on huono, iästä riippumatta varhaiseläkeajatuksien ovat kaksi kertaa niin todennäköisiä kuin niillä, joilla arvio omasta työkyvystä on hyvä. Esimiehen huono johtamistapa lisää myös merkittävästi varhaiseläkkeelle siirtymisajatuksia. Eräs arvovaltainen vakuutusalan johtaja onkin esittänyt, että yhtenä tärkeänä syynä yksityisten vapaaehtoisten eläkevakuutusten suosiolle on ollut, että vakuutus mahdollistaa tiukan paikan tullessa sen, että voi tyhjentää mustepullon esimiehensä rintamukseen ja todeta, että nyt riitti.

Työllisyyden kasvuun tarvitaan työn laadun parantumista

Sairaus- ja työkyvyttömyystilastojen kanssa melkoisessa ristiriidassa ovat palkansaaajien kohtuullisen myönteiset näkemykset oman työpaikkansa toimintatavoista. Työministeriön työolobarometrin mukaan kaikkein parhaiten omaan työhön sopi palkansaaajien mielestä luonnehdinta 'työssä voi toimia useimmiten niin kuin parhaaksi näkee, kunhan työt tulevat tehdyiksi'. Suomalaisen työelämän vuoden 2003 syystodistuksen yleiskeskisarvo oli 7,9, mikä

oli parempi kuin 1990-luvun yhdessäkään aiemassa vastaavassa todistuksessa.

Vaikka työelämän kokonaiskuva tuntuu erilaisten mittareiden mukaan olevan tyydyttävä, eroja eri palkansaajaryhmien ja työnantajien välillä on runsaasti. Määräaikaiset, osa-aikaiset ja ikääntyneet eivät anna yhtä hyvää arvosanaa työpaikalla ilmenevästä tasapuolisesta kohtelusta kuin muut työntekijät. Työpaikan varmuus on ollut teollisuudessa keskimääräistä heikompi. Kunnissa ja teollisuudessa työskentelevillä naisilla ongelmana on ollut voimavarojen, kannustavuuden ja innovatiivisuuden puute.

1990-luvulla Euroopassa työelämän uudistusten keskeisenä tavoitteena oli säätelyn purkaminen. Suomessa laman jälkeen yhä useampi uusi työsuhte solmittiin joko määrä- tai osa-aikaisena. Kiristyvän kilpailun, lisääntyvän epävarmuuden ja nopean teknologisen kehityksen ympäristössä epätyypilliset työsuhteet ovat tarjonneet työnantajille irtisanomisia helpomman tavan sopeuttaa työvoiman käyttöä.

Viime vuosina on havahduttu, että ikääntyminen ja sen seurauksena häämöttävä työvoimapula edellyttävät uutta näkökulmaa työelämään. Vuoden 2002 työllisyyskatsauksessaan Euroopan komissio korostaa, että työllisyys- ja sosiaalipolitiikan suunnittelussa joustavuuden ja työn turvallisuuden välille tulisi löytää tasapaino. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää työn laatuun.

Työtä voidaan pitää laadukkaana, jos työsuhte on pysyvä ja työssä on mahdollisuus koulutukseen ja urakehitykseen. Työn korkean laadun ja työtyytyväisyyden on havaittu parantavan työsuoritusta ja työmarkkinoille osallistumista. Työn laatu vaikuttaa merkittävästi ikääntyneiden työssä pysymiseen. Parantamalla työn pysyvyyttä ja työssäkäyvien koulutus- ja urakehitysmahdollisuuksia luodaan aiempaa kestävämpää työllisyyttä. Jos työelämän uudistuksissa ei muiden toimenpiteiden ohella paranneta työelämän laatua, työllisyyden kasvu jää alle sen, mihin se parhaimmillaan voisi nousta. Työn laadun yleinen nostaminen ja erityisesti parantuneet mahdollisuudet siirtyä korkean laadun töihin tulisi olla keskeisessä asemassa, jotta työllisyysaste saataisiin nousemaan ja jotta työssäkäyvät pysyisivät työelämässä aiempaa pidempään.

Työn ilo haussa

Kun aloittelin uraani TTT:ssä, nuoresta iästäni huolimatta halusin tutkia varhaiseläkkeelle siirtymistä Suomessa. Pidin tuolloin ongelmana, että uusien varhaiseläkemahdollisuuksien tarjonnan myötä ikääntyneitä tuupataan pysyvästi työelämän ulkopuolelle lyhytaikaisten suhdanneongelmien vuoksi. Pelkäsin, että 1970- ja 1980-luvulla käyttöön otetut uudet varhaiseläkejärjestelmät lisäsivät sellaisia asenteita työelämässä, jotka johtavat siihen, että sekä ikääntyneet itse että muut alkavat odottaa, että tietyn iän jälkeen olisi ”sopivaa” siirtyä eläkkeelle. Pelkoni oli aiheellinen.

Aiemman tutkimustiedon mukaan eläkkeen taso ei välttämättä ole tärkein eläkepäätökseen vaikuttava tekijä. Eläkkeelle jäädään ennen aikojaan monen muun syyn vuoksi. Työssä jaksetaan olla kauemmin, jos työ tuntuu mielekkäältä ja työntekijä kokee, että hänen työpanostaan arvostetaan. Työn ilo saattaakin olla taloudellisia kannustimia tehokkaampi porkkana työelämässä jaksamiseen. Kysymys vain kuuluu, kuka tähän osaisi kirjoittaa oikean reseptin?

Lähteet:

- Järnefelt, N. ja A.-M. Lehto (2002), ”Työhulluja vai hulluja töitä? Tutkimus kiirekoke-
muksista työpaikoilla”, Tilastokeskus, Tutkimuksia nro 235, Helsinki.
- Kalimo, R. ja S. Toppinen (1997), ”Työuupumus Suomen työikäisellä väestöllä”, Työ-
terveyslaitos, Helsinki.
- Karisalmi, S. (2001), ”Työelämän laatu ja eläkesuuntautuminen”, teoksessa Simo Forss,
Seppo Karisalmi ja Pirjo Tuuli (toim.), Työyhteisö jaksaminen ja eläkeajatuksset,
läketurvakeskuksen raportteja 2001:26, 53–93, Helsinki.
- Lehto, A.-M. ja H. Sutela (1999), ”Tehokas, tehokkaampi, uupunut. Työolotutkimusten
tuloksia 1977–1997”, Tilastokeskus, Työmarkkinat 1998:12, Helsinki.
- Lilja, R. (1996), ”Microeconomic Analysis of Early Retirement in Finland”, teoksessa
Eskil Wadensjö (toim.): ”The Nordic Labour Markets in the 1990’s”, Part 2,
Amsterdam, North-Holland, 69–92.
- Lilja, R. (1996), ”Early Exit – Trends in the Finnish Labour Market”, teoksessa Eskil
Wadensjö (toim.), ”The Nordic Labour Markets in the 1990’s”, Part 2, Amsterdam,
North-Holland, 157–173.
- Ylöstalo, P. (2003), ”Työolobarometri”, Lokakuu 2003, Työministeriö.

MAATALOUDEN KANSALLINEN TUKI – KANSALLINEN ETU?

Risto Vaittinen

Pekka Korpisen esimieskaudella työskentelin Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa projektissa, missä arvioitiin suomalaisen maatalouspolitiikan kokonaistaloudellisia kustannuksia. Omasta näkökulmastani tämä hanke oli minulle varsinainen tutkijakoulu, jossa opin taloustieteen soveltavasta tutkimuksesta enemmän kuin aiemmissa akateemisissa opinnoissani. Suomi haki tuolloin jäsenyyttä Euroopan unionissa, mikä lisäsi tutkimuksen ajankohtaisuutta.

Maatalouspolitiikka on ollut mittakaavassaan ja monimuotoisuudessaan ainutkertainen elinkeinopolitiikan osa-alue ennen Suomen EU -jäsenyyttä, mutta myös sen jälkeen.

Suomen EU:n jäsenyyden myötä sekä maatalouden että maatalouspolitiikan ympäristö muuttuivat radikaalisti. Yhteinen maatalouspolitiikka, jonka Suomi on jäsenyyden myötä joutunut omaksumaan, on keskeinen Euroopan unionin politiikkalohko, jonka tavoitteet on määritelty jo Rooman sopimuksessa.

Maatalouspolitiikan säännöstö on osa yhteismarkkinoiden regulaatiota, joka periaatteessa koskee kaikkia maita yhtäläisesti. Suomen kohtelu osana tätä politiikkaa muodosti viime kevääseen saakka ainoan huomattavan poikkeuksen tähän yhteisten pelinsääntöjen periaatteeseen. Unionin laajennuttua itäisen Euroopan entisiin sosialistimaihin näitä poikkeuksia on tullut lisää. Laajentuminen olisi kaatunut maatalouspolitiikan tulonsiirtojen kalleuteen, jos uusia jäseniä olisi kohdeltu samalla tavoin kuin nykyisiä jäsenmaita. EU ei myöskään olisi kyennyt täyttämään WTO -sopimus-

tensa sitoumuksia, jos uusia jäseniä olisi tuettu yhtä avokätisesti kuin vanhoja.

Suomen erityisasemalle EU:n maatalouspolitiikassa oli historiallisena syynä maataloutemme kansainvälisestäkin poikkeuksellisen korkea tukitaso ennen jäsenyyttä unionissa. Tuolloin Suomi kuului maataloustuen maksajien parhaaseen A-ryhmään Japanin, Norjan ja Sveitsin kanssa. EU -jäsenyyden myötä maatalouden rajasuoja ja tuottajahinnat alenivat Suomessa jyrkästi. Parhaimmillaan tuottajahinnat puolittuivat. EU:lle yhteisten maatalouden tukijärjestelmien puitteissa hintojen alenemisesta johtuvaa bruttotulojen pudotusta ei olisi voitu kompensoida.

Jäsenyysneuvotteluissa Suomi onnistuikin neuvottelemaan maataloustukeensa kaksi kansallisista varoista maksettavaa elementtiä, joilla laskennallinen bruttotulojen alenema kompensoitiin. Suomen kansallisista varoista maksama pohjoinen tuki ja vakavien vaikeuksien tuki muodostavat selkeän poikkeuksen EU:n maatalouspolitiikan yhteisiin pelinsääntöihin.

Suomi jaettiin jäsenyys sopimuksessa maataloustuen osalta kolmeen tukialueeseen. EU:n näkökulmasta näin tehtiin siksi, että millekään maalle kokonaisuudessaan ei voida myöntää poikkeuksia yhteisen politiikan periaatteista. Sen sijaan yksittäisten maiden eri alueille, voidaan erillisperustein myöntää poikkeuksia. Vallitsevissa käytännöissä tästä on esimerkkinä epäsuotuisten alueiden tuki, jolla pyritään ohjaamaan maatalouden rakennekehitystä. Epäsuotuisten alueiden tuen lähtökohtana on, että mitään maata ei kokonaisuudessaan voida tulkita kuuluvaksi epäsuotuiseseen alueeseen. EU:n maatalouspolitiikan uudistusneuvottelujen yhteydessä Suomi sai vuonna 2000 neuvoteltua tässäkin suhteessa erityisaseman kun koko Etelä - Suomi otettiin – jäsenyytemme alkuvuosista poiketen – tämän tukijärjestelmän piiriin.

Viime syksynä suomalainen kansallistunto heräsi, kun Brysselin herrat halusivat poistaa maataloudeltamme kansallisesti maksettavan vakavien vaikeuksien tuen. Keskusteluilmapiiriä kuvaa hyvin Suomenmaan kommentti 15.10, jossa todetaan että ”Niukan sopimuksen liepeiltä löytyy erityinen ilon aihe: Suomi on sekä politiikan että kansalaismielipiteen tasolla yhtenä miehenä puolustamassa viljelijän oikeuksia. Pilkkapuheet tukiaisista ovat vaienneet. Yhteistä rintamaa ei riko sekään, että 141-tuki tulee Suomen eikä EU:n budjetista”.

Suomen maatalouspolitiikan toteuttajien näkökulmasta vakavien vaikeuksien tuki eteläisen Suomen viljelijöille on väline, jolla taataan samankaltaisille tiloille yhtäläiset tuet eri tukialueilla. Kotimaisesta rahanjakovinkkelistä katsottuna pohjoinen ja kansallinen tuki ovat toistensa korvikkeita. Kansallista – omasta budjetista maksettavaa tukea – jaettiin maataloudelle runsaat 600 miljoonaa euroa vuonna 2003. Kansallisen osarahoituksen edellyttämän tuen kotimainen kustannus samana vuonna oli yli 400 miljoonaa.

Maataloustukien kokonaiskustannus Suomen julkiselle taloudelle oli runsaat miljardi euroa. EU:n maksamien maataloustukien summa oli tuoloin 750 miljoonaa. Tästä summasta ainoastaan 350 miljoonaa EU:n yksinomaan maksamia yhteiseen maatalouspolitiikkaan liittyviä niin sanottuja CAP-tukia. Valtaosa maataloustuesta maksetaan siis edelleenkin kansallisista varoista. Tätä ei yleisessä keskustelussa juurikaan korosteta, vaikka näille varoille kuvittelisi olevan vaihtoehtoisiaakin käyttökohteita.

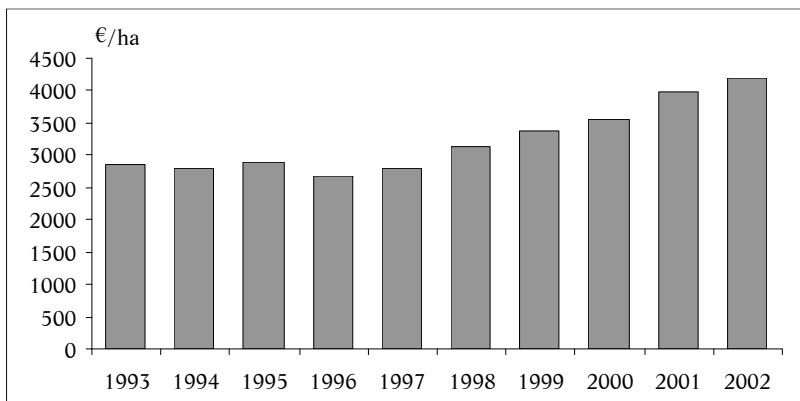
Kansallisen tuen maksamisesta käydyn kädenväännön aikana suomalaisen maatalouden synkkää kohtaloa harmiteltiin laajasti. Helsingin Sanomien pääkirjoitustoimittaja Antti Blåfieldin toteaa 17.12 artikkelissaan: ”Tukiratkaisujen ja epävarmuuden seurauksena mieliä katkeroituu, tiloja pimenee ja maaseutu autioituu entistä nopeammin”.

Onko suomalaisen viljelijän tilanne näin synkkä EU:n yhteisen maatalouspolitiikan puristuksessa, jolta löytyy vähän ymmärrystä arktisissa tai muuten epäsuotuisissa oloissa ahkeroiville talonpojillemme? Tätä kysymystä voidaan arvioida jossain määrin kuvion 1 avulla. Siinä kuvataan maatalousmaasta keskimäärin maksetun hinnan kehitystä EU-jäsenyyden aikana ja joitakin vuosia sitä ennen.

Maan hinta heijastaa siitä saatavien odotettujen tuottojen nykyarvoa. Pellon keskihinta on EU-jäsenyyden aikana noussut nimellisesti 50 prosenttia ja yleisen hintakehityksen huomioidenkin 30 prosenttia. Tästä näkökulmasta katsottuna viljelijöiden luottamus suomalaiseen maataloustukien tasoon on varsin vahva ja Helsingin Sanomienkin ruokkima kuva EU:n nurkkaan ahdistamasta viljelijäpolosta varsin kyseenalainen.

Maan hintojen noustessa tilakoko on samanaikaisesti kasvanut puolella. Tuotannon laajentamisesta on annetuilla tukiodotuksilla kannattanut maksaa. Blåfieldin kuvaamaa tilojen autioitumista on tapahtunut ainakin tuotannon lopettamisen mielessä, mutta kenen mieli on katkeroitunut? Sen joka on ostanut vai sen joka on myynyt maata?

Kuvio 1.
Peltomaan keskihinta.

Lähde: Maanmittauslaitos.

Osa maataloustuesta kapitalisoituu maan hintaan. Tätä myötä tuella ylläpidetään keinotekoisia korkeita varallisuusarvoja, jotka kohonneina kustannuksina syövät osaltaan maatalouden kannattavuutta.

Korkea tuki on osaltaan ylläpitänyt myös korkeaa investointiastetta. Viimeisen kymmenen vuoden aikana suomalainen maatalous on investoinut vuoden 2000 hinnoissa mitattuna lähes 7,3 miljardilla eurolla. Samalla jaksolla sähköteknisen teollisuuden investoinnit olivat 5,1 miljardia euroa. Maatalouden osuus bruttokansantuotteesta on pudonnut vuoden 1994 kolmen prosentin tasosta 1,5 prosenttiin viime vuosina, mutta sen osuus talouden kokonaisinvestoinneista on säilynyt suurin piirtein vakaana koko kyseisen ajanjakson. Sähköteknisen teollisuuden esimerkin valossa, voi perustellusti kysyä olisiko maatalouden investointeihin käyttämällä rahoilla ollut vaihtoehtoisia sijoituskohteita?

Yleistavoitteiden tasolla maatalouspolitiikka on EU:ssa yhteisesti määritettyjen tavoitteiden mukaista. Poikkeuksellisen liittymissopimuksensa vuoksi Suomella on erityisen paljon liikkumavaraa maataloudelle maksettavien tukien määrittämisessä. Kansalliseksi tavoitteeksi näyttääkin muodostuneen maataloustukien maksimoiminen annetussa ympäristössä. Kansallisesti maksettujen tukien määrä nykyisellään on runsaat miljardi euroa. Valtion

budjetin kokonaismenoista se on vajaat kolme prosenttia ja suhteutettuna bruttokansantuotteeseen tämä on 0,7 prosenttia.

Mikä motivoi näin suurta panostusta maatalouden tukemiseen?

Yksi perinteisesti julkilausuttu tavoite, mikä on sopusoinnussa Rooman sopimuksen kanssa, on oikeudenmukaisen tai kohtuullisen tulotason turvaaminen viljelijäväestölle. Tulonjakonäkökulmasta tukien mitoitusta on täysin mahdotonta ymmärtää. Viljelijäväestö on Suomessa keskimääräistä hyvätuolisempaa ja varakkaampaa. Tuet kohdistuvat pääsääntöisesti viljelijöiden jakauman parempituloiseen päähän.

Maatalouden yritys- ja tulotilastoista voi laskea, että maatalouden tuista 80 prosenttia menee noin neljällekymmenelle tuhannelle tilalle. Sattumoisin nämä tilat myös tuottavat vastaavan osan maatalouden tuotoksesta. Nämä parhaiten tuottavat tilat saivat tukia keskimäärin 33 000 euroa tilaa kohden. Yli sadan hehtaarin tiloilla tuet olivat keskimäärin noin 100 000 euroa ja 50–100 hehtaarin tilojen joukossa 60 000 euroa. Suomessa tuskin on toista väestöryhmää, jolle maksetaan vastaavia tulonsiirtoja.

Myös se, että maatalous olisi haja-asutusalueille keskeinen elinkeino, on sitkeästi elävä myytti. Tilastokeskuksen aluetilastojen mukaan vuonna 2001 Suomessa oli sellaista 34 kuntaa, joissa maataloudesta saadut tulot olivat kuntien asukkaiden kokonaistuloista yli kymmenen prosenttia. Näissä kunnissa asui alle sata tuhatta asukasta. Maataloustukien mitoitusta on vaikeaa perustella aluepoliittisin syin varsinkaan kun ne tilat, joille tuki kohdentuu, tuskin ovat niitä marginaalilla eläviä raja-alueiden tuottajia, joiden tuotanto on ensimmäisenä uhan alla.

EU:n itälaajentuminen on muuttanut yhteisön maatalouspoliittista asetelmaa. Uusia jäsenmaita ei kohdella maataloustukien jaon osalta samalla tavoin kuin vanhoja jäseniä. Tämä rapauttaa osaltaan yhteisen maatalouspolitiikan perusteita. Erityisesti kun uudet jäsenet saivat liittymissopimustensa perusteella ison pelivaran kansallisten maataloustukien maksamiselle. Köyhinä maina ne tuskin tulevat tätä mahdollisuutta ainakaan täysimääräisesti hyödyntämään, mutta periaatteellisella tasolla pää on avattu entistä voimakkaammalle kansalliselle painotukselle maataloustukien määrittämisessä.

EU:n yhteisesti jakamien maataloustukien taso on kiinnitetty seuraavalle vuonna 2007 alkavalle budjettikaudelle. Vuosittain tukia ja niiden tasoa on

suunniteltu nostettavaksi vain yhden prosentin inflaatiokorjauksen verran vuoteen 2013 ulottuvan jakson aikana. EU:n budjetistaan maksamien tukien painopistettä onkin suunniteltu siirrettäväksi selkeästi rakenne- ja aluetukien suuntaan. Tämä tulee varmaan jatkossa luomaan paineita kansallisesti maksettavia tukia korostavalle linjalle.

Varmaan on jatkossakin niin, että EU:ssa tullaan yhteisesti päättämään politiikan pelinsäännöistä. Myös EU:n kansainväliset sitoumukset WTO:ssa tulevat rajoittamaan tukien kokonaismäärän kehitystä unionissa. Suomen kaltaisen pienen maan tuotanto ja tukimäärät ovat kuitenkin EU:n tasolla niin olemattomia, että koko yhteisön näkökulmasta on suurin piirtein sama kuinka paljon täällä tukia maksetaan, jos kansallisen rahanjaon raameja väljennetään. Toivottavaa olisi, että kotimaisten tukien määrä olisi pikemminkin aleneva kuin nouseva.

SOLIDAARINEN PALKKAPOLITIikka MURROKSESSA

Pekka Sauramo

”Meillä on palkkamaltin ja palkansaajien ostovoiman kannalta hyviä kokemuksia keskitetyistä sopimusratkaisuista. Toisaalta on vaikea kieltää sitä, että palkankorotusten määrittäminen maan keskimääräisen tuottavuuden perusteella sopii huonosti työllisyyden lisäämiseen globalisaation olosuhteissa, jolloin tuottavuus ja tuotannon tekijöiden hinnat määräytyvät yhä selvemmin yhä suuremmilla maailmanmarkkinoilla. Se voi johtaa epäsolidaarisiin tuloksiin ja eräiden työntekijäryhmien uloshinnoitteluun työmarkkinoilta, usein pysyvästi.” Tällä tavalla luonnehti pääministeri Matti Vanhanen viime vuosina noudatettua palkkapolitiikkaa SAK:n valtuuston kokouksessa keväällä 2004 (Vanhanen 2004).

Samalla kun Vanhanen antaa tunnustusta palkkamaltille hän pitää ongelmallisena suunnilleen samansuuruisiin sopimuskorotuksiin perustuvia palkkaratkaisuja. Vanhasen luonnehdintaa voi pitää solidaarisen palkkapolitiikan enemmän tai vähemmän suoraan ilmaistuna kritiikkinä.

Vanhasta oleellisesti selväsanaisemmin solidaarista palkkapolitiikka ovat arvostelleet työnantajapuolen edustajat.

Työnantajajärjestöjen edustajien viimeaikaisissa seuraavaa neuvottelukierrosta pohjustavissa puheenvuoroissa keskeinen viesti onkin ollut halu päästä eroon solidaarisesta palkkapolitiikasta. Puheenvuorojen perusteella se on johtanut liian pienien palkkaerojen lisäksi siihen, että yrityskohtaisia eroja palkanmaksuvarassa ei ole otettu riittävän hyvin huomioon. Liian pieniä palkkaeroja pidetään myös keskeisenä suomalaisen työttömyysongelman syynä.

Solidaarisen palkkapolitiikan arvostelu ei ole rajoittunut ainoastaan työnantajapuolelle. Esimerkiksi AKAVA:n puheenjohtaja Risto Piekka on korostanut, ettei AKAVA ole koskaan kannattanut solidaarista palkkapolitiikkaa (Helsingin Sanomat 24.4.2004).

Joissakin SAK:n edustajien viimeaikaisissa kannanotoissa on korostettu halua lisätä nykyistä enemmän pelivaraa yritystasolla palkoista päätettäessä. Keskusjärjestöt kuitenkin sopisivat edelleen yleiskorotuksesta ja mahdollisista tasa-arvo- ja matalapalkkaeristä.

Tällaista linjausta voi pitää tasapainoiluna perinteisen solidaarisen palkkapolitiikan ja yritysکوhtaisia kannattavuuseroja painottavan palkkapolitiikan välillä. Se on tasapainoilua, koska solidaarisen palkkapolitiikan peruseriaate – sama palkka samanarvoisesta työstä – vääjäämättä vaarantuu, jos yritysکوhtaista palkanmaksuvaraa aletaan korostaa. Tarkoittaahan peruseriaate sitä, että samanarvoisesta työstä maksetaan sama palkka yrityksen kannattavuudesta riippumatta. Mitä enemmän yritysکوhtaisuutta painotetaan, sitä todennäköisempää on myös palkkaerojen kasvu.

Perinteinen solidaarinen palkkapolitiikka on tällä hetkellä murroksessa, joka kuvastuu tämänhetkisessä keskustelussa ja ehkä seuraavassa palkkaratkaisussakin. Selvästi kärkevimpiä solidaarisen palkkapolitiikan arvostelijoita ovat olleet työnantajapuolen edustajat. Murrokseen liittyy kuitenkin se, etteivät viimeisen kymmenen vuoden aikana saadut kokemukset perinteisestä palkkapolitiikasta ole joka suhteessa tyydyttäviä palkansaajienkaan näkökulmasta.

Otan seuraavaksi esille muutaman huomionarvoisen seikan, jotka kuvastavat joitakin oleellisia piirteitä Suomen viime vuosien talouskehityksestä – ja joita voi pitää ongelmallisina solidaarisen palkkapolitiikan tuloksellisuuden kannalta. Kokemuksia arvioitaessa kannattaa palauttaa mieleen, mitä Rudolf Meidner – solidaarisen palkkapolitiikan yksi isistä – kirjoitti jo 1960- ja 1970-luvulla solidaariseen palkkapolitiikkaan liittyvistä ongelmista. Meidner oli pitkään LO:n eli Ruotsin SAK:n johtava talousasiantuntija, joka yhdessä toisen tärkeän LO:n ekonomistin, Gösta Rehnin, kanssa suuntasi merkittävästi LO:n palkkapolitiittisia linjauksia. Rehnillä on myös linkki TTT:n historiaan, koska Pekka Korpinen kutsui hänet puhujaksi TTT:n 10-vuotisjuhlaan vuonna 1981.

Solidaarinen palkkapolitiikka ja ”ylivoitot”

Meidner korosti muutamaa solidaariseen palkkapolitiikkaan liittyvää ongelmaa, joista jotkut eivät ole olleet ollenkaan esillä viimeaikaisessa suomalaisessa keskustelussa. Siinä ei ole unohdettu korostaa solidaariseen palkkapolitiikkaan liittyvää uhkaa työvoiman ylihinnoitelusta. Tästä pääministeri Vanhasen puheenvuoro on hyvä esimerkki.

Sen sijaan keskustelussa on unohdettu kokonaan toinen Meidnerin paljon pohtima ongelma. Solidaarinen palkkapolitiikka johtaa siihen, että korkean työn tuottavuuden omaavissa yrityksissä palkansaajat tyytyvät vapaehtoisesti vähempään kuin he yrityksen maksukyvyyn perusteella voisivat saada. Tämän seurauksena näissä yrityksissä kannattavuus voi nousta erittäin hyväksi. Meidner käyttää ilmaisua ”ylivoitot” kuvaamaan tällaista tilannetta (Meidner 1980). Parhaassa tapauksessa yritykset käyttävät ylivoitot työllisyyttä lisääviin investointeihin, mikä osaltaan perustelee ammattiyhdistysliikkeen tuen solidaariselle palkkapolitiikalle. Välttämättä näin ei kuitenkaan käy.

Miten on käynyt Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana? Tähän kysymykseen vastaamalla voidaan paitsi arvioida solidaarisen palkkapolitiikan ja siihen liittyneen palkkamaltin tuloksellisuutta myös hahmotella palkkapolitiikan tulevaisuuden ongelmia ja haasteita.

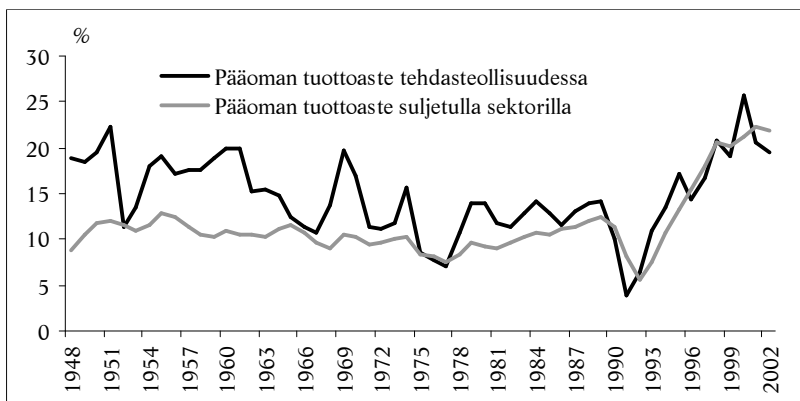
Suomalaisten yritysten keskimääräinen kannattavuus on ollut 1990-luvun puolen välin jälkeen erittäin hyvä (kuvio 1). Erityisen kiinnostavaa on asettaa suomalaisen vientiteollisuuden kannattavuus historiallisiin puitteisiin. Kuviosta 1 nähdään, että ajanjaksolla 1948–2002 teollisuuden kannattavuuden huippu saavutettiin vuonna 2000. Siihenastinen huippu ajoittui vuoteen 1951.

Kun Pekka Korpinen ja Seppo Kykkänen kirjoittivat TTT:n Katsauksessa vuonna 1974 ilmestyneen ja klassikoksi muodostuneen Suomen Pankin valuuttakurssipolitiikan arvostelun, he luonnehtivat 1950-luvun alkua teollisuuden kannalta kultaisiksi ajoiksi (Korpinen ja Kykkänen 1974, s. 23). Kulta-aika johtui devalvaatioiden parantaman kilpailukyvyyn yhdistymisestä Korean sodan aiheuttamaan kansainvälisen talouden korkeasuhdanteeseen, mikä johti päävientituotteiden hintojen voimakkaaseen nousuun.

Vielä tällaistaikin kulta-aikaa paremmaksi muodostui teollisuuden kannattavuus vuonna 2000. Tuolloin heikko euro paransi osaltaan jo ennestään

Kuvio 1.

Pääoman tuottoaste teollisuudessa ja suljetulla sektorilla 1948–2002.

Lähde: Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito, omat laskelmat.

Huomautuksia: Tuottoaste on saatu jakamalla toimintaylijäämä käypähintaisella netto-pääomakannalla. Suljettuun sektoriin luetaan rakentaminen sekä yksityiset palvelut asuntojen omistusta ja vuokrausta kuvaavaa toimialaa lukuun ottamatta.

hyvää vientiteollisuuden kannattavuutta. Kuvioista 1 nähdään, että vuoden 2000 ohella koko 1990-luvun puolivälissä alkanutta ajanjaksoa voi pitää poikkeuksellisen hyvän kannattavuuden ajanjaksona.

Vaikka teollisuuden kannattavuuslukuja nostaakin selvästi yksi merkittävä toimiala, sähkötekninen teollisuus, yritysten keskimääräinen kannattavuus on ollut erittäin hyvä myös perinteisellä suljetulla sektorilla (kuvio 1). Siksi on väärin tulkita hyvien kannattavuuslukujen kuvastavan ainoastaan Nokia-ilmiötä. Toisin kuin avoimen sektorin osalta, suljetun sektorin osalta ei historiasta löydy sellaista ajanjaksoa, jonka voisi rinnastaa viime vuosien kultakauteen.

Taloushistorian perusteella Meidnerin käyttämä ilmaus ”ylivoitot” on hyödyllinen luonnehdittaessa yritysten keskimääräistä kannattavuutta viimeisen kymmenen vuoden aikana. Solidaarisen palkkapolitiikan yhdistyminen mallitilisiin palkankorotuksiin on yhdistelmä, joka saattaa synnyttää keskimääräistä enemmän ”ylivoittoja”.

Joukkotyöttömyys on luonnollisesti ollut keskeisin palkkamaltin syy. Suomalainen ay-liike on kuvion 1 perusteella toiminut siten, ettei työllisyys-

den paranemisen olisi pitänyt olla kiinni ainakaan yritysten keskimääräisestä kannattavuudesta. Palkkamallilla on luonnollisesti tavoiteltu työllisyyttä tukevia investointeja. Myös solidaarisen palkkapolitiikan yksi keskeinen tavoite on perinteisesti ollut se, että keskimääräistä paremman kannattavuuden omaavilla toimialoilla ”ylivoitot” suunnataan ainakin osaksi työllisyyttä parantaviin investointeihin.

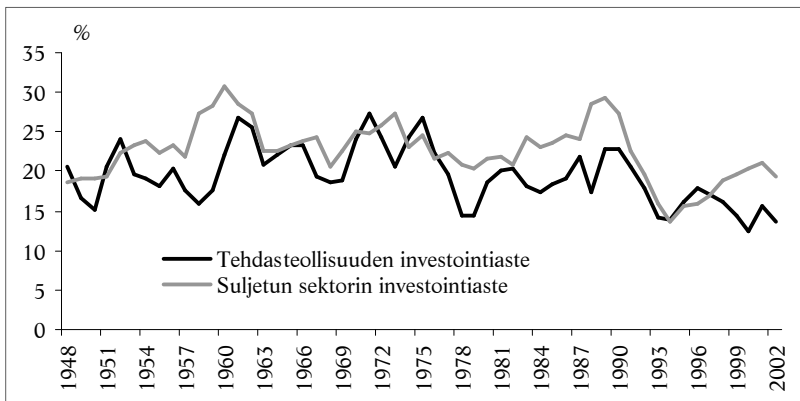
Ylivoitot ja investoinnit

Koska yritysten keskimääräinen kannattavuus on ollut viimeisen kymmenen vuoden aikana erittäin hyvä, voisi odottaa investointitoiminnan olleen edes suhteellisen vilkasta. Se on kuitenkin ollut hämmentävän laimeata – ainakin, jos sen suhteuttaa kannattavuuden keskimääräiseen tasoon.

Investointitoiminnan laimeus korostuu erityisesti teollisuudessa. Samaan aikaan kun kannattavuus on ollut huipussaan investointitoiminta on ollut laimeimmillaan. Palvelualoilla investointitoiminta on vilkastunut lama-ajan pahimman vaiheen jälkeen, mutta historiaan verrattuna investointitoiminta on ollut laimeata myös palvelusektorilla. Vuosituhannen vaihteessa investointiaste oli palvelualoilla suunnilleen samalla tasolla kuin 1970-luvun puolivälin taantumassa.

Kuvio 2.

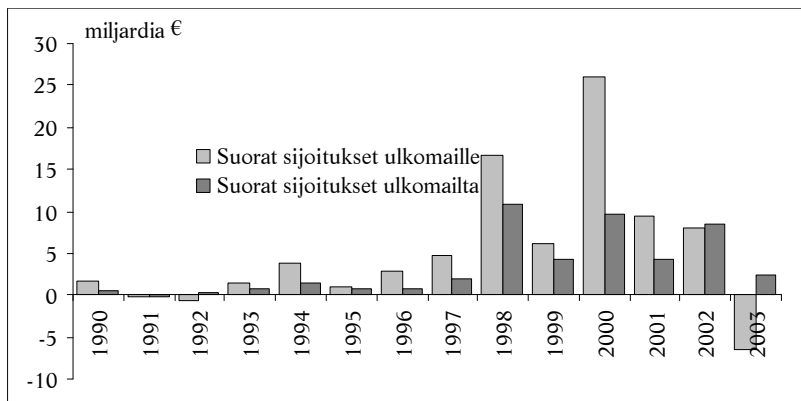
Investointiaste tehdasteollisuudessa ja suljetulla sektorilla 1948–2002.

Lähde: Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito, omat laskelmat.

Kuvio 3.

Suorat sijoitukset 1990–2003.

Lähde: Suomen Pankki, Maksutasetilasto.

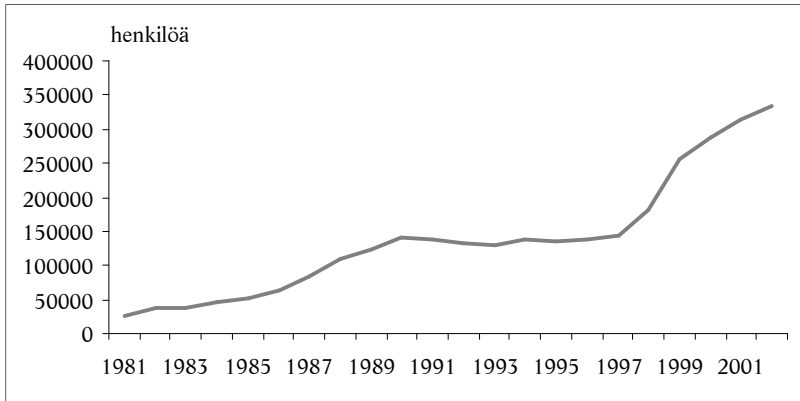
Jos yritykset eivät ole käyttäneet voittojaan investointeihin Suomessa, ne ovat käyttäneet hyviä tuloksiaan muilla tavoin. Yksi vaihtoehto on se, että yritykset ovat toki investoineet mutta eivät Suomeen. Suomalaisten yritysten suorat sijoitukset ulkomaille ovatkin kasvaneet 1990-luvulla rajusti. Sitä hyvin tärkeä selitys alhaiselle investointitoiminnalle on se, että aiempaa suurempi osuus suomalaisten yritysten investoinneista on suuntautunut Suomen rajojen ulkopuolelle.

Suomen työllisyyden – ja solidaarisen palkkapolitiikan tuloksellisuuden – kannalta tällainen kehitys on ongelmallinen, vaikka sitä perusteltaisiinkin globalisaatioon liittyvillä taloudellisilla välttämättömyyksillä. Vaikka Suomen työllisyyskehitys on lama-ajan jälkeen ollut eurooppalaisessa vertailussa hyvä, voidaan kuitenkin kysyä, eikö yritysten poikkeuksellisen hyvään kannattavuuteen olisi pitänyt liittyä vieläkin parempi työllisyyskehitys. Oleellinen osa suomalaisten yritysten luomista uusista työpaikoista syntyi muualle kuin Suomeen, mikä selittää osaltaan työllisyyslukuja.

Solidaarisen palkkapolitiikan tuloksellisuuden kannalta ehkä kaikkein ongelmallisinta on ollut se, että huomattava osa yritysten saamista ”ylivoitoista” on Suomeen luotujen uusien työpaikkojen asemasta jaettu osinkoina. Poikkeuksellisen runsaskätisessä osinkojen jakamisessa on kysymys kansantulokakun – ja ”ylivoittojen” – jakamisesta tavalla, jonka hyödyllisyyttä

Kuvio 4.

Suomalaisten yritysten ulkomailla sijaitsevien tytäryhtiöiden henkilöintä 1981–2003.

Lähde: Suomen Pankki.

kansantalouden kokonaisuuden kannalta ei ole aivan helppoa perustella. Oleellista on, että siinä korostuu kakun jakaminen, ei kasvattaminen. Pääministeri Matti Vanhasen edellä lainattuja sanankäänteitä mukaillen voidaan todeta, että on vaikea kieltää sitä, että ylenpalttinen osingonjako sopii huonosti työllisyyden lisäämiseen globalisaationkin olosuhteissa.

Pitkäsen (2003) arvion mukaan teollisuusyrityksille kertyi vuosina 1991–2000 verojen maksamisen ja rahoituskulujen vähentämisen jälkeen voittoa 43,9 miljardia euroa. Samana ajanjaksona teollisuusyritykset käyttivät vain 7 miljardia euroa (netto)investointeihin Suomessa. Osinkoina jaettiin selvästi enemmän eli 12,9 miljardia euroa.

Meidner: pelkästään solidaarinen palkkapolitiikka ei riitä

Edellä esitettyjen lukujen valossa ”ylivoittoja” ei ole käytetty työllisyyden kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Meidner piti solidaarisen palkkapolitiikan synnyttämiä ”ylivoittoja” ongelmallisina myös siksi, että ne saattavat osaltaan kasvattaa varallisuuseroja. Koska varallisuuden kasvu on myös taloudellisen vallan kasvun lähde, solidaarinen palkkapolitiikka voi pahimmassa tapauksessa ruokkia taloudellisen vallan kasvua tavalla, joka ei ole ay-liikkeen etujen mukaista.

Solidaarista palkkapolitiikka tulisikin Meidnerin mukaan täydentää institutionaalisilla järjestelyillä, jotka osaltaan hillitsisivät varallisuuserojen kasvua ja mahdollisesti myös muita ”ylivoittoihin” liittyviä epäterveitä piirteitä. Hänen ratkaisunsa näihin uhkiin oli ainakin nykykeskustelun valossa todella radikaali: palkansaajarahastot.

Meidnerin ajattelussa palkansaajarahastot ovat paitsi keino hillitä varallisuuserojen kasvua ja pääoman epätervettä keskittymistä myös keino turvata työllisyyttä tukevat tuotannolliset investoinnit.

Palkansaajarahastot on ehdotuksena liian 70-lukulainen käydäkseen vakavasti otettavasta ratkaisusta esimerkiksi 2000-luvun alun suomalaisen investointitaantumaan tai varallisuuserojen kasvuun. Oleellista kuitenkin on, että Meidnerin analyysi solidaarisesta palkkapolitiikasta ja siihen liittyvistä ongelmista – myös ylivoitoista – on edelleen hyödyllinen ja ajankohtainen.

Analyysi on poikkeuksellisenkin ajankohtainen, koska jotkut Meidnerin esillä pitämät ongelmat ovat selvästikin kärjistyneet viimeisen kymmenen vuoden aikana. Jos Meidnerin esittämät institutionaaliset ratkaisut ovat aikansa eläneitä, on tilalle saatava paremmin tähän aikaan sopivia ratkaisuvaihtoehtoja. Nykytila ei selvästikään ole paras mahdollinen.

Lähteet:

- Korpinen, P. ja S. Kykkänen (1974), Suomen Pankin valuuttakurssipolitiikka 1945–1973, Katsaus 3–1974, 22–37.
- Meidner, R. (1980), Några funderingar kring den solidariska lönepolitikens framtid, kirjassa Meidner, R. (1984), I arbetets tjänst, Tidens förlag, Tukholma 1984.
- Meidner, R. (1975), Utgångspunkter i löntagarfonder, kirjassa Meidner (1984).
- Pitkänen, R. (2003), Minne katosi kultamuna? Alustus Suomen Sosiaalifoorumissa 12.4.2003.
- Vanhanen, M. (2004), Pääministeri Vanhasen puhe SAK:n valtuuston kokouksessa Kiljalla 15.5.2004.

EUROOPAN UNIONI – ELEFANTTI VAI POLKUPYÖRÄ?

Sixten Korkman

Ei voi sanoa, että Euroopan unioni olisi kuin elefanti – vaikea määritellä, mutta helppo tunnistaa. EU on varsin monimutkainen kokonaisuus ja näkemykset sen olemuksesta ja merkityksestä poikkeavat suuresti. Joidenkin mielestä EU on kasvoton, keskusjohtoisesti kaiken sääntelyyn tähtäävä jättibyrokratia, Baabelin tornia asuttava monikansallinen ”Leviathan”. Toiset pitävät sitä nerokkaana institutionaalisenä innovaationa, josta muu maailma voisi ottaa oppia ja kiittävät sitä kansallisten vastakkaisasettelujen häivyttämisestä sekä Euroopan rauhan ja vaurauden turvaamisesta. Ei ole yleisesti hyväksyttyjä vastauksia kysymyksiin, mitä EU on, miten sitä tulisi kehittää, mitä siitä pitäisi tulla.

Euroopan kansalaiset ovat kahta mieltä Euroopan integraatiosta. Yhteistyön ja yhteistoiminnan tarve tunnustetaan ainakin silloin, kun keskinäinen riippuvuus ymmärretään. Mutta kansalaisten identiteetti, lojaalisuus ja solidaarisuus ovat vahvasti kansallisuuteen sidoksissa. Siksi jäsenmaat ovat haluttomia luovuttamaan valtaa EU-instituutioille paitsi, jos niiden valtaa tarkasti rajataan tai jos riittävä kansallinen vaikutusvalta turvataan. EU:n institutionaalinen mutkikkuus on ymmärrettävissä vain tätä taustaa vasten.

On sanottu että EU on kuin avioliitto: se käsittää tärkeitä oikeuksia ja velvollisuuksia ja perustuu liiton jäsenten väliseen solidaarisuuteen. Ehkä niin, mutta EU on toki korostetusti järkiavioliitto. On myös tapana verrata EU:ta polkupyörään – sen pitää jatkuvasti edetä kohti tiiviimpää ja syvempää integraatiota ollakseen menestyksenkäs. Mutta EU:n syvenemisestä ja laajene-

misesta huolimatta voi väittää, että se on institutionaalisesti jo löytänyt melko vakiintuneet muodot.

Jean-Claude Trichet katsoo EU:n olevan kuin ”mahtava purjelaiva monine mastoineen ja purjeineen”, jonka kurssi on selvä ja missiona ”vaurauden, rauhan, ja vakauden turvaaminen Euroopan kansalaisille”. Vai olisiko EU enemmänkin kuin mylläkkään joutunut laivue, jonka määränpää on epäselvä?

Metaforat voivat olla hauskoja, mutta ne eivät ole kovin valaisevia. Ne ilmentävät omalla tavallaan sitä, että EU on ”sui generis”, jotain uutta ja historiallisesti ainutlaatuista, jota on vaikea sijoittaa minkään perinteisen luokituksen määrättyyn lokeroon. Miten EU:ta siis tulisi luonnehtia? Oma määritelmäni on seuraava:

Euroopan Unioni, joka perustuu yhteisiin arvoihin, on Euroopan valtioiden ja kansalaisten yhteisten etujen edistämiseen tähtäävä ohjausjärjestelmä. Se toimii integraation kautta yhteisten politiikkojen ja politiikan koordinoimien avulla sekä yhteisten instituutioiden puitteissa, joille jäsenmaat ovat luovuttaneet ylikansallista valtaa perussopimusten kautta.

Asian voi toki ilmaista lyhyemminkin: *EU on keino Euroopan yhteisten etujen ajamiseksi*. Pitempi määritelmä on kuitenkin hyödyllinen kiinnittäessään huomiota kommentteja kaipaaviin seikkoihin:

1. *EU nojaa Euroopan kulttuurista ja historiasta kumpuaviin yhteisiin arvoihin.*

Toki Euroopan identiteetti on vaikeasti tunnistettavissa ja moninaisuus (diversiteetti) on jopa sen ominaispiirteitä, mutta tuo identiteetti on silti olemassa ja EU itsessään on eräs sen ilmaisu. Euroopan sivistysperintö ja yhteinen historia käsittävät muun muassa antiikin, kristinuskon, valistusajan mukanaan tuomat maailmankatsomuksen mullistukset kuten myös lukemattomat sodat, mukaan lukien viime vuosisadan maailmansodat. Yhteinen ”weltanshaung” kattaa sellaisia kieltämättä enenevästi yleismaailmalliseksi muodostuneita arvoja kuin vapaus, ihmisarvot, demokratia, markkinatalous ja hyvinvointivaltio. Pekka Korpinen yhtyy siihen, että Euroopan historiallisen perinnön rikkaus ei missään ilmene paremmin kuin maanosamme vanhassa kaupunkikulttuurissa, vaikkapa Roomassa.

2. *EU on pohjimmiltaan yhteisten etujen edistämiseen tähtäävä väline.*

Yhteisistä eduista tärkein on rauhan turvaaminen, mutta on myös monia muita intressejä, joita keskinäisen riippumattomuutemme takia voi

edistää tehokkaasti vain kansainvälisellä yhteistyöllä. EU voidaan nähdä projektina tai projektien yhdistelmänä Euroopan talouden ja sen kilpailukyvyyn vahvistamiseksi, Euroopan sosiaalisen mallin ja hyvinvointivaltion puolustamiseksi, ympäristönäkökohtien edistämiseksi Euroopassa ja globaalisesti sekä keinona Euroopan poliittisen roolin ja vaikutusvallan vahvistamiseksi yleismaailmallisesti. EU:n merkille pantavia piirteitä on sen toiminnan laajuus verrattuna tavallisiin kansainvälisiin järjestöihin. Se kattaa lähes kaiken yhteiskunnallisen toiminnan.

3. EU:lla on kaksoisluonne: se koostuu valtioista, mutta se pyrkii olemaan myös kansojen tai kansalaisten liitto.

Tältä kannalta on tärkeää, että kansalaisilla on selkeitä oikeuksia, he voivat kansallisessa oikeuslaitoksessa vedota EU-lainsäädäntöön, ja he voivat äänestää edustajiaan Euroopan parlamenttiin. EU:n kaksoisluonne heijastuu Euroopan konventin ehdotuksessa, jonka mukaan määräenemmistö päätöksenteossa edellyttäisi, että hyväksyttävän ratkaisun taakse on saatava sekä jäsenmaiden enemmistö että vähintään 60 prosenttia EU:n väestöstä. Kaksoisluonteesta huolimatta on selvää, että valtiot ovat käytännössä olleet ja ovat edelleen EU:n keskeisiä toimijoita.

4. EU:n toiminnalla on myös kaksoisluonne: se tapahtuu toisaalta hallitusten välisen yhteistyön muodossa, toisaalta ylikansallisen politiikan kautta.

Jälkimmäinen käsittää vallan delegointia erityisille EU:n instituutioille, kuten kilpailupolitiikan osalta komissiolle tai rahapolitiikan osalta Euroopan keskuspankille sekä niin sanotun yhteisömenetelmän, jota käytetään lähinnä lainsäädäntötyössä. Se perustuu instituutioiden – komissio, parlamentti, neuvosto – väliseen vuorovaikutukseen ja tasapainoon. Yhteisön politiikka toimii lähinnä integraatiota edistämällä, mikä tarkoittaa rajoja ylittävän liikkuvuuden esteiden poistamista (niin sanottu ”negatiivinen integraatio”) ja kansallisen politiikan koordinoitua tai harmonisointia (niin sanottu ”positiivinen integraatio”).

5. EU:n toimintaa tukevat yhteiset instituutiot, joista tärkeimmät ovat neuvosto mukaan lukien Eurooppa-neuvosto, komissio, parlamentti ja tuomioistuin sekä talouspolitiikan alalla Euroopan keskuspankki..

Näillä instituutioilla on huomattavaa ylikansallista valtaa ja pysyvien instituutioiden tuki edistää EU:n toiminnan jatkuvuutta ja tehokkuutta. Eri instituutioiden väliset toimivaltasuhteet ovat tietenkin tuiki tärkeitä. Roolijakoa

EU:ssa ei ole aina helppoa hahmottaa ja sitä on vaikea verrata vallan jakoon kansallisella tasolla joka yleensä myötäilee Montesquieu'n tunnettua kaavaa, sillä EU toimii pakostakin usealla, vähintäänkin kahdella tasolla, olematta kuitenkaan liittovaltio.

6. EU:lla on toimivaltaa vain siinä määrin, kun jäsenmaat ovat sille valtaa delegoineet perussopimusten kautta.

EU:lla on oma olemassaolonsa ja elämänsä, toisin kuin hallitusten välisen yhteistyön järjestelmillä yleensä, mutta jäsenmaat asettavat toiminnalle rajoja ja määrittävät sen painopisteet. Perussopimukset ja niihin pohjautuvat instituutiot turvaavat sen, että kansainvälinen kanssakäyminen EU:n puitteissa tapahtuu säädelyissä puitteissa ja lakia noudattaen, mikä antaa arvokasta turvaa etenkin pienille jäsenmaille.

Melko yleisesti on ajateltu, että Euroopan konventin tehtävänä oli luoda EU:lle perustuslaki, konstituutio. Mutta jos konventin työn tulos hallitusten välisen konferenssin (HVK) kautta hyväksytään, on se kuitenkin vain jäsenmaiden välinen perussopimus, jos kohta sitä voidaan kutsua konstitutionaaliseksi sopimukseksi. Uusi perussopimus ei muuta EU:n luonnetta, vaikka saattaakin antaa sille selkeämmän ilmaisen.

Hieman paradoksaalisesti voidaan samanaikaisesti väittää, että EU:n ”konstitutionalisoituminen” tapahtui jo kauan sitten. Lähinnä Euroopan tuomioistuimen päätösten kautta on vuosien varrella omaksuttu merkittäviä perusperiaatteita, jotka ovat tulleet yleisesti hyväksytyiksi. Näistä ehkä tärkein on, että EU-lainsäädäntö on suoraan sitovaa jäsenmaissa ja että sillä on etusija kansalliseen lainsäädäntöön nähden, jopa jäsenmaiden perustuslakiin nähden. Jäsenmaat ovat velvollisia ryhtymään toimenpiteisiin, jos kansalaisten EU-lainsäädännön takaamia oikeuksia loukataan. Nämä periaatteet, yhdistettyinä vallan delegointiin EU-instituutioille tarkoittaa, että EU:lla on jo pitkään ollut ”eräänlainen” konstituutio. Tätä ei kuitenkaan aina ole tiedostettu, koska se on tapahtunut osin vaivihkaa Euroopan tuomioistuimen eikä poliittisten päätösten kautta.

EU:n tavoitteet ovat melko epämääräisiä ja yleisiä. EU:lla ei ole mitään etukäteen määritettyä määränpäättä (”finalite politique”). EU on monessakin mielessä avoin rakennelma. Se on avoin uusille jäsenmaille edellyttäen, että hakijat täyttävät määrättyjä demokratiaa, ihmisoikeuksia ja markkinataloutta koskevia kriteerejä. Lisäksi EU:n luonne ja ambitiot ovat kiistanalaisia kysymyksiä. Joillekin EU on jatkuvasti liialliseen interventionismiin taipuvai-

nen ja byrokraattinen hirviö, jonka aktivismia tulisi hillitä. Toiset moittivat sitä pelkäksi sokeiden markkinavaimien ja kilpailutalouden kehikoksi ja vaativat EU:ta ottamaan suurempaa vastuuta Euroopan tulevaisuudesta mukaan lukien sosiaalisesta kehityksestä. Viime kädessä EU:n tavoitteet toki aina heijastavat jäsenmaiden poliittisia prioriteetteja, joskin usein monimutkaisella tavalla.

Amerikkalainen ulkoministeri Madeleine Albright tokaisi kerran, että ”EU:n ymmärtämiseksi pitää olla nero – tai ainakin ranskalainen”. Michel Rocard on luonnehtinut EU:ta UPO:ksi (”unidentified political object”). Toki EU on mutkikas ja hybridi konstruktio, joka tasapainottaa kansallisia ja yhteisiä etuja valtaa jakamalla yhteisten, lainsäädäntö- ja toimeenpanovaltaa käyttävien instituutioiden puitteissa. EU on sekä teknokraattinen järjestelmä että aate tai ihanne.

Jacques Delors katsoo, että EU on triptyyppi, jossa korostuu kilpailu, yhteistyö ja solidaarisuus – tarkoittaen sisämarkkinoita, yhteisiä politiikkoja ja rakennerahastoja. Kriitikot väittävät EU:ssa olevan paljon hallintoa, mutta vähän demokraattista vastuullisuutta. Niin tai näin – EU on pohjimmiltaan institutionaalinen kehikko keskinäisen riippuvuutemme huomioon ottamiseksi ja yhteisten etujemme ajamiseksi, elimellinen ja nyttemmin kiistatta tärkeä osa sitä järjestelmää jonka puitteissa Eurooppaa hallitaan.

EU on nyt puolen vuosisadan ikäinen. Tänä aikana sen toiminta on laajentunut merkittävästi ja integraatio syventynyt tuntuvasti. Samanaikaisesti sen jäsenpohja on laajentunut siten, että tänä päivänä EU käsittää lähes koko sen alueen, jota maantieteellisesti katsotaan Eurooppaan kuuluvaksi.

Syy- ja seuraussuhteista ei voi olla varmuutta, mutta on huomionarvoista, että EU:n olemassaolo yhdistyy pisimpään keskeytymättömän rauhan kauteen, mitä Euroopan historiasta löytyy. EU merkitsee myös ainutlaatuisen vaurauden ja hyvinvoinnin ajanjaksoa.

PEKKA JA MARKKA

Jaakko Kiander ja Pentti Vartia

Suomen markka ehti lähes puolentoista vuosisadan mittaisen olemassa olonsa aikana kokea monenlaisia kohtaloita. Parhaiten muistetaan sodan jälkeisen kauden heikon markan jaksot, jolloin inflaatio oli nopeaa ja maksutaseongelmia ratkottiin toistuvilla devalvaatioilla. Toisaalta markka oli myös pitkään vakaa, ja joskus jopa vahvakin. Vakauden kannalta vuodet 1860–1913 olivat parasta aikaa, mutta suhteelliseen hyvään tulokseen päästiin myös sotien välisenä aikana.

Keskustelu markan oikeasta arvosta oli joka tapauksessa vilkasta. Jos yritystoiminta oli vaikeuksissa, pidettiin markkaa liian vahvana, jos taas ongelmana oli inflaatio, huolestuttiin markan heikkoudesta. Jo Snellmanin vahvan markan politiikka 1860-luvun nälkävuosina herätti kritiikkiä. 1800-luvun loppupuolella kultakantamaissa vallinnut hidas deflaatio sai yrittäjät valittamaan laskevia hintoja ja huonoa kannattavuutta. Rahan arvo pidettiin kuitenkin vahvistuvalla uralla ja työtön liikaväestö muutti Amerikkaan. Taloustiede ei tuolloin vielä antanut eväitä kovin monipuoliseen keskusteluun.

Suomen itsenäistyttyä keskusteltiin siitä, millaisella valuuttakurssilla ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman suurinflaation jälkeen olisi järkevää palata takaisin kultakantaa – ohjeita tähän keskusteluun saatiin Ruotsista saakka. Mielenkiintoista on, että myöhemmin kovan markan puolustajana tunnettu Ryti tällöin hyväksyi vientimahdollisuuksia tukevan tosiasiallisesti tapahtuneen devalvaation.

Hallitus ja Suomen Pankki puolustivat 1930-luvun pulavuosina tiukasti kiinteää kurssia ankarasta deflaatiosta ja pulaliikkeen kritiikistä huolimatta,

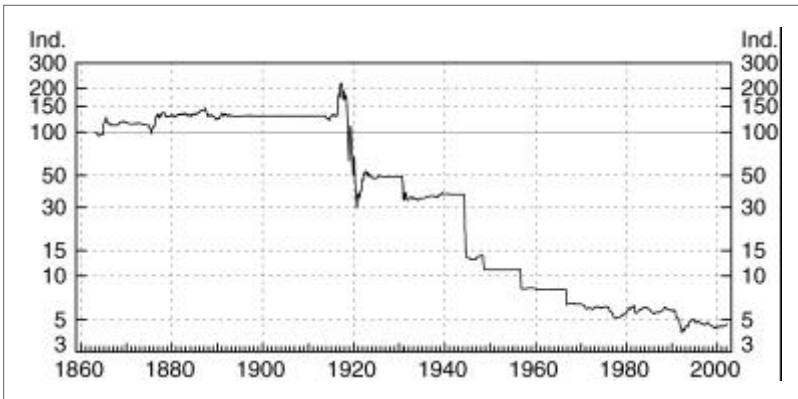
kunnes muiden maiden päätös irtautua kultakannasta romutti politiikan perusteet. Kyseessä oli ensimmäinen rauhanaikainen devalvaatio Suomen markan 70-vuotisen historian aikana.

Turmiollinen devalvaatio

Toisen maailmansodan jälkeen devalvaatioista tuli pian arkipäivää. Muiden maiden tapaa Suomi hankkiutui mukaan Bretton Woods –järjestelmään, jossa valuuttakurssit olivat periaatteessa vakaat mutta käytännössä muutettavissa. 1950- ja 1960-luvuilla keynesiläinen ajattelu oli siinä määrin voimissaan, että devalvaation perusteluksi riitti tarve ylläpitää kiivasta investointitahtia ja täystyöllisyyttä. Seurauksena olivat Suomen tapauksessa toistuvat devalvaatiot ja myös jatkuva keskustelu valuuttakurssipolitiikasta.¹

1940-luvun poikkeusolojen jälkeen Suomen markka devalvoitiin vuosina 1957, 1967, 1977–78, 1981–82 ja 1991–92. Devalvaatioiden säännölliseltä näyttävä toistuminen johti keskusteluun devalvaatiosyklistä. Kyseessä

*Kuvio 1.
Suomen markan arvo 1860–2002.*

¹ Juha Tarkka (1995) onkin osuvasti korostanut, että Suomessa käytettiin finanssipolitiikan sijasta valuuttakurssipolitiikkaa keynesiläisen politiikan välineenä.

oli modernin koulutuksen saaneiden ekonomistien luoma käsite ja ajattelu-malli. Sen kehittämiseen ja propagoimiseen osallistuivat mm. Jouko Paunio, Pekka Korpinen, Sixten Korkman ja Seppo Leppänen.² Ajatuksena oli, että devalvaatio parantaa kilpailukykyä ja kiihdyttää talouskasvua, mistä seuraa vähitellen inflaation kiihtyminen ja kilpailukyvyn heikentyminen, mikä vuorostaan johtaa uuteen devalvaatioon. Toisin sanoen oltiin suhteellisen lähellä Milton Friedmanin ajatusta siitä, että luonnollista työttömyysastetta ei voida minkään tempun avulla alittaa pysyvästi.

Valuuttakurssipolitiikkaa ja devalvaatiosykliä voi pitää yhtenä Pekka Korpinen uran pääteemoista – muita ovat taloudellisen kasvun pitkän ajan vaihtelut (eli pitkät syklit) ja kaupunkeihin ja rakentamiseen liittyvät kysymykset (asuntohintojen ns. sikasykli tulee Korpisesta puhuttaessa monelle mieleen). Korpinen päätyi jo suhteellisen varhain eli 1970-luvun alussa siihen arvioon, ettei devalvaatioilla oltu saavutettu kestävää reaalitaloudellista hyötyä. Sen sijaan niiden pysyvänä haittavaikutuksena oli muita maita nopeampi inflaatio. Tämä näkemys omaksuttiin Suomessa – ehkä hieman kriittikömmästi – vähitellen hyvin laajalti ensin ekonomistien, sitten myös poliitikojen ja lopulta myös journalistien piirissä. Vakaan markan ideologian muovaantumista kuvaavat Hulkko ja Pöysä (1999).

Näkemykseen devalvaatiopolitiikan turmiollisuudesta vaikutti yleiseuroopalainen ajattelu, joka alkoi yhä enemmän korostaa inflaation torjunnan merkitystä talouspoliittisena tavoitteena. 1970-luvun alussa kaikkialla koettu raju inflaation kiihtyminen tietysti korosti entisestään jonkinlaisen hintavakauden tai edes vakaan inflaatiovauhdin merkitystä. Bretton Woods –järjestelmän murruttua EEC-maat pyrkivät vakauttamaan keskinäiset valuuttakurssinsa ja loivat tätä varten EMS-järjestelmän vuonna 1979. Kansainvälinen finanssi-integraatio ja rahamarkkinoilla tapahtuneet muutokset korostivat edelleen tarvetta päästä irti inflaatio-devalvaatiokierteestä. Vuoden 1982 devalvaatioon mennessä Korpinen ja kumppaneiden aluksi kiistanalainen oppi oli mennyt perille ja suomalainen ekonomistikunta oli linnoittautunut selkeästi vakaan markan linjan taakse. ”Viimeinen” devalvaatio

² Korpinen & Kykkänen (1974) sekä Paunio (1969), Korkman (1979) ja Leppänen (1974). Toisaalta ei pitäisi unohtaa myöskään aikanaan konservatiivisina pidettyjen kriitikkojen, kuten Tuure Junnilan, esittämää devalvaatiokritiikkiä (ks. esim. Junnila 1967).

vuonna 1982 ei enää ollut niinkään kotimaisten paineiden seurausta, pikemminkin se haluttiin nähdä reaktiona Ruotsissa tapahtuneeseen ”aggressiiviseen” devalvaatioon, mitä se olikin. Myös Ruotsissa omaksuttiin samanlainen ajattelu – vuoden 1982 devalvaatio oli ”viimeinen” ja sen jälkeen oli kaikkien omaksuttava vakaan valuuttakurssin ja kurinalaisen politiikan malli. Lisää tästä prosessista kirjoittaa Jonung (2003).

Suomessa devalvaation vastainen linja sai lisää puhtia menestyskekkäästä markan puolustustaistelusta elokuussa 1986. Tuolloin Suomen Pankki lopetti valuuttakurssispekulaation nostamalla päiväkoron muutamaksi päiväksi 40 prosenttiin, mikä riittikin lannistamaan spekulaation uhon. Vuoden 1986 elokuun jälkeinen kehitys oli omiaan vahvistamaan uskoa vahvaan markkaan ja myös keskuspankin mahdollisuuksiin pitää kurssi vakaana korkoaseen avulla.

Vakaan markan linjaa tuki myös talousteoriassa tapahtunut kehitys, jossa alettiin korostaa uskottavuuden ja talouspoliittisten normien merkitystä ja vähätellä perinteisen keynesiläisen kysynnänsäätelypolitiikan mahdollisuuksia. Tämä liittyi 1970-luvulla taloustieteessä tapahtuneeseen rationaalisten odotusten vallankumoukseen ja monetarismin saamaan laajaan suosioon. Yksinkertaisimmillaan uudet teoriat opettivat, että täydellisen kilpailun ja järkevästi toimivien talousyksiköiden maailmassa ei aktiivisella talouspolitiikalla olisi juuri mitään roolia. Inflaation torjuntaa pidettiin tärkeänä. Samalla menetettiin usko siihen, että makrotalouspolitiikalla voitaisiin parantaa työllisyyttä. Korpisen asennoitumista tähän kehitykseen kuvaa hänen suhteellisen tuore keskustelupuheenvuoronsa (Korpinen 1999).

Inflaation torjunta ja ”devalvaation vastustus” ilmaantuivat vähitellen myös poliittiseen kielenkäyttöön. Suomen Pankki täytti 175 vuotta joulukuussa 1986 ja juhllisuuksien yhteydessä pääministeri Kalevi Sorsa korosti markan arvon puolustamisen tärkeyttä: ”On välttämätöntä, että uuden hallituksen muodostamisesta kiinnostuneet voimat ilmoittavat jo nyt etukäteen noudattavansa päättäväisesti vahvan markan politiikkaa.” Vakuutus pitäytymisestä kiinteään kurssiin annettiin sitten sekä Holkerin että Ahon hallitusten hallitusohjelmissa. Myös presidentti Koivisto tuki mieluummin vahvaa kuin heikkoa markkaa.

Suomalainen ekonomistikunta omaksui jo suhteellisen varhain senkin ajatuksen, että vakaampaan valuuttakurssikehitykseen voitaisiin päästä pait-

si välttämällä suuria devalvaatioita myös ajoittaisilla revalvaatioilla. Inflaatiopaineet vähenisivät, jos valuuttakurssia sopivissa tilanteissa vahvistettaisiin. 1980-luvulla tehtiinkin pieniä revalvaatioita. Eniten keskustelua herätti vuoden 1989 revalvaatio, joka oli suhdannetilanteen kannalta perusteltu mutta kilpailukyvyn kannalta kyseenalainen.

On mielenkiintoista panna merkille, että juuri suomalaiset sosialidemokraatit innostuivat vahvan markan linjasta, jota Pekka Korpinenkin keskeisenä johtavien poliitikkojen neuvonantajana oli edistämässä. Inflaationvastaisuus oli kyllä kuluttajien kannalta järkevä kanta, mutta tiukan inflaationvastaisen rahapolitiikan mahdollisiin haitallisiin työllisyysvaikutuksiin ei juurikaan kiinnitetty huomiota, vaikka vasemmistopuolueelta sellaista olisi voinut odottaa. Tässä suhteessa Suomi tosin 1980-luvulla seurasi Ruotsin esimerkkiä. Sen sijaan 1990-luvulla ajatteluun tuli eroja, ja lamakokemuksia tulkittiin eri tavoin. Ruotsi torjui EMU-jäsenyyden pitkälti sen vuoksi, että sen katsottiin uhkaavan täystyöllisyystavoitteen toteutumista. Kokemuksia kelluvasta valuuttakurssista pidettiin hyvinä.

Lääke ei saa olla niin vahva, että potilas kuolee

Taloushistoriasta löytyy paljon esimerkkitapauksia, joissa dogmaattisuus eli jääräpäinen pitäytyminen oikeana pidetyssä politiikassa on aiheuttanut suuria yhteiskunnallisia kustannuksia. Erityisesti näin on ollut raha- ja valuuttakurssipolitiikassa. Devalvaatiosta pidättäytyminen on usein osoittautunut problemaattiseksi valinnaksi. Tunnetuimmat esimerkit liittyvät Englannin ja Ruotsin deflaatiopolitiikkaan 1920-luvulla sekä 1930-luvun lamaan. Korpiselle tärkeät Cambridgen alkuperäiskeynesiläiset kuten Joan Robinson alkoivatkin suhtautua varsin radikaalisti rahapolitiikkaan – uudessa ajattelussa se alistettiin työllisyystavoitteille.

Pulakokemusten elähdyttämä keynesiläisyys menetti kuitenkin vähitellen asemiaan kunnes uudelleen omaksuttu klassishenkinen valuuttakurssipoliittinen tiukkuus aiheutti ongelmia 1990-luvun alussa paitsi Suomessa ja Ruotsissa, myös monissa muissa Euroopan maissa. Poliitikot ja keskuspankkiirit olivat vähitellen oppineet uuden vakausajattelun ja toimivat sen mukaisesti yllättävän tiukasti ja johdonmukaisesti.

Liika on tietysti aina liikaa ja järkevä ekonomisti ymmärtää, että liian pitkälle ei kannata mennä. Pekka Korpinen oli tässä suhteessa joustava jo

varhain. Kun inflaatio hidastui ja työttömyys kasvoi Suomessa 1970-luvun puolivälissä, tapahtui Korpisen politiikkasuosituksissa muutos: hän oli jo tuolloin valmis turvautumaan joustavaan valuuttakurssipolitiikkaan ja jopa markkan arvon heikentämiseen. Pekka oli pragmaatikko ja hän hyväksyi vuosien 1977–78 devalvaatiot. Voidaan arvioida, että Korpisen preferenssien mukaan valuuttakurssivakaudesta on tingittävä, jos työttömyys nousee yli 7 prosentin tasolle, kuten 1970-luvulla kävi.

Vielä paljon hankalampaan tilanteeseen devalvaatiosyklin vastustaja joutui Suomen suuren laman alla vuonna 1990 kun vakaa markka muuttui noin vuoden kuluessa vahvasta yliarvostetuksi vaihtosuhteen heikkenemisen ja kotimaisen inflaation vuoksi. Oli tullut taas devalvaation ajamisen aika.

Korpinen alkoi kulissien takana toimia sen hyväksi, että taloutta uhkaava syöksykierre saataisiin katkaistua. Hän oli syksyllä 1990 mukana SDP:n ns. vaihtotasetyöryhmässä yhdessä Ulf Sundqvistin, Eero Rantalan ja Eero Tuomaisen kanssa. Ryhmä päätyi esittämään, että jo samana syksynä olisi pitänyt valuuttamarkkinoiden vakauttamiseksi suorittaa devalvaatio ja tehdä samalla kireä saneerausbudjetti – kaiketi siksi, että tuolloin vielä ajateltiin devalvaation johtavan vanhan tavan mukaan talouden rajuun kiihtymiseen. Ryhmä yritti vaikuttaa SDP:n hallitusryhmään ja kansanedustajiin, mutta huonolla menestyksellä. Poliitikot katsoivat, ettei väistyvän hallituksen pitäisi enää tehdä suuria ratkaisuja.

Hieman myöhemmin Pekka oli mukana myös eri puolueiden ja elinkeinoelämän edustajista koostuneessa ad hoc -ryhmässä (jossa olivat mukana myös TKL:n Casimir Ehrnrooth, SKDL:n Arvo Aalto, SYP:n Vesa Vainio, Pellervo-seuran Samuli Skurnik ja Postipankin Eero Tuomainen), joka esitti ”manifestinsa” helmikuussa 1991. Vaikka devalvaatio olisi useiden ryhmän jäsenten mielestä ollut oikea lääke, ei sitä julkisuudessa rohjettu kuitenkaan esittää. Ryhmä esitti silti ecu-kytkentää ja ilmeisesti ajatteli, että jonkinlainen valuuttakurssikorjaus olisi tehty tässä yhteydessä. Uutta kiinteää kurssia määritettäessä olisikin ollut suhteellisen helppoa perustella sitä, että hieman aiemmin tehty ja alunperinkin väliaikaiseksi tarkoitettu revalvaatio oli aika purkaa. Korpinen katsoi jo suhteellisen varhain, että vaikka kiinteä valuuttakurssi olikin hyvä lääke moneen vaivaan, ei lääke kuitenkaan saanut olla niin vahva, että potilas kuolee.

Julkinen keskustelu käynnistyi viivästyneenä

Taistelu markan kohtalosta muuttui julkiseksi vasta sitten kun kävi ilmeiseksi, että kuliisien takaiset yritykset eivät tuottaneet toivottua tulosta. Vaikka pinnan alla oli jo ollut monenlaisia pohdintoja, eivät monetkaan niistä tulleet julkisuuteen. Julkinen kiista valuuttakurssipolitiikasta alkoi keväällä 1991, kun TKL:n silloinen puheenjohtaja vuorineuvos Casimir Ehrnrooth kirjoitti Helsingin Sanomiin artikkelin, jossa hän ennusti vahvan markan linjan johtavan suurtyöttömyyteen, ja toivoi, että linjan kannattajilla olisi myös rohkeutta ottaa aikanaan vastuu sen seurauksista.

Julkista keskustelua valuuttakurssipolitiikasta käytiin mm. Uudessa Suomessa. Valtiosihteeri Matti Korhonen, pääministeri Harri Holkerin keskeinen avustaja, ajoi voimakkaasti virallista vakaan markan linjaa kun taas lähellä devalvaatiohenkistä keskustaoppositiota ollut Pellervo-Seuran toimitusjohtaja Samuli Skurnik esitti epäilyjä. Korhonen pilkkasi vanhan linjan D-vitamiinia, Skurnik taas puhui devalvaation väistämättömyydestä. Kevään ja kesän 1991 aikana astuivat esiin myös kansantaloustieteen professorit Jouko Paunio ja Antti Tanskanen, jotka lehtikirjoituksissaan katsoivat devalvaation olevan ainoa keino välttää tuotannon ja rahoitusjärjestelmän romahdus.

Myös Pekka Korpisen pitkään johtamassa Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa tilanne oli muuttunut: Pekka Sauramo vertasi tilannetta 1930-luvun alkuun ja ennakoi deflatorisen politiikan johtavan ”dramaattisiin” seurauksiin. Säästöpankkiliiton Unto Luukko tarkasteli Suomen devalvaatiohistoriaa ja päätteli, että devalvointi ei välttämättä ole mikään katastrofi vaan se ”voidaan tehdä menestyksellisesti” ja että sen ”vaikutukset talouteen eivät ole vähäisiä ja lyhytaikaisia” – toisin kuin Suomen Pankin taholta argumentoitiin⁵. Merkittävimmän talouspoliittisen keskustelijan aseman saavutti Suomeen sapattivuotta viettämään tullut Yalen yliopiston taloustieteen professori Bengt Holmström. Hän varoitti deflaation vaaroista ja ehdotti 10–15 prosentin devalvaatiota tai markan kellumista. Myös professorit Erkki Koskela ja Seppo Honkapohja aloittivat lehtikirjoituksissaan syksyllä 1991 kiinteän valuuttakurssipolitiikan kritiikin.

⁵ Sauramo (1991) ja Luukko (1991).

Linja murenee

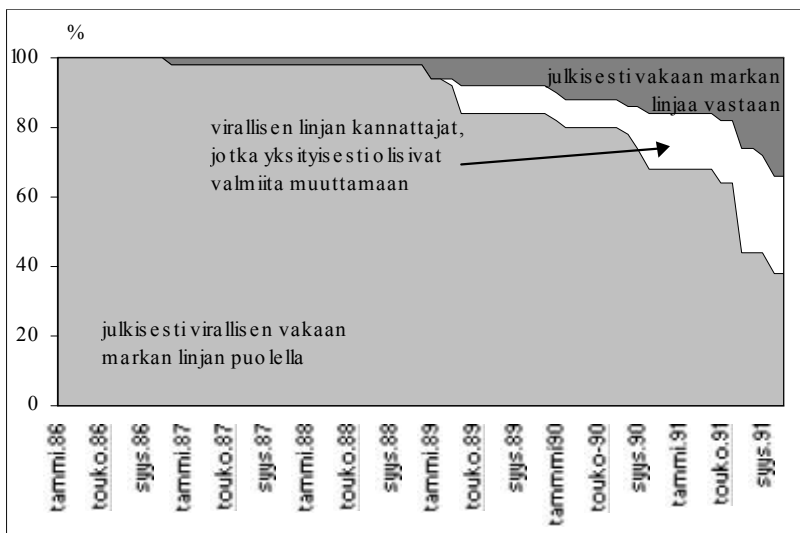
Pakkodevalvaatioon ajautumisen mahdollisuus oli syksyllä 1991 hyvin suuri. Valuuttamarkkinat olivat menettämässä uskonsa Suomen kykyyn ylläpitää vakaata kurssia ja lisäksi monen asiantuntijan ja päättäjän usko linjan järkevyyteen alkoi horjua. Korpinen oli ollut yksi devalvaation keskeisistä ajajista jo syksystä 1990 lähtien. Jonkinlainen varautuminen devalvaatioon oli näissä olosuhteissa ymmärrettävää, jopa välttämätöntä. Suuryritykset ja osa pankeista suojautuivat kurssiriskeiltä, vaikka ne saivatkin tästä myöhemmin presidenttitason moitteita. Suomen Pankilla ja hallituksella ei ilmeisesti ollut kovin pitkälle mietittyä strategiaa sen vaihtoehdon varalle, että devalvaatioon vastoin niiden pyrkimystä ajaututtaisiin. Sellaista ei voitu valmistella, koska valmistelun vuotaminen julkisuuteen olisi tuhonnut linjan vähäisenkin uskottavuuden välittömästi.

Rahamarkkinoille valuuttakurssiriski oli kyllä melko selvä ja asia oli lehdistössäkin esillä aina silloin tällöin. Ekonomistikunta harjoitti valuuttakurssipolitiikan suhteen kuitenkin itsesensuuria. Viralliseen linjaan sopimattomia kommentteja ei juurikaan annettu julkisuuteen, koska ei haluttu esiintyä veneen keikuttajina. Tämä johtui osin varmaan siitä, että pienessä ja valtiokeskeisessä maassa kuten Suomessa ei aidosti riippumattomia ekonomisteja juurikaan ollut. Kuvaavaa onkin, että vasta Bengt Holmströmin ilmaantuminen paikalle laukaisi julkisen debatin. Hän ei ollut riippuvainen kotimaisista rahoittajista eikä päättäjien mielipiteistä, eikä lisäksi kukaan voinut kyseenalaistaa hänen pätevyyttäänkään. Holmström ei myöskään ollut samalla tavoin sitoutunut vallitsevaan kiinteitä kursseja tukevaan ajattelumalliin kuin eurooppalaiset kollegansa, joten hän saattoi vapaasti kyseenalaistaa 1980-luvulla muodostuneet dogmaattiset käsitykset odotusten ja uskottavuuden merkityksestä, joilla tiukkaa linjaa tieteellisesti perusteltiin.

Kuvio 2 tiivistää edellä esitetyn vähittäisen vakaan markan linjan murenemisen. Se perustuu Sitran keräämään noin 70 keskeisen talouspoliittisen vaikuttajan haastatteluaineistoon sekä kirjallisiin lähteisiin. Pyrkimys irrottautua devalvaatio-inflaatio-kierteestä sai 1980-luvun puolivälissä yksimielisen tuen. Vaikeuksien lisääntyessä vuodesta 1986 alkaen ja markan muuttuessa yliarvostetuksi linjan vastustus kuitenkin lisääntyi. Yhä enemmän alkoi keskeisten vaikuttajien joukossa olla niitä, jotka Korpisen lailla olivat valmiit turvautumaan devalvaatioon, vaikka eivät tätä sanoneetkaan julkisuudessa.

Kuvio 2.

Vakaan markan linjan mureneminen 1986–1991.

Syksyyn 1991 tultaessa lähes kaikki olivat jollain lailla miettineet myös (pakko)devalvaation mahdollisuutta. Vakaan markan linjan kannatus oli taustakeskusteluissa jo murentunut. Julkisuudessa ei vielä kannatettu devalvaatiota, mutta keväällä 1991 monet virallisen linjan tukijatkin olivat yksityisissä keskusteluissa valmiit tarkistamaan kurssia. Tilanne oli hankala: monet halusivat muutosta, mutta eivät asemansa vuoksi voineet esittää mielipidettään. Riippumattomia, mutta samalla uskottavia mielipiteenmuodostajia oli vähän.

Olisiko Sorsan paketti lisännyt deflaatiota?

Toisin kuin useimmat asiantuntijat ja päättäjät, Korpinen oli jo varhain huolestunut lamanaikaisesta deflaatiosta. Vallitsevan ajattelutavan mukaan ongelmana ei tuolloin ollut hintojen lasku (vaikka inflaatio hidastui nopeasti ja varallisuushinnat olivat jo jonkin aikaa pudonneet), vaan mahdolliseen devalvaatioon liittyvä uhka inflaation kiihtymisestä. Valuuttakurssipaineita yri-

tettiin syksyllä 1991 purkaa nk. Sorsan paketilla, eli nimellispalkkoja alentavalla tulopoliittisella sopimuksella. Nimellispalkkojen alentaminen on selvästi deflatorinen toimenpide, joka normaaleissa mallitarkasteluissa johtaa myös kuluttajahintojen laskuun. Mahdollista devalvaatiota pidettiin kuitenkin deflaatiota pahempana vaihtoehtona, ja Sorsan paketti nautti laajaa kannatusta. Yksi sen harvoista vastustajista oli Pekka Korpinen. Hän toi esiin kielteisen kantansa SDP:n puoluetoimikunnassa, ja perusteli sitä sillä, että palkkojen lasku johtaisi deflaatioon ja reaalikoron jyrkkään nousuun, koska nimelliskorot olisivat kuitenkin todennäköisesti jäykkiä.

Käytännössä palkkojen ja muiden kustannusten alentaminen osoittautui kin vaikeaksi. Ammattiliitot eivät innostuneet hankkeesta, joskin vain vientiteollisuuden ammattiliitot liputtivat avoimesti devalvaation puolesta. Metalliliitto kutsui 18. syyskuuta 1991 Helsinkiin vientiteollisuuden ammattiliitot ja teollisuuden etujärjestöjen edustajat yhteisneuvotteluun, jossa devalvaation tarpeesta puhuttiin jo hyvin avoimesti. Myös työnantajien intressit jakaantuivat: suljetun sektorin yritykset, joilla monilla oli valuuttavelkaa mutta ei valuuttatuloja, pelkäsivät devalvaatiota ja kannattivat mieluummin palkkojen alentamista. Vientiteollisuudessa taas nähtiin, kuinka toivotonta ja hidasta olisi palauttaa menetetty kilpailukyky palkkoja alentamalla. Lopputuloksena saatiin aikaa nollaratkaisu, jonka seurauksena kilpailukyky parani hieman ja kotimarkkinainflaatio painui seuraavan vuoden aikana lähelle nollaa. Nimelliskorot pysyivät kuitenkin edelleen korkeina, minkä vuoksi reaalikorko nousi uusiin korkeuksiin vuoden 1992 aikana ja talouden syöksykierre jatkui.

Lopuksi

Ekonomistiuransa aikana Pekka Korpinen profiloitui itsenäisenä ja innovatiivisena ajattelijana ja jopa eräänlaisena intellektuaalisena rabulistina, jonka puheenvuorot joskus kauhistuttivat tasavallan varovaisia johtomiehiä. Korpinen valuuttakurssipoliittista ja miksei myös finanssipoliittista ajattelua voi pitää eräänlaisena eklektisenä keynesiläisyytenä, jonka taustalla on myös pitkä historiallinen perspektiivi. Hänen ajattelussaan perinteinen keynesiläisyys on nimenomaan pulapolitiikkaa, jota on sovellettava pahoissa lamatilanteissa, mutta ei hyvinä aikoina. Yhdysvalloissa 1980-luvun alussa vietetyt vuodet olivat luoneet kiinnostuksen myös tarjonnan taloustieteeseen ja uskon talouksie suureen kasvupotentiaaliin ja dynaamisuuteen.

Korpisen lamaan liittyvä kirjoittelu alkoi asuntomarkkinoiden sikasyklistä.⁴ Se perustui yksinkertaiseen havaintoon siitä, että runsas asuntorakentaminen yhdessä korkeiden korkojen ja heikon kysynnän kanssa romahduttavat asuntomarkkinat, mikä vuorostaan johtaa rakentamisen lamaan. Siitä taas seuraa asuntojen riittämätön tarjonta ja hintojen nousu siinä vaiheessa kun asuntojen kysyntä taas aikanaan elpyy. Yllättäen lama tuli ja näin kävi; asuntomarkkinoiden ja rakentamisen suurilla vaihteluilla oli keskeinen sija Suomen suuressa 1990-luvun lamassa.

Pekan lamanaikainen kirjoittelu taas päättyi varhaiseen arvioon siitä, että vuosisadan syvintä lamaa seuraisi todennäköisesti erittäin nopea talouskasvu – ja kuten tiedetään, lamaa seurasi 7 vuoden nousukausi. Uuden nousun odotus sopi hyvin myös Pekan aiemmin harrastamiin pitkiin sykleihin, joiden mukaan vuonna 1995 olisi pitänyt alkaa globaali teknologiavetoinen pitkä nousukausi. Voimme todeta sen alkaneen, mutta toistaiseksi on enenaikaista arvioida sen pituutta.

Lähteet:

- Hulkko, K. ja J. Pöysä (1998), Vakaa markka: teot ja tarinat.
Jonung, L. (2003, toim.), På jakt efter ett nytt ankare. Från fast kronkurs till inflationsmål, SNS.
Junnila, T. (1970), Devalvaatiosta devalvaatioon, WSOY.
Kiander, J. ja P. Vartia (1998), Suuri Lama: Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu, ETLA B 143, Helsinki.
Korpinen, P. (1981), Kriisit ja pitkät syklit, väitöskirja.
Korpinen, P. (1997), Honkapohjalle, Koskelalle ja vähän Virenillekin, Kansantaloudellinen aikakauskirja.
Korpinen, P. ja S. Kykkänen (1974), Suomen Pankin valuuttakurssipolitiikka 1945–1973, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, katsaus 1974:3.
Korpinen, P. (1989), Asuntojen hinnanmuodostuksesta Suomessa: ekonometrinen tutkimus asuntojen kysynnästä, tarjonnasta ja hinnoista 1970–1988, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Helsinki.
Korkman, S. (1978), Devaluation cycle, Oxford Economic Papers 30(3).
Leppänen S. (1975), Turmiollinen devalvaatio, Kansantaloudellinen aikakauskirja 71(3).
Paunio, J. (1969), A theoretical analysis of growth and cycles, Helsinki.

⁴ Korpinen & Suoniemi (1990).

ONKO VALUUTTA- KRIISEILLÄ KÄRJISTYMI- KYNNYS?

Pertti Kukkonen

Pekka Korpinen sai 1990-luvulla huomiota tuomalla ”sikasykli” -sanan keskusteluun asuntojen hintojen vaihteluista ja niiden syistä. Jo paljon aikaisemmin, 1970-luvulla hän oli luonut toisen mainion käsitteen, ”devalvaatiosyklin”. Sekin oli hyvin osuva ja tarttuva ilmaisu, jonka ansiosta keskustelu Suomen talouspolitiikasta sai 70-luvulla aivan tarpeellista ravistelua.

Pekka Korpinen arvosteli Suomen ja suomalaisten taipumusta joutua markan suuriin devalvaatioihin kymmenen vuoden välein. Vuonna 1949 oli devalvoitu kahteen kertaan, yhteensä noin 50 prosenttia ja vuonna 1957 28 prosenttia sekä vuonna 1967 24 prosenttia. Devalvaatioilla jouduttiin korjaamaan vaihtotaseen suuria alijäämiä, tuotannon lamaantumista ja korkealle kohonnutta työttömyyttä. Noin kymmenen vuoden pituinen devalvaatiosykli syntyi siitä, että toistuvasti devalvaation jälkeen talouden suhdannenosua ja inflaatiota ei hallittu, vaan inflaatio kiihtyi uudelleen ja ennen pitkää markka jouduttiin jälleen devalvoimaan.

Korpinen mukaan tämä johtui aivan liian suurista devalvaatioprosenteista, joiden takia vientiteollisuuden kilpailukyky tuli liian hyväksi. Sen vuoksi vientiyritykset investoivat liikaa ja suhdannenosut kuumenivat. Tällä tavoin devalvaatiot lisäsivät sekä suhdannenosujen että laskujen voimaa ja laajuutta. Talouden kasvua ja työllisyyttä se ei parantanut, mutta lisäsi talouden inflaatiovauhtia (Korpinen ja Kykkänen 1974).

Sixten Korkman on sittemmin kehittänyt devalvaatiosyklien teoriaa (Korkman 1978). Jukka Pekkarinen ja Pekka Sauramo päättelivät Korkmanin mallin perusteella, että vaikka devalvaatiot eivät lisänneet talouden kas-

vua, niillä oli estetty työttömyyden nousu taantumavaiheissa ja näin keskimääräinen työttömyys oli pystytty pitämään alempana kuin ilman devalvaatioita (Pekkarinen ja Sauramo 1985).

Pekka Korpinen kysyi, eikö olisi korkea aika päästä eroon devalvaatiosyklistä. Miksei välillä myös revalvoitaisi markkaa ja siten hidastettaisi inflaatiota noususuhdanteissa, hän ehdotti kirjoituksessaan. Ehdotus ravisteli kovasti Suomen pitkän devalvaatiohistorian aikana vakiintuneita asenteita ja käsityksiä erityisesti teollisuuden järjestöissä. Talouspoliittinen keskustelu sai tästä uutta virikettä ja rupesi vaikuttamaan valuuttapolitiikkaan. Hallitus päätti Suomen Pankin ehdotuksesta kahdesta pienestä, yhteensä noin 3 prosentin markan revalvaatiosta vuosina 1979 ja 1980. Suomen valuuttakurssipolitiikassa siirryttiin vähitellen uuteen ajatusmalliin ja Pekka Korpisella oli muutokseen oma vaikutuksensa. Devalvaatiosyklistä kuitenkin päästiin eroon vasta sitten kun Suomi liittyi euroalueeseen.

Lyhyesti referoimani Pekka Korpisen ideat valuuttakurssipolitiikasta sopivat johdannoksi omalle pohdinnalleni valuutta- ja maksutasekriiseistä. Olen 1960-luvulta lähtien ajanut tutkinut ulkomaankauppaan vaikuttavia tekijöitä ja kirjoittanut valuuttakursseista ja maksutasekriiseistä. Suuri osa siitä liittyi Suomen Pankin ekonometrisen BOF-mallin rakentamiseen ja sen simulointeihin. Myöhemmin, 1990-luvun puolivälissä tutkin Suomen kriisiin ja 1990-luvun suureen lamaan johtanutta rahapolitiikkaa.

Arvioin muun muassa BOF-mallin simulointien perusteella, olisiko laman syveneminen voitu estää sillä, että vahvan markan politiikasta olisi luovuttu aikaisemmin. Laskelmieni mukaan se olisi ollut mahdollista. Jos markka olisi devalvoitu jo syksyllä 1990 eikä vasta vuotta myöhemmin, lama olisi jäänyt paljon lievemmäksi ja työttömyys noin 100 000 henkilöä toteutunutta pienemmäksi (Kukkonen 1997). Toisaalta, jos markkaa ei olisi devalvoitu lainkaan, lamasta olisi tullut niin syvä, että kokonaistuotanto olisi supistunut yli 20 prosenttia ja työttömyys olisi noussut noin 700 000 henkilöön. Palkat ovat hyvin jäykkiä joustamaan alaspäin, minkä vuoksi hintakilpailukyvyyn korjaaminen talouden sisäisellä sopeutumisella olisi johtanut näin sietämättömän vaikeaan lamaan.

Oma näkemykseni Suomen markan devalvaatioista on, että niiden avulla onnistuttiin korjaamaan hintakilpailukyvyyn ja ulkomaankaupan suuret epätasapainot ilman, että olisi jouduttu pitkittyvään lamaan ja työttömyyteen. Ne ovat pikemminkin nostaneet kuin alentaneet talouden pitkän ajan kasvu-

vauhtia. Inflaatiota ne ovat lisänneet. On vaikeampi ottaa kantaa siihen Pekka Korpisen väitteeseen, että 1950- ja 1960-lukujen devalvaatiot olivat liian suurinumeroisia ja johtivat sen vuoksi devalvaatiokierteeseen. Sen hypoteesin testaaminen ei taida onnistua vielä nykyisellä ekonometrisella tietämyksellä?

Mitä tapahtuu pitkälle syventyvissä valuuttakriiseissä?

Tehdessäni laskelmia 1970-luvun puolivälin valuuttakriisistä mieleeni tuli ajatus ja huoli merkittävästä vaihtotaseen alijäämää syventävästä tekijästä, jota ei ollut ekonomistien analyyseissa ilmeisesti lainkaan otettu huomioon. Se tuli jälleen mieleeni Suomen vientiteollisuuden ajautuessa vakavaan kriisiin suuren laman edellä vuonna 1990. Intuitiivisesti on nimittäin pääteltävissä, että jos maan hintakilpailukyky heikkenee tasapainotasolta runsaasti, sanokaamme 30 prosenttiin ja siitä eteenpäin, viennin määrän väheneminen rupeaa asteittain kiihtymään. Tällä tarkoitan sitä, että viennin hintajousto ei ole vakioasuuruinen enää suurille hintatason eroille, vaan joustokertoimen itseisarvo suurenee asteittain hintaeron ulkomaihin nähden kasvaessa. Sama pätee ainakin osittain myös tuonnin hintajoustoon nähden. Palaan kohta tarkemmin viennin ja tuonnin hintajoustojen pohdintaan.

Suurten hintatasoerojen vaikutuksia ei ole voitu ekonometrisesti tutkia, koska syvät valuuttakriisit johtavat niin jyrkkään viennin ja koko talouden lamaantumiseen, että valuutta on ennen pitkää pakko devalvoida tai se devalvoituu finanssikriisiin tai valuuttapaon seurauksena. Pitkälle syventyneistä valuuttakriiseistä on toisin sanoen hyvin vähäinen määrä havaintoja ja tilastoaineistoja. Havaintoja ei ole ollut riittävästi tilastollisen analyysin tekemiseen. Niitä ei ole ollut edes sen vertaa, että ilmiötä olisi pystytty kunnolla tiedostamaan. 1990-luvun ja 2000-luvun alun valuutta- ja finanssikriiseistä esimerkiksi Meksikossa, Itä-Aasian maissa ja erityisesti Argentiinassa on nyt mahdollisesti kertymässä tietoja, joiden perusteella asiaa voitaisiin yrittää tutkia.

Se, että tällainen kriisikynnys on todennäköisesti olemassa, on merkittävä asia talouspolitiikalle. Jos ja kun kynnyksen ylittämisen riski tiedetään, sitä pitää kaikin mokomin välttää. Näinhän meillä Suomessa ei tehty vuonna 1990, vaan maan talous ajautui syvään lamaan.

Vaihtotaseen vajeen nousemista noin viiteen prosenttiin suhteessa maan kokonaistuotantoon on totuttu pitämään kriisirajana. Vajeen noustua tähän

suuruusluokkaan kansainväliset sijoittajat alkavat usein epäillä maan kykyä hoitaa velkaantumistaan ulkomaille. Jos suuri osa rahoittajista ryhtyy sen vuoksi sulkemaan rahahanojaan, maa joutuu valuuttakriisiin ja sen valuutta devalvoitumispaineisiin. Esimerkiksi Yhdysvaltojen vaihtotaseen vaje nousi vuonna 2003 noin viiteen prosenttiin bruttokansantuotteesta ja se johti dollarin devalvoitumiseen, vaikka Yhdysvaltojen talous lähtikin suhdannenou-suun. Tämä sama noin 5 prosentin raja vaihtotaseen vajeessa ylittyi Suomessa vuosina 1989–1991 ja johti osaltaan vakavaan valuutta- ja pankkikriisiin sekä markan suurinumeroiseen devalvoitumiseen.

Tällainen vaihtotaseen vajeen kriisiraja rahoittajan näkökulmasta on hie-man eri asia kuin tässä kirjoituksessa tarkoittamani kriisikynnys. Esittämäni kriisikynnystä perustellaan viennin ja tuonnin hintajousten reaktioilla suureen hintatasojen eroon koti- ja ulkomaiden välillä. Kun kriisikynnys ylitetään, vienti pienenee ja tuonti kasvaa kiihtyvästi ja samalla kauppa- ja vaihtotaseiden vajeet kasvavat kiihtyvällä nopeudella. On siten mahdollista, että havainnot vaihtotaseen vajeen kiihtyvistä kasvusta saattaisivat olla myös vajeen rahoittajien näkökulman (viiden prosentin kriisirajan) taustalla, vaikka sitä ei ole tiedostettu tai eksplisiittisesti esitetty. Rahoittajan näkökulmasta valuuttakriisin riskiin vaikuttavat monet muutkin seikat, kuten maan ulkomaisen velan suuruus, inflaatiovauhti, valtion talouden velka ja mahdollinen alijäämä sekä maan rahapolitiikan uskottavuus (Manasse, Roubini ja Schimelpfennig 2003).

Palaan lyhyesti Pekka Korpisen ajatuksiin valuuttakriiseistä. Muutama vuosi sitten ekonomistien keskustelussa Suomen 1990-luvun alun kriisistä hän viittasi minun 1980-luvun keskusteluissa esittämäni ideaan kriisikynnyksen syntytavasta, toisin sanoen viennin hintajousten kiihtyvistä noususta hintakilpailukyvyn heikentymässä runsaasti. Hän arvioi, että Suomen kriisissä tällainen tekijä vaikutti kriisin nopeaan syvenemiseen.

Lieneekö tämä ollut myös hänen mielessään, kun hän oli jäsenenä sosialidemokraattisen puolueen asiantuntijaryhmässä, joka syksyllä 1990, vuosi ennen markan devalvaatiota, ehdotti markan devalvoimista ja vakauttamisohjelmaa. Tämä ryhmä toisin sanoen näki hyvissä ajoin Suomen valuuttakriisin vakavuuden ja ehdotti järkeviä toimenpiteitä. Pekka Korpinen on suuri realisti. Vaikka hän oli kritisoinut suurinumeroisia devalvaatioita, tilanteen niin vaatiessa hän oli valmis ehdottamaan markan devalvoimista. Oli suuri vahinko, että työryhmän ehdotus ei johtanut toimenpiteisiin. Lama olisi jää-

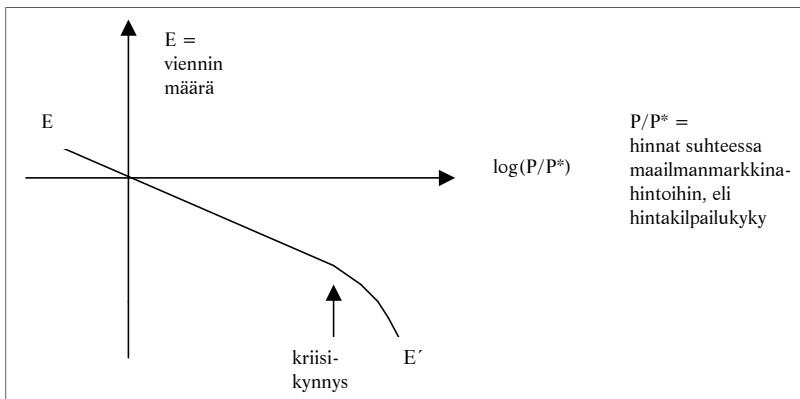
nyt paljon lievemmäksi, jos markka olisi devalvoitu jo syksyllä 1990, niin kuin jo edellä kerroin.

Viennin ja tuonnin hintajoustot

Erittelen nyt hieman tarkemmin sitä intuitiivista päättelyä, jolla olen päätenyt kriisikynnyksen syntymiseen. Lähtökohtana on se, miten inflaatiovauhdin erot kotimaan ja kilpailevien ulkomaiden välillä vaikuttavat vientiin ja tuontiin sekä kauppa- ja vaihtotaseisiin. Ensinnäkin, miten tyypillisen teollisuuden tuotteen, esimerkiksi traktorin tai merkkivaatteiden taikka jonkin merkkijuuston myynti maailmanmarkkinoilla muuttuu, jos kotimainen kustannustaso nousee nopeammin kuin muissa maissa ja pakottaa nostamaan sen hinnan kilpailijoiden hintojen yläpuolelle. Pienet hintaerot eivät vielä paljon kysyntää rokota, mutta kun hinnat alkavat olla 30 tai 40 prosenttia kilpailijoita korkeammat, tuotteen menekki alkaa asteittain kiihtyvästi pienentyä. On vaikea kuvitella, että tuotetta myytäisiin enää juuri lainkaan, jos sen hinta olisi 40–50 prosenttia korkeampi kuin vastaavanlaatuiset kilpailevat tuotteet. Ja kun hinta suhteessa kilpailijoihin nousee siitä vielä ylöspäin, myynti alenee nopeasti lähes nollaan. Saa daan seuraavassa kuviossa havainnollistettu käyrä EE' .

Kuviossa vaaka-akselilla on kuvattu logaritmisella asteikolla suhteellista hintaa, kotimaan tuotteen hinta (P) jaettuna kansainvälisellä hinnalla (P^*)

Kuvio 1.

samassa valuutassa, toisin sanoen valuuttakurssit huomioon ottaen. Tätä on totuttu kutsumaan hintakilpailukyvyksi. Kun kotimaan hinnat ja kustannukset nousevat nopeammin kuin maailmanmarkkinahinnat, hintakilpailukyky heikkenee ja kuviossa siirrytään vasemmalta oikealle.

Viennin hintajoustolla tarkoitetaan prosenttilukua, jolla viennin määrä muuttuu kun hintasuhde P/P^* muuttuu yhden prosentin verran. 1970-luvulla rakentamieni vientimallien mukaan Suomen viennin lyhyen aikavälin hintajousto oli silloin noin -1,5 (Kukkonen 1977). Hintakilpailukyvyn heikentyessä esimerkiksi 10 prosenttia, viennin määrä väheni mallin mukaan 15 prosenttia.

Pystyakselilla on mitattu viennin (E) määrää samoin logaritmisella asteikolla. Jos viennin hintajousto olisi vakio, viennin kysyntää kuvaaisi tällä asteikolla suora viiva. Edellä esitetyn päättelyn mukaan P/P^* -suhteen kohotessa tietyn kohdan yli, hintajousto ei ole enää vakiosuuruinen, vaan kysyntäkäyrä kaartuu alaspäin.

Missä kohtaa tämä kaartuminen alkaa ja kuinka jyrkkä kaartuminen on, riippuu paljon tuotteen ominaisuuksista. Korkealaatuisten merkkituotteiden kysyntä kestää paremmin hinnan nousemista kilpailijoita korkeammalle kuin heikompileatuisten tuotteiden kysyntä. Käyrän kaartuminen alkaa ehkä vasta hintakilpailukyvyn heikennyttyä 30–40 prosenttia kilpailijamaita heikommaksi. Puolijalosteiden, kuten perusmetallien tai sellun, sahatavaran ja vanerin taikka tietyn paperilaadun, samoin kuin perushyödykkeiden, esimerkiksi vehnän tai kauran kysyntä on hyvin herkkää hintaeroille. Niiden vientikäyrä kaartuu jyrkästi alas oikealle hyvin pian jo EE' -käyrän ja akselien leikkauspisteen jälkeen. Tässä pisteessä vientihinta on sama kuin maailmanmarkkinoiden hinta.

Jos hinta on muutamankin prosentin kilpailijoita korkeampi, menekkiä ei enää juuri löydy. Kuljetuskustannukset, vakiintuneet asiakassuhteet ja muutkin sen tapaiset tekijät aiheuttavat kyllä pieniä hintaeroja. Perushyödykkeille ja puolijalosteille on olemassa suhteellisen yhtenäinen maailmanmarkkinahinta, eivätkä varsinkaan pienen maan viejät voi siihen juuri vaikuttaa. He toimivat hinnan hyväksyjinä ja sopeuttavat tarjonnan eli tuotantonsa tämän hinnan mukaan. Huonon kilpailukyvyn olosuhteissa osa näistä tuottajista saattaa jatkaa lyhyen aikaa vientiään, vaikka se on tappiollista.

Koko vienti koostuu osaksi korkean laadun tuotteista, joissa viejillä on jonkin verran hinnoitteluvoimaa, ja osaksi perushyödykkeistä ja puolijalos-

teista ilman hinnoitteluvoimaa. Tuoteryhmien suhteellisista osuuksista viennissä riippuu siten se, kuinka nopeasti ja missä kohtaa koko viennin kysyntäkäyrä kääntyy jyrkkään laskuun ja missä kuvaamani kriisikynnys sijaitsee.

Suomen vienti painottui vielä 1980-luvulle asti vahvasti puolijalosteisiin. Metsä-, perusmetalli- sekä kemianteollisuuden tuotteet muodostivat valtaosan viennistä. Korkean hinnoitteluvoiman tuotteita, esimerkiksi metsäteollisuuden koneita, erikoisaluksia kuten jäänmurtajia taikka taideteollisuuden design-tuotteita tai muita korkealaatuisia kulutustavaroita oli vain parikymmentä prosenttia koko viennistä. Sen vuoksi voisi odottaa, että Suomen koko viennin kriisikynnys olisi ollut alhainen.

Kriisikynnystä kuitenkin nosti se, että osa Suomen puolijalosteiden viennistä on ollut suurta pääomapanosta vaativia paperiteollisuuden ja metallien jalostuksen tuotteita. Tämä teollisuus pyrki kustannuskriisinkin tilanteissa jatkamaan tuotantoa ja vientiä, vaikka se oli tappiollista. Tuotantoa oli rationaalista jatkaa jonkin aikaa, vaikka kaikille kustannuksille ei saatukaan katetta. Riitti että muuttuville kustannuksille ja osalle kiinteistä kustannuksista (pääomapanokselle) saatiin katetta. Hieman tappiollistakin vientiä jatkettiin kustannuskriiseissä parin vuoden ajan. Tämä seikka siirsi viennin määrän jyrkkää laskua kustannuskriisin tilanteessa hieman eteenpäin, mutta toisaalta kärjisti vientiteollisuuden rahoitusvaikeuksia.

Tämä tekijä pitää ottaa huomioon tulkittaessa Suomen koko viennin käyrän muotoa ja kriisin kärjistymiskynnyksen sijaintia. Inflaation kiihtyminen kilpailijamaita nopeammaksi johti viennin jyrkkään vähenemiseen ilmeisesti 20–30 prosentin hintatasoon tilanteessa. Kuvioon 1 piirretty vientikäyrän kaartumisen alku tulisi olla kohdassa, missä hintakilpailukyky on heikentynyt 20–30 prosenttia. Suomen kriisikynnys lienee ollut näillä tie-noilla.

1990-luvun aikana Suomen viennin rakenne muuttui varsin selvästi. Erityisesti elektroniikkateollisuuden osuus nousi suureksi. Kun samalla teollisuus kansainvälistyi ja globalisoitui, se reagoi nyt eri tavalla inflaatiovahdin eroon ja valuuttakurssien muutoksiin kilpailijamaihin nähden. EU:n sisämarkkinat ja euro lisäsivät hintatietoisuutta sekä hintavertailujen mahdollisuutta. Kysyntä siirtyi entistä herkemmin edullisempiin tuotteisiin. Uutena vaihtoehtona yrityksille on tuotannon siirtäminen alhaisen kustannustason maihin, niin sanottu Kiina-ilmiö. Euron ja dollarin sekä euron ja Aasian valuuttojen vaihtosuhteella on suuri vaikutus, varsinkin kun vaihtosuhteet

heilahtelevat laajalla välillä. Globaaleilla markkinoilla toimivat yritykset ovat valmiita siirtämään tuotantoaan kustannustasoltaan edullisimpiin maihin. Tätä mahdollisuutta ei aikaisemmin ollut. Arvioisin, että kriisikynnys on Suomessa edelleen alhaalla, jopa alempana kuin ennen euroaikaa.

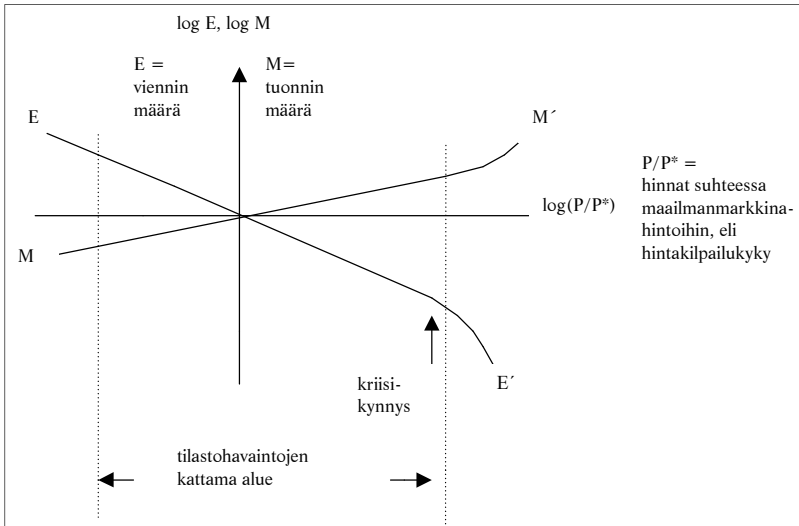
Entä missä kriisikynnys sijaitsee muissa maissa? Kehittyvät taloudet ovat nykyisin viennin hyödykerakenteeltaan samantapaisia kuin Suomi muutama vuosikymmen sitten. Viittaamani valuutta- ja finanssikriisit 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa Meksikossa, Itä-Aasian maissa ja Argentiinassa tapahtuivat maissa, joissa perushyödykkeiden ja puolijalosteiden osuus viennissä oli korkea ja viennin herkkyyks kustannus- ja hintatasoeroille siten suurta. Ilmeisesti kriisikynnys oli aika matalalla.

Entä onko tuonninakin kriisikynnys? Osa suomalaisista yrityksistä tuottaa tavaroita tai palveluksia, jotka kilpailevat ulkomailta tuotujen hyödykkeiden kanssa kotimaan markkinaosuuksista. Tämä tuonnin kanssa kilpaileva tuotanto menettää viennin tavoin markkinaosuuksiaan, jos Suomen hinta- ja kustannustaso nousee kilpailijamaita korkeammaksi. Hintaeron kasvaessa 20–30 prosenttiin ja sen yli, kotimaisten tuotteiden menekki vähenee asteittain kiihtyen samalla tapaa kuin vientituotteiden menekki. Tässäkin tuotannossa on siten kriisikynnys, jonka jälkeen tuotanto supistuu rajusti ja yrityksiä menee nurin tai lopettaa toimintansa. Tällöin vastaavasti tuonnin kasvu kiihtyy, mikä heikentää kauppaa- ja vaihtotaseita.

Suomessa yli puolet tuonnista on kuitenkin tuotteita, joita kotimaassa ei tuoteta lainkaan tai joita tuotetaan hyvin vähän. Perushyödykkeistä näitä ovat esimerkiksi öljy, kivihiili ja maakaasu. Edelleen niitä ovat etelän hedelmät, useat viljat kuten riisi, maissi ja soiija sekä kuidut kuten puuvilla. Kestävistä kulutustavaroista esimerkiksi autot ovat valtaosaltaan tuontitavaroita, samoin suuri osa kulutuselektronikasta. Kun kotimaista tuotantoa ei juuri ole, hintakilpailukyvyyn muutokset eivät vaikuta niiden tuontiin merkittävästi. Vain se vajaa puolet tuonnista, jolle on kotimaista kilpailua, reagoi hintakilpailukyvyyn muutoksiin. Sen vuoksi koko tuonnin jousto suhteellisen hinnan muutoksiin on pienempi kuin vastaava viennin hintajousto. Alla olevaan kuvioon on piirretty tämän pohdiskelun perusteella tuontikäyrä MM' viennin käyrän EE' lisäksi.

Tähän asti olen pohtinut viennin ja tuonnin reaktioita, kun Suomen tai yleensä pienen maan hintakilpailukyky on kilpailijamaita huonompi. Kuvioon on hahmoteltu viennin ja tuonnin hintajoustojen käyrät myös niiden

Kuvio 2.

leikkauspisteen vasemmalla puolella, jossa hintakilpailukyky on ulkomaisia kilpailijoita parempi. Tässäkin kuviossa on logaritminen asteikko, jossa vakiojoustoja kuvaa suora viiva. Hintajoustoja kuvaavat käyrien leikkauspisteestä vasemmalle on piirretty suoriksi, koska paranevan hintakilpailukyvyn tilanteessa ei ole perusteita odottaa hintajoustoja muuttuvan, vaikka hintakilpailukyky paranisi huomattavan paljon.

Tätä perustellaan sillä, että tuotantokapasiteetti asettaa rajat viennin kasvulle samoin kuin tuonnin kanssa kilpailevan tuotannon kasvulle. Paranevan hintakilpailukyvyn tilanteessa on mahdollista alentaa vientihintoja ja saada lisää markkinaosuuksia, jolloin vienti kasvaa. Vastaavasti kotimaiset tuottajat voivat vallata markkinaosuuksia tuontitavaroilta, jolloin kotimainen tuotanto kasvaa ja tuonnin määrä vähenee. Pienessä maassa tuotantokapasiteetin katto tulee kuitenkin pian vastaan ja se rajoittaa viennin ja tuotannon kasvua. Usein se myös merkitsee täystyöllisyyttä ja inflaation kiihtymistä, mikä hillitsee hintakilpailukyvyn paranemista.

Aina näin ei kuitenkaan tapahdu. Muutamat maat, kuten Saksa ja Sveitsi olivat 1970-luvun puolivälistä aina 1990-luvulle itse asiassa revalvaatiokier-

teessä. Talouksien suotuisan rakenteen ja onnistuneen rahapolitiikan vuoksi inflaatiopaineet olivat näissä maissa vähäisempiä kuin muissa Euroopan maissa. Hitaan inflaation vuoksi hintakilpailukyky parani ja Saksan markka sekä Sveitsin frangi olivat revalvoitumispaineessa ja revalvoitiin aika ajoin. Revalvaatiot alensivat tuontihintoja, mikä edelleen hillitsi inflaatiota ja syntyi revalvaatiokierre. Toisin kuin devalvaatiokierre, tämä oli talouden kehitykselle positiivinen kierre. Se sai aikaan talouden voimakkaan kasvun ja alhaisen työttömyyden yhdistettynä hintavakauteen.

Kuvion 2 vasemman puoliskon kuvaamassa, vahvan hintakilpailukyvyn kierteessä ei siten synny talouden kriisejä.

Miten valuuttakriisin kärjistymiskynnystä voitaisiin tutkia?

Kuvioihin 1 ja 2 on merkitty valuuttakriisien kärjistymiskynnys siihen hintakilpailukyvyn heikentymisen kohtaan, missä vienti ja tuonnin kanssa kilpaileva tuotanto alkavat supistua kiihtyvällä vauhdilla. Kriisikynnyksen sijaintipaikkaa pitäisi tutkia empiirisesti Suomen aineistolla siinä määrin kuin se on mahdollista. Kriisikynnys lieene suunnilleen samassa kohtaa myös muissa viennin rakenteelta samantapaisissa pienissä, laajaa ulkomaankauppaa käyvissä maissa. Kehittyvissä maissa, joissa perushyödykkeiden ja puolivalmisteen osuus viennissä on suurempi, kriisikynnys tulee ilmeisesti vastaan jo aikaisemmassa hintakilpailukyvyn heikentymisen vaiheessa.

Viennin ja tuonnin kanssa kilpailevan tuotannon kiihtyvä supistuminen kriisikynnyksen tienoilla saa aikaan syvenevän kokonaistuotannon laskusuhdanteen ja työttömyyden nousun. Siihen liittyy myös vaihtotaseen syvenevä vaje ja sen seurauksena rahoitusmarkkinoiden kiristyminen ja korkea korkotaso sekä spekulatiot valuutan devalvoitumisesta ja rahan pakeneminen maasta. Näin kriisi kohtaa samanaikaisesti sekä tuotantoa ja työllisyyttä että rahoitusmarkkinoita. Valuuttakriisiin liittyy usein finanssikriisi.

Kuvioon 2 on hahmoteltu pystysuorilla pilkkuviivoilla rajattu hintakilpailukyvyn vaihtelun alue, jolta on olemassa tilastotietoja. Kriisikynnyksen yli ulottuvalta kapealta alueelta havaintoja on vain muutamia. Niillä ei sen vuoksi ole ollut juuri lainkaan vaikutusta vienti- ja tuontiyhtälöiden kertoi-miin, joita ekonometrisissä tutkimuksissa on estimoitu. Tämä myös selittää sen, että viennin ja tuonnin hintajousten vakiosuuruus on toiminut tyydyttävästi näissä malleissa.

Kriisikynnyksen olemassaolon empiirinen todentaminen voisi olla mahdollista siten, että viennin ja tuonnin ekonometristen mallien jäännöstermejä tunnettujen valuuttakriisien ajalta tarkasteltaisiin. Voitaisiin valita muutaman neljännesvuoden ajanjakso ennen valuutan devalvoitumista ja katsoa mallien jäännöstermeistä, viittaavatko ne systemaattisesti siihen, että vakiosuuruisen hintajouaston estimaatit yhdessä muiden vientiin ja tuontiin vaikuttavien tekijöiden kanssa eivät riitä selittämään viennin supistumista ja tuonnin kasvua.

Tarkastelu voitaisiin aloittaa Suomen kriisistä vuosina 1990–1991 BOF-mallin vienti- ja tuontiyhtälöiden perusteella. Kriisiä seuranneen laman syvyys ja markan devalvoitumisen mittaluokka, noin 35 prosenttia marraskuusta 1991 maaliskuuhun 1993, viittaavat siihen, että kriisikynnys ylitettiin. Suomen aikaisempiakin valuuttakriisejä vuosina 1957 ja 1967 voitaisiin tutkia.

Muista vakavista valuuttakriiseistä viimeisin, Argentiinan kriisi vuosina 2000–2001 lieenee toinen ääritapaus. Sen erityispiirre oli Argentiinan peson dollarisidonnasta, niin sanotusta ”currency board”-kytkennästä seurannut mahdollisuus viivyttää peson devalvoimista varsin pitkään. Talous ehti vaihua syvään lamaan. Kokonaistuotanto supistui peräti yli 20 prosenttia eli kaksi kertaa sen, mitä Suomen talous 90-luvun lamassa. Argentiinan kriisi kärjistyi ilmeisesti runsaasti kriisikynnyksen yli, eikä seurannutta finanssikriisiä ole vielä (vuoden 2004 alussa) saatu Kansainvälisen valuuttarahaston runsaskätisellä avustuksellakaan hallintaan. Valuuttarahaston toimesta on Argentiinan ulkomaankaupasta tehty perusteellista ekonometrista tutkimusta, mikä saattaisi antaa mahdollisuuden kriisikynnyksen todentamiseen (Catao, Luis and Falsetti, Elisabetta, 1999).

Lähteet:

- Catao, L. and E. Falsetti (1999), ”Determinants of Argentina’s External Trade”, IMF Working Paper 99/121.
- Korkman, S. (1978), ”The devaluation cycle”, Oxford Economic Papers 30:3.
- Korpinen, P. ja S. Kykkänen (1974), ”Suomen Pankin valuuttakurssipolitiikka 1945–1973”, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Katsaus 2:3.
- Kukkonen, P. (1977), ”Suomen ulkomaankauppa ja inflaatio”, Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1977:4.

- Kukkonen, P. (1977), "Rahapolitiikka ja Suomen kriisi", Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 16.
- Manasse, P., N. Roubini and A. Schimmelpfennig (2003), "Predicting Sovereign Debt Crises", IMF Working Paper 03/221.
- Pekkarinen, J. ja P. Sauramo (1985), "Devalvaatiosykli ja työllisyys, Kysymyksenasettelujen tarkentamisyritys", Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, tutkimusselosteita 34.

KULUTUS HENKILÖKOHTAISEN KONDRATJEV-SYKLIN LASKUSUHDANTEESSA

Kaj Ilmonen

Sosiologinen tutkimus on ollut 1960-luvulle saakka iän suhteen sokeata, vaikka ikää onkin käytetty jo tuolloin tavanomaiseen tapaan taustamuuttujana. Tilanne on sittemmin muuttunut, kun huomio on kiinnittynyt ikäkohortteihin.

J.P. Roos on tavallaan mallintanut niihin perustuvat tutkimuksensa tulokset ja jakanut suomalaisen väestön sotaa edeltävään puutteen sukupolveen, neljäkymmentälukulaisiin, jatkuvan vaurastumisen kokoneiden sukupolveen ja viimein heidän lapsiinsa, lähiöiden sukupolveen. Sittemmin on puhuttu myös 1970-luvun TV-sukupolvesta tai hieman halventavasti “pullamössösukupolvesta”. On hyvin tyypillistä, että kulutuksella on sanottu olevan merkitystä vain näille sodan jälkeisille sukupolville.

Näkemyks on kulttuurisesti muotoutunut ja sitkeä, mutta harhainen. Tämän kannan taustalla lienee ajatus modernisaatiosta ja siihen kuuluvasta yksilöllistymisestä. Sen mukaan vanhat sukupolvet elävät erilaisessa sosiaalisessa ja kulttuurisessa todellisuudessa kuin nuoret. Näin tosiaan onkin esimerkiksi RISC Monitor- tutkimusten mukaan, mutta kysymys on kaiken kaikkiaan vain aste-eroista, sillä ikään liittyvät normit ja arvot olisivat rapisseet ja ikäraajat sen myötä olisivat hämärtyneet.

Ikärajojen murentumisen on uskottu näkyvän parhaiten juuri kulutuksessa. Onhan kulutus nimenomaisesti liitetty nuoruuteen ja nuorekkaaseen elämäntapaan. Markkinoijilla on tässä ollut näppinsä pelissä. Yrittäväthän he vakuuttaa, että aktiivinen, hyvin suunniteltu ja nuorekas elämäntyyli on mahdollista vielä vanhempanakin. Kuvitelmaa, että jokainen voi olla “iän-

kaiken nuori” (”Forever Young”), kuten Bob Dylan ironisesti laulaa, kaupataan tänään kaikille enemmän kuin koskaan muuntamalla ikä subjektiiviseksi kokemukseksi ja hokemalla muun muassa että jokainen on juuri sen ikäinen kuin tuntee olevansa.

Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että niin iäkkäämmät kuluttajat kuin kaikki vanhuuteen liittyvät symbolit on marginalisoitu markkinointi-ajattelussa. Vanhuuden leimaa kantavien tuotteiden on kuviteltu olevan stigmatisoivia, ellei niille ole annettu nostalgian auraa (Mummy’s cookies, Mother’s meatballs).

Vanhat on niin ikään ajateltu köyhiksi, passiivisiksi ja yksinäisiksi oloiksi, joilla ei ole kiinnostusta kulutukseen. Gerontologinen tutkimus on kuitenkin paljastanut, että tämä näkemys on erheellinen. Kaikki vanhat kuluttajat eivät ole köyhiä, eivätkä heistä kaikki ole vetäytyneet ”mökkihöperyyteen”. Yhä useampi heistä elää aktiivista, terveellistä ja kaupunkilaista sosiaalista elämää ”Makkaratalon” makkaran puolittuneessa varjossa vailla haikailevia katseita rautatiekiskojen houkuttelemaan maaseutuun. He eivät ole markkinoijien kuvitelmien mukaisia ”harmaita hiirilaisia”, eivätkä ”pölsöläisiä” tangoihmisiä, vaan he pitävät itseään ”harmaina panttereina”, jotka uhkaavat panna kampoihin jopa pankeille. Heidän yhteiskunnalliseen merkitykseensä on havahduttu vasta viime aikoina. Tähän ovat syynä kaikissa jälkiteollisissa yhteiskunnissa tapahtunut väestön ikääntyminen ja erityisesti suurten ikäluokkien eläköityminen muutaman vuoden kuluttua.

Aion tässä pohtia, miten ikä ja vanhuus ylimalkaan ymmärretään nykyään yhteiskuntatieteissä. Sitten haluan osoittaa uusimman tutkimuksen perusteella, etteivät ikääntyneet muodosta yhtenäistä sosiaalista kategoriaa. Sen jälkeen puhun hieman kulutusrutiineista sekä lopuksi muutaman sanan ikämielikuvista ja kulutuksesta.

Ikä sosiaalisena kategoriana

Ikä merkitys on epäilemättä muuttunut viime vuosikymmeninä, mutta ikäryhmien väliset erottelut ovat toki silti säilyneet. Kaikissa yhteiskunnissa vallitsee ikään perustuvia sosiaalisia järjestyksiä. Haluan täällä tähdentää sitä, että jokaisella keskeisellä yhteiskunnallisen toiminnan alueella – työelämässä, politiikassa, vapaa-ajan vietossa – on oma ikäjärjestyksensä. Voisi jopa

sanoa, että jokaisella yhteiskunnallisen toiminnan kentällä on omat ”ikääntymisen lainmukaisuutensa”, ikääntymisen Kondratjev -syklinsä. Kun esimerkiksi 50-vuotias on nykyään työelämässä ikäloppu raakki – pelkkä painolasti, josta on päästävä pikaisesti eroon – politiikassa heistä tulee 60-vuotiaina arvostettuja patri- ja matriarkkoja, valtiomiehiä ja -naisia.

Ikäjärjestyksestä puhuminen on perua Mathilda W. Rileyn ja hänen työtovereidensa työstä. He esittivät vuonna 1972, että niin ihmiset kuin sosiaaliset positiotkin ovat yhteiskunnassa ”kerrostuneet” iän mukaisesti¹. Heidän ajatuksensa mukaan jokainen ikäkerrostuma koostuu joukosta ihmisiä ja heidän kantamistaan rooleista eli vastuista ja velvollisuuksista. Toisin sanoen kun ihminen ikääntyy, hän joutuu vastaamaan alati uudennlaisiin odotuksiin ja toimimaan erilaisten ikään liittyvien uskomusten mukaan, ellei halua käydä poikkeavasta.

Riley ja kumppanit kuvittelivat ikäkerrostuman määräävän ihmisten käyttäytymistä muun muassa yhteiskuntaluokasta ja muista sosiaalisista määreistä riippumatta. Tätä on kuitenkin arvosteltu. Ihmiset eivät ole vain tietyn ikäisiä, vaan he kuuluvat myös johonkin uskonnolliseen ryhmään, ovat miehiä ja naisia, asuvat maalla ja kaupungissa. Niinpä näyttääkin ilmeiseltä, ettei ikäkerrostuma yksin voi ohjata heidän toimintaansa.

Eikä ikä sinällään tee ihmisistä samanarvoisia. Esimerkiksi yhteiskuntaluokka ja koulutus ratkaisevat yhä käytössä olevat aineelliset, mutta myös kulttuuriset resurssit. Ikäkerrostuman käsite sulkee niin ikään pois sen, että kunkin ikäkohortin sisällä ihmiset päättävät paljolti itse elämäntavoistaan ja muokkaavat omia identiteettejään. Kuka omistautuu Italialaisiin viineihin ja arkkitehtuuriin, kuka taas keskittyy sauvakävelyihin ja suksimiseen suomalaisilla metsäpoluilla.

Ikää voi näistä kriittisistä havainnoista huolimatta pitää edelleen merkityksellisenä yhteiskunnallisena määreenä. 1990-luvulla tehdyt tutkimukset osoittavat, etteivät sen paremmin yhteiskuntaluokkien kuin ikäryhmienkään erot ole hävinneet. Ne ovat edelleen havaittavia ja niistä on tullut aikaisempaa sofistikoituneempia. Lisäksi ikätietoisuus on entisestään kasvanut. Niinpä ikäkerrostuman idea on helposti sovitettavissa myös kulutukseen, tähän Suomessakin politiikassa yhä arvostetumpaan kansantaloudelliseen panostukseen. Iän merkitys tulee tällöin nähdä kahdella tapaa.

¹ Riley, M. W. (1987), *Age Stratification*. Springer Publishing Company.

Ikäkerrostuma on ensinnäkin yhteydessä kuluttajan hallinnassa oleviin kulutusresursseihin. Ne tulee ymmärtää niin taloudellisinakin kuin ajankäyttöisinä sekä tiedollisinakin että makuun liittyvinä voimavaroina. Toiseksi ikärakenne ja -järjestys tulee nähdä moraalisenä ajatusmuotona siitä, mitä tulee pitää hyvänä tai sopivana kunakin ikä kautena ja miten tuon hyvän tai sopivan mukaan tulee elää.

Tätä ei kuitenkaan pidä ymmärtää niin, että ikärakenne sinällään määrää yksilöllistä käyttäytymistä. Kyse on pikemminkin siitä, että ikävaiheesta toiseen siirtyessään yksilöt itse päättävät miten suhtautua ikään liittyviin odo-
tuksiin ja sopivaisuuskäsityksiin, esimerkiksi missä iässä naisen ei enää ole sopivaa käyttää minihameita, punata huuliaan, juoda viinaa tai miehen käydä aerobikkaamassa naisten tansseissa käymisen sijasta.

Ikä ja kulutus

Iän ja kulutuksen suhteesta on useita uskomuksia. Yksi keskeisimpiä on käsitys ”kulutusurasta” elämänsyklinä, kun siirrytään ikäkerrostumasta toiseen. Sen mukaan kulutusvolyymi kasvaa perheenmuodostuksen ja iän myötä. Se on korkeimmillaan 35- ja 50-ikävuoden välissä. Sen jälkeen katsotaan, että ihmiset marginalisoituvat niin työntekijöinä kuin kuluttajinakin. Tämä uskomus on saanut vahvistusta empiirisistä tutkimuksista. Kotitaloustiedustelujen mukaan kulutus saavuttaa huippunsa mainittuna ikäjaksona, mutta se on 1966–1990 siirtynyt hitaasti ylöspäin. Tällä hetkellä se näyttäisi olevan huipussaan, kun ihmiset ovat hieman yli 40-vuotiaita².

Toisen oletuksen mukaan vanhat käyttävät rahaansa lähinnä ”arkituotteiden” kulutukseen, joista lääkkeet vievät vielä merkittävän osan. Näin myös näyttää olevan. Iäkkäät panevat rahansa paljolti ruokaan, terveydenhoitoon, juomaan ja asumiseen. Vaatteisiin, liikumiseen, tekniikkaan ja huvituksiin sen sijaan he sijoittavat muita vähemmän.

Tämä on osin ymmärrettävää sitä taustaa vasten, että vanhojen kotitaloudet ovat saavuttaneet kyllästymispisteen niin aineellisesti kuin mentaalisestikin. Aineellisesti siinä mielessä, että heillä on jo olemassa käytössään

² Sullström, R. & M. Riihelä (1993), *Life-Cycle Profiles of Consumption and Income: An Analysis of the Finnish Household Budget Surveys in 1966–1990*. VATT–Discussion Papers 50.

uusinta tekniikkaa, mobiilit puhelimet, digitaaliset kamerat. Heillä ei yksinkertaisesti ole tarvetta hankkia uutta. Mentaalisesti taas siinä mielessä, että he ovat ehtineet kokea elämässään yhtä jos toista.

Huvittelun ja matkailun ilot eivät enää anna elämyksellisesti heille sitä, mitä nuori ja kokematon saa. Tämä nostaa heidän kynnystään osallistua näihin toimintoihin ehkä muutoin kuin palaamalla vanhoihin opittuihin malleihin, matkaamalla kerran vuodessa vaikkapa ikuiseen Roomaan. Toinen asia on sitten se, että suuri osa nykyisistä vanhuksista kuuluu henkisesti talonpoikais- ja työyhteiskunnan ajattelun perinteeseen, kuten Visa Heinonenkin väitöskirjassaan todistaa. Siinä säästäminen on paljon suurempi arvo kuin kuluttaminen, ja se näkyy heidän kulutuksessaan.

Tätä ei kuitenkaan tule liioitella. Loppujen lopuksi myös vanhojen kulu- tus on riippuvaista tarjonnasta. Keskustelut ”Ikääntyneiden yliopistossa” Jyväskylässä 1990-luvulla ovat paljastaneet, että vanhojen mielestä ei ole olemassa heille varta vasten designattuja tuotteita. He väittävät, että heidän on erityisen vaikeata löytää itselleen mieluisia ja sopivia vaatteita. Etenkin ikääntyneille tarkoitettut alusvaatteet ovat heidän mielestään rumia, vastenmielises- tä materiaalista tehtyjä ja täysin heidän ruumiinrakenteelleen sopimatto- mia. Ettei vain sama pätsi muihin vanhoille tarkoitettuihin palveluihin ja hyödykkeisiin?

Monikasvoiset ikääntyneet

Kysymys on aiheellinen ainakin siinä mielessä, että ”Ikääntyneiden yliopis- toon” osallistujat paljastavat jo olemassaolollaan sen harhaksi, että ikäker- rostumat ja erityisesti vanhat koostuvat samasta, harmaasta massasta. Ai- neellinen hyvä ei jakaudu heidän kesken tasapuolisesti. Amerikkalaiset tutki- mukset ovatkin osoittaneet, että iällä ja tuloilla on suuri yhteisvaikutus. Tämä on ymmärrettävä niin, että hyvät tulot ovat omiaan neutralisoimaan ikäänty- misen aiheuttamia vaikutuksia.

Toiseksi tulee muistaa, että vanhojen ihmisten kesken on suuria vaihte- luja iän, terveydentilan, aktiivisuuden, sukupuolen ja elämänhistorian suh- teen. Ottakaamme näistä esimerkiksi tässä vain ikä. Jos vaikka ajatellaan, että keskimääräinen eläkeikä on 60 vuoden vaiheilla, vanhuutta voi vielä nykyään jatkua hyvinkin 30 vuotta eteenpäin. Niinpä onkin oleellista erottaa vanhojen keskuudessa ainakin pari ryhmää.

Ensimmäisenä ovat “nuoret-vanhat”. He ovat velvoitteista vapaita ja vailla vaikeita fyysisiä ongelmia. Heillä saattaa olla hyvinkin aktiivinen elämäntapa. He vastaavat Peter Laslettin “kolmanneksi iäksi” kuvaamaa elinvaihetta³. Sen keskiössä on itsensä toteuttaminen. Tässä on myös kulutuksella suuri merkitys edellyttäen, ettei talous aseta sille esteitä.

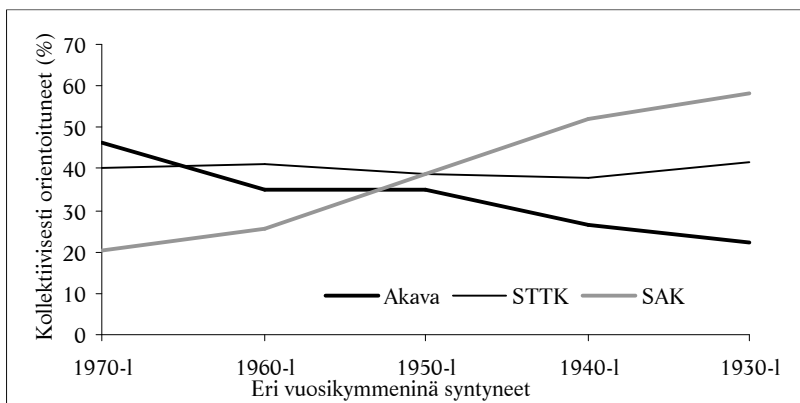
Toisena ovat varsinaiset vanhukset. Heidän fyysinen voimansa on jo ehtynyt ja he ovat lisääntyvästi muista riippuvaisia. Laslett kutsuu tätä elämänvaihetta “neljänneksi iäksi”. Siinä on kaikki ruumiillisen ylläpidon menevä kulutus vähäistä. Toisaalta voisi kuitenkin kuvitella, että tällekin ikäryhmälle olisi innovoitavissa muitakin hyödyllisiä tuotteita kuin lääkkeitä.

Vanhojen kerrostumassa ei ole vaihtelua ainoastaan aineellisten toimeentuloedellytysten ja iän suhteen. Myös sidokset vanhaan kulttuuriin, erityisesti perinteisiin ja agraariseen moraalikoodiin vaihtelevat suuresti tässä ryhmässä. Otan esimerkin tällä kertaa muualta kuin kulutustutkimuksesta, koska ajattelen, että sillä on merkitystä myös kulutuksen kannalta.

Olen toisessa yhteydessä tutkinut paljon työelämän suhteita ja havainnut, että niiden muodostumisessa on oleellista se, miten yksilöllisesti tai kollektiivisesti orientoituneita työntekijät ovat. Suuntautumiseen vaikuttaa ta-

Kuvio 1.

Kollektiivinen orientaatio eri ikäryhmissä SAK:n, STTK:n ja Akavan jäsenten keskuudessa.

³ Laslett, P. (1989), *A Fresh Map of Life*. Weidenfeld and Nicholson.

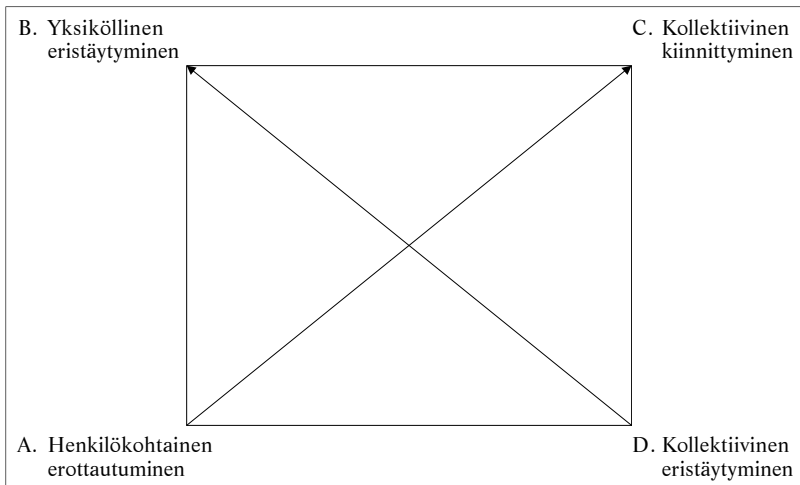
louden sektori, jolla työskennellään, ja koulutus. Yksityisissä palveluissa työskentelevät ja paljon koulutusta saaneet ovat selvästi muita yksilöllisemmin suuntautuneita. Myös iällä on ratkaiseva vaikutus tässä.

Kuten kuvio 1 osoittaa, kollektiivinen orientaatio kasvaa iän myötä. Tässä on merkillepantava kaksi asiaa. Ensimmäinen on se, että vaikka ”kollektivismi” lisääntyykin iän myötä, myös vanhemmissa työntekijöissä on edelleen paljon yksilöllisesti suuntautuneita työntekijöitä.

Toinen seikka on se, että juuri neljäkymmenlukulaiset, mutta myös vanhemmat, ovat ”kollektivistejä” kuten odottaa saattaakin. Heissä kuten yksilöllisesti suuntautuneissa on kahdenlaisia arvosuuntauksia. Sitä kuvatakseni käytän kahta ulottuvuutta, sosiaalista eristäytymistä tai erottautumista ja kiinnittymistä. Kumpikin on vielä jaettavissa kahtia, yksilölliseen ja kollektiiviin orientaatioon. Näin saadaan seuraavanlainen kulttuurinen kartta:

Sen mukaan yksilöllinen orientaatio voi tarkoittaa 1) *henkilökohtaista vetäytymistä maailman menosta*. Tämä koskee tässä tarkastelussa fyysisesti heikentyneitä, varsinaisia vanhuksia. Mutta kyseessä voi olla myös ”nuorten vanhojen” omaehtoisesta, penttilinkolamaisesta eristäytymisestä maailmasta. Yksilöllinen orientaatio voi ilmetä myös 2) *tarkoituksellisen erot-*

Kuvio 2.
Kulttuuristen asennoitumisen kartta.

tautumisena. Tällöin hyväksytään olemassaolevat arvoasteikot kuten korkean ja matalan kulttuuriset erot sekä pyritään käyttämään niitä statusluonteiseen erottautumiseen kuten taiteen keräilyyn tai kesämökkeilyyn Roossa. Tähän ryhmään kuuluvat ne ”nuoret vanhat”, joilla on kohtuullisen paljon aikaa sekä kulttuurista ja taloudellista pääomaa. Tästä joukosta koostuu myös teattereiden ja oopperoiden, mutta myös erikoismatkojen asiakas-kunta, ainakin osaksi.

Vastaavasti kollektiivisesti orientoituneet koostuvat kahdesta joukosta. Yhtäältä ovat ne, jotka ovat mukautuneet heidän nuoruudessaan vallinneeseen kulttuuriin. He ovat niitä, jotka noudattavat perinteitä ja opittuja kulutustottumuksia. Ilmaisuni ei pidä antaa johtaa harhaan. He eivät ole välttämättä niitä, jotka noudattavat agraariyhteiskunnan kulutuspreferenssejä (lihakeitto, hernesoppa) vaan he ovat, ainakin kohta, neljäkymmentälukulaisia ”nuoria vanhoja”. He ovat ensimmäinen varsinainen modernin kulutuksen, ”marxin ja coca colan” sukupolvi. He olivat niitä, joihin iskostui amerikkalainen teini-iän ajatus. He asettuivat perinteitä vastaan (”Time is on our (their, KI) side” yhä edelleen) ja ilmaisivat selkeästi oman kollektiivisen makunsa (minihameet, rock’n roll). Sen kapinallisuus on kuitenkin aikaa sitten hiipunut Gran Canarian ja Torremolinosin hiekkarannoille. Lopulta-kin he seurailevat sitä, mitä vanhat yksilölliset erottautujat tekevät. Toisaalta ovat antikonsumentit, jotka ovat kriittisiä kulutusasenteissaan ja joka taitaa olla marginaalinen ryhmä Suomessa.

Kuviota 2 ei pidä lukea kuitenkaan mekanistisesti. Sen avulla ei tarkalleen ottaen vielä pääse käsiksi siihen, mitä nämä eri ryhmät tosissaan haluavat. Sen sijaan sen perusteella voi tietää, mitä he eivät halua. Diagonaalilla A–C sijaitsevat eivät hyväksy diagonaalille B–D sijoittuvien ratkaisuja ja elämäntapoja. He saattavat jopa paheksua niitä. Sama pätee päinvastaiseen, B–D -diagonaalille kuuluvat eivät hyväksy A–C - diagonaalille sijoittuvia ihmisiä. He pitävät näitä pinnallisina, kun taas kokevat itsensä syvällisiksi ja vakavasti otettaviksi ihmisiksi.

Onkin oletettavaa, että uskonnollisuuden aste jakaa ihmisiä näille diagonaaleille. Uskonnollisuutta ei tällöin tule ymmärtää pelkästään muodollisena kirkko- tai lahkouskovaisuutena, vaan henkisyytenä ja moraalisen puh- tauden korostuksena⁴. A–C -diagonaalin läheisyyteen asettuvat ”nuoret van-

⁴ Douglas, M. (1996), *The Thought Style*. Sage.

hat” ovat kosmopoliitteja maailmankansalaisia, jotka ovat uskonnollisesti ja poliittisesti eklektikkoja. Roomalais-katolisuus voi heidän mielestään olla kiintoisa asia, kunhan se pysyy kirkkoissa ja niiden arkkitehtuurissa. B–D -diagonaalille sijoittuvat sen sijaan edustavat edelleen puhtautta ja aatteellisuutta – ja kääntäen, ahtautta ja puutteellisuutta. He eivät luovu aikanaan oppimistaan katsomuksista.

Ikä, kulutus ja rutiinit

Olen maininnut edellä kaksi kulutukseen ja ikään liittyvää käsitystä, jotka empiirinen tutkimus on ainakin osaksi näyttänyt toteen. Olen pantannut tähän saakka kolmatta kulutusta ja ikää peilaavaa käsitystä, koska se ansaitsee kokonaan oman erittelynsä. Tämä käsitys liittyy kulutusorientaatioihin. Sen mukaan ajatellaan nuorten olevan nautiskelunhaluisia ja kokeilevia kulutuksessaan. Tässä on toki perätkin, kuten RISC-Monitor 2000kin paljastaa. Ikääntyneiden arvellaan sitä vastoin olevan konservatiivisia, varovaisia ja epäileviä kulutuksessaan. Näin varmaan onkin niin kuin samainen RISC-Monitor todistelee. Luulen kuitenkin, ettei asetelma nuorten ja vanhojen välillä ole näin yksinkertainen. Jotta osaisin perustella epäilyni, tahdon ylimalkaan kysyä, mitä tuolla ”konseraviivisuudella” tarkoitetaan.

Taloustieteessä ja sosiologiassakin tunnutaan nykyään ajateltavan, että ihmiset toimivat markkinoilla itsellisinä agentteina, kyvykkäinä milloin tahansa ”valitsemaan toisin”. Tämä on kuitenkin osatotuus. Erityisesti epävarmat, vaikeaselkoiset päätöksentekotilanteet ehkäisevät tuollaisen kyvykkyyden. Niissä turvaudutaan mieluummin vanhoihin, opittuihin käyttäytymismalleihin, rutiineihin ja tapakäyttäytymiseen. Näin tehdään siksi, että epävarmat ja usein paljon ristiriitaista informaatiota sisältävät tilanteet eivät anna ulkoisia vihjeitä oikeasta ratkaisusta, vaan kasvattavat ainoastaan ahdistusta. Ratkaisua siihen voidaan etsiä vain ”irrationaalisesti”, turvautumalla vanhoihin toimintamalleihin, rutiineihin.

Rutiinit ovat siis meille tärkeitä apuneuvoja, ja ne täyttävät monta tehtävää samanaikaisesti. Ne ovat a) keino alentaa päätöksenteon mutkikkuutta ja säästää siihen kuluvia voimavaroja. Ne ovat omiaan luomaan b) ”kodikkuuden” ja normaaliuden tunnetta. Ne tekevät niin ikään käyttäytymisestämme c) ennustettavaa ja muodostavat ulkopuolisille viitekehyksen, jossa meidät nähdään luotettavina. Nämä rutiinien funktiot tekevät arkielämäs-

tämme sujuvaa ja auttavat ymmärtämään, minkä takia opituista rutiineista on vaikea luopua, vaikka ne myös rajoittavat elämäämme ja pakottavat sen pysyviin uomiin.

Kun olemme urautuneet niihin, rutiineista tulee käytännössä oleellinen osa ruumiinkieltämme, niistä tulee myös elimellinen osa itseämme. Niistä tulee persoonallisuutemme ja ruumiillisuutemme pysyviä rakenteita ("character"). Tämän vuoksi ei ole suinkaan helppoa muuttaa rutiineja. Mitä vanhempia ihmiset ovat, sitä hankalampaa niiden muuttaminen on. Eikä uusien luominen toteudu vailla suurta vaivannäköä. Tässäkin ikä vaikeuttaa prosessia.

Jos nyt ajatellaan modernia kulutusta, sen kestotrendeihin kuuluu valintaa koskevan epävarmuuden kasvaminen. On monia syitä siihen, miksi näin on, mutta otan esiin vain muutaman. Ensinnäkin maallikon tietämys tavaroiden alkuperästä, materiaaleista ja toimivuudesta on heikentynyt samalla, kun tuotantoprosessi on teknisesti kehittynyt, käytetyt materiaalit muuttuneet ja markkinat kansainvälistyneet. Toiseksi, mitä epävakaampia kansainväliset markkinahinnat ovat, mitä enemmän markkinoinnissa käytetään erikoistarjouksia ja mitä enemmän markkinoilla on näennäisiä variaatioita, sitä vaikeampaa kuluttajien on tietää edes yleisimmin ostettujen tuotteiden hintoja, puhumattakaan hankaluudesta tehdä hintavertailuja. Kolmanneksi, lisääntyvä panostus tuotteiden muotoiluun - ei vain niiden esteettiseen ulkoasuun, vaan myös niiden tuoksun manipulointiin - mielikuvamainontaa ja uudet pakkausmenetelmät tekevät rationaalisen harkinnan kulutusvalinnassa hankalaksi. Neljänneksi, koska kuluttajat itse osallistuvat yhä enemmän tuotteiden viimeistelyyn, myös he itse vaikuttavat vaikeasti ennustettavalla tavalla kulutusvalintaan kytkeytyvien transaktiokustannusten muotoutumiseen.

Mainittujen syiden vuoksi olisi suoranainen ihme, jos kuluttaja kykenisi valinnassaan rationaaliseen harkintaan. Pikemminkin on oletettavissa, että hän turvautuu kernaammin minimoimaan epävarmuutta ja helpottamaan päätöksentekoa turvautumalla opittuihin rutiineihin kuin kokeilemalla uutta. Tätä voi todentaa tarkastelemalla lähemmin kulutuksen eri vaiheita, a) hyödykkeen valintapäätöstä, b) ostospaikan valintaa, c) tekemisiämme kyseisessä paikassa, d) hyödykkeiden käyttöä ja e) kulutusjätteiden käsittelyä. En kykene tässä suhteuttamaan kaikkia kulutusvaiheita rutiineihin perusteellisesti. Lähestyn niitä esimerkinomaisesti ja keskityn vain neljään ensimmäiseen.

mäiseen vaiheeseen, vaikka myös viides vaihe on erittäin kiinnostava. Viitataan vain siihen, että emme vain heitä menemään käytettyjä tavaroita. Me toki myös säilytämme niitä kuten kuulu ranskalainen antropologi Claude Levi-Strauss sanoo kunnon ”bricolagen” tekevän. Saatamme jopa keräillä niistä kokoelmia seinillemme.

Kulutusvalinnassa rutiinit ilmenevät nojautumisena toistuvasti samoihin ratkaisuihin ja merkkiuskollisuutena. Valintarutiineja ei kuitenkaan välttämättä tiedosteta. Kuten Deborah Lupton sanoo, ”ruokapreferenssejä saateetaan seuralla täysin ajattelematta, akkulturaation seurauksena ja osana arkisia tapoja”⁵. Ruoan valinnassa rutiinimainen valinta näkyy siten, että esimerkiksi Ruotsissa ja Suomessa ovat vanhat agraariyhteiskunnan ruokalajit säilyttäneet järkkymättömän suosionsa. Vaikka pohjoismainenkin ruokakori on kansainvälistynyt ja vaikka prosessoidun, puolivalmiin ruoan osuus onkin lisääntynyt kulutuksessa 1960-luvulta eteenpäin, kymmenen suosituimman ruoan lista on pitänyt pintansa, herne-, liha- ja kalakeitto ovat säilyttäneet asemansa. Ne eivät tosin ole pysyneet aivan muuttumattomina. Niistä vähennetään nykyään suolaa ja rasvaa sekä lisätään mausteita ja yrttejä, mutta itse ruokalaji ei kuitenkaan ole muuttunut oleellisesti.

Merkkiuskollisuus puolestaan ilmenee saman tavaramerkin suosimisena. Vaikka markkinoille tunkeutuisikin uusia houkuttelevia ja halvempia vaihtoehtoja, vanhasta merkistä ei luovuta. Markkinatutkijat tietävät kuitenkin, että merkkiuskollisuus vaihtelee ostetun tavaratyyppin mukaan. Jakolinja näyttää kulkevan siinä, missä määrin jokin tavara houkuttelee kuluttajaa sitoutumaan emotionaalisesti ja minkä kokoinen investointi tavaran osto on suhteessa kuluttajan tuloihin.

Kun hyödyke kuuluu halpoihin päivittäistavaroihin, on todennäköistä, että emotionaalinen sitoutuminen on alhaista ja merkkiuskollisuus pientä. Suomessa tämä pätee vaikkapa hammasharjoihin, pesuaineisiin, vessapaperiin ja vastaaviin. Kun taas hyödyke kuuluu harvoin ostettuihin kalliisiin investointitavaroihin ja usein ostettuihin, mutta emotionaalisesti vahvasti latautuneisiin päivittäistavaroihin, merkkiuskollisuutta tukeva ostouskollisuus on suurta. Esimerkkeinä edellisistä ovat autot ja kotimikrot, jälkimmäisistä – ainakin Suomessa – leivät, makkarat, oluet ja jopa viinit sekä monet jo mainitut suosikkiruokalajit.

⁵ Lupton, D. (1996), *Food, the Body and the Self*. Sage.

Ostospaikan valinta riippuu niin ikään siitä, onko tarkoitus hankkia päivittäistavaroita vai investointihyödykkeitä. Edellisten valinnassa rutiinimaiset käytänteet ovat vallitsevia, kun taas jälkimmäisiä ostetaan sen verran harvoin, ettei niiden valinnassa pääse rutiineja muodostumaan. Sen tähden kuluttajat joutuvat niiden ostopaikkoja kartoittaessaan turvautumaan tavallista enemmän tietoiseen harkintaan. Päivittäistavaroiden ostamisessa näyttävät sen sijaan pätevän sellaiset säännöt, että suurin osa työviikolla hankitusta tavarasta ostetaan, usein hinnasta riippumatta, lähikaupasta. Jos niitä on ollut lähistöllä useampia, valinta on määräytynyt Pohjoismaissa vielä 1950- ja 1960-luvuilla ulkotaloudellisten tekijöiden mukaan, useimmiten sen perusteella, onko kuluttaja ollut ideologisesti sitoutunut osuustoiminnalliseen tai yksityiskauppaan. Nytemmin kauppapaikan valinta määräytyy joko kaupan hinta- ja laatukuvan tai pelkästään käytännön syiden varassa. Viikonvaihteessa, kun tavallisesti hankitaan kerralla suurempia määriä tavaraa, se ostetaan supermarketista. Kun valinta niiden välillä on vakiintunut, noudatetaan rutiinimaisia ratkaisuja, vaikka erikoistarjoukset saattavatkin niitä horjuttaa.

Tuotannossa ja etenkin palveluissa on ollut vallalla pitkäaikainen trendi, jonka mukaan työvoimakustannuksia on siirretty kasvavassa määrin kuluttajille. Tässä on omat riskinsä. Jos kuluttajat suorittavat heille langetettuja tehtäviä, saattaa seurauksena olla kaaos. Sen vuoksi kuluttajien toimintaa on pyritty standardisoimaan palvelujen sujuvuuden takaamiseksi ja muiden kuluttajien sekä palvelutyöntekijöiden ärtymyksen minimoimiseksi. Pärkimyksen vakavuudesta kertoo se, että tällä hetkellä kirjoitetaan jopa kirjoja siitä, miten muuntaa asiakkaat tuottavammiksi. Siinäähän näpertelemme tuntikaupalla huonekaluja kokoon!.

Käytännössä kuluttajien toiminnan standardointi näkyy heidän ohjailuunsa myymälöissä osoittamalla heille rutiinimaiset kävelyreitit ja sijoittamalla tavarat ostofrekvenssin mukaisesti ostoskärryihin kerättäviksi. Ravintolapalveluissa standardointi on ehkä viety pisimmälle Mac Donaldsilla, jossa kuluttajien sisään ja -ulosvirtaus on monin viihein ohjattua ja jossa heidät on kuin huomaamattaan pakotettu osallistumaan työntekijöille suunniteltuun käsikirjoitukseen ("script").

Ostettujen hyödykkeiden käytön rutinoitumisesta ei sinänsä ole tehty tutkimuksia. Ruoan sosiologiassa on tosin havaittu, että monissa maissa preferoidaan "ruokaa johon on totuttu" eli kotiruokaa. Vaikuttaa myös siltä,

että ruokailun muodot ovat pitkään pysyviä. Aamiainen määrittynyt eri tavoin kuin lounas, joka puolestaan on luonteeltaan erilainen kuin päivällinen. Muunlaisesta kulutuksen rutinisaatiosta ei ole juurikaan tutkittua tietoa.

Meillä on kuitenkin viljalti omakohtaista kokemusta tavaroiden käytön rutinisaatiosta. Esimerkkinä olkoon silmälasit. Kun ensimmäiset tai uudet lasit on hankittu, niistä ollaan hyvin tietoisia, koska ne vaivaavat pitkän aikaa. Mutta kun kuusikymmenlukulainen on hankkinut kauan sitten ensimmäiset lukulasinsa, silmät ja nenä ovat jo aikaa sitten tottuneet niihin, niitä ei enää edes huomaa. Maailmaa katsotaan nyt kuusikymmenlukulaisin lasein itse niitä laseja näkemättä.

Kulutuksen rutinoituminen ilmenee monella tavalla, ja vastaukseni vanhojen kulutuksen ”konservatiivisuuteen” on, että kulutus saattaa olla heidän kohdallaan rutiinimaisempaa kuin nuorilla. Vanhat eivät halua, eivätkä myöskään ole pakotettuja tekemään aktiivista valintaa niin kuin nuoret. Tämä tarkoittaa sitä, että he eivät ole valmiita omaksumaan uutuuksia – tavaramerkkejä ja uusia tuotteita – uusia kulutuksen toimintamalleja, kuten muoteja tai pankkiautomaattien kaltaisia teknologioita tai edes uusia ostopaikkajakaan samassa mitassa kuin nuoret ellei paikkana satu olemaan Itä-keskuksen kaltainen ”ostoparatiisi”, jossa on suuri todennäköisyys tavata ikäisiään tuttuja. Jälkimmäiset taas ovat paljolti ”konservatiiveja” toisella tavalla. He haluavat olla normaaleja kaltaistensa joukossa ja seurailevat sen vuoksi näiden parissa vallitsevia muoteja ja tyylejä. On aivan makuasia, kutsutaanko tätä joustavuudeksi ja kokeilunhaluksi vai pikemminkin konservatiivisuudeksi ja muiden kulutuskäyttäytymisen seurailuksi.

Ikämielikuvat ja kulutus

Olen esittänyt tähän mennessä, että markkinat ja markkinointi on toiminut vahvasti ikäsyryttävästi. Niiden keskiössä ovat olleet nuoruus ja vapaus. Vanhuutta on vältetty, koska sen on pelätty leimaavan myytävän tuotteen. Tällä on myös ollut vaikutusta tarjonnan rakenteeseen. Ikääntyneet on unohdettu kuluttajina.

Tilanne on nyt tosin muuttumassa. Suurten ikäluokkien tuleminen ”nuoreen vanhuusikään” on pakottanut valmistajat miettimään uudelleen markkinointistrategioitaan. Viisikymppisille ja vähän vanhemmille suunnatut lehdet ovat hyvää vauhtia kaupallistumassa. On myös merkkejä siitä, että tava-

roita ja palveluita myydään kasvavassa määrin myönteisen ikääntymisen mielikuvilla. Niiden keskiössä ovat tosin edelleen hyvässä kunnossa olevat, laihat ja usein (Italian) auringon polttamat ruumiit, ikään kuin nuorukaiset ikääntyneissä vartaloissa. Vielä ei markkinoinnissa ole kuitenkaan uskallettu ottaa sitä varsinaisesti ratkaisevaa askelta vanhuuden suuntaan. Kaikki ikääntyneet eivät ehkä todellakaan halua olla “iäisesti nuoria”, vaan ikäisiään. He kenties toivovat, että heidät otettaisiin myös sellaisina.

ELÄKKEET KANSAN- TALOUDEN TILINPIDOSSA JA JULKISEN VALLAN VELKA- JA BUDJETTITAVOITTEET

Heikki Oksanen

Kansantalouden tilinpito on taloustieteen sovellutusten, erityisesti talouspolitiikan parissa työskentelevien perustyökalu. Se määrittelee keskeiset käsitteet ja antaa johdonmukaisen kehikon talouden tutkimiselle ja politiikan valmistelulle. Kun uusia ongelmia tulee eteen, saatetaan havaita, että tilinpito ei riitäkään niiden käsittelyyn, vaan tarvitaan uudistus. Näin on nyt, kun väestön ikääntymisestä johtuva julkisten menojen kasvu uhkaa valtiontalouksien kestävyyttä.

Tässä tilanteessa olisi avuksi, jos tarkastelu kattaisi johdonmukaisesti sen menopaineen, joka toteutuu joskus 30–50 vuoden päästä ellei politiikkaa muuteta. Tätä ei kansantalouden tilinpito tällä hetkellä tee: julkiselle vallalle tulevat eläkemaksut ovat sen tuloa ja maksetut eläkkeet menoa, mutta tulevia menoja ei kirjata näkyviin, vaikka ne ainakin osittain riippuvat nyt kassaan tulevista maksuista.

Tähän epäkohtaan on paneuduttu ja tilinpidon uudistuksen valmistelu on käynnissä. Uudistuksessa yritysten työntekijöilleen lupaamat tulevat eläkkeet tulisivat kirjatuiksi niiden velaksi, kuten jo laajalti edellytetään yritysten omassa kirjanpidossa. Jos ja kun tämä viedään kansantalouden tilinpitoon, on johdonmukaista, että myös julkisen vallan omille työntekijöilleen lupaamat eläkkeet kirjataan vastaavasti. Jo pelkästään tämä uudistus muuttaisi julkisen velan käsitteen olennaisesti ja kirjattu velka lisäntyisi eurooppalaisissa hyvinvointivaltioissa karkeasti arvioiden 50 prosentilla vuotuisesta bruttokansantuotteesta.

Tässä tarkastellaan saman periaatteen ulottamista kaikkiin julkisen valan eläkesitoumuksiin. Jotta tämä tehtäisiin johdonmukaisesti, täytyy myös

julkisen sektorin budjettijäämä määritellä uudelleen, missä auttaa kun otetaan käyttöön eläkkeiden taloustieteen viime aikoina kehitettyä käsitteistöä. Tuloksena on kattavampi kuva julkisen sektorin taloudesta ja sen tulevaisuuden vaihtoehdoista.

Implisiittinen eläkevelka ja sen vaatima vero

Implisiittinen eläkevelka (IEV) määritellään työntekijöiden ja eläkeläisten tulevien eläkkeiden nykyarvoksi. Tämä on julkisen vallan enemmän tai vähemmän selvästi määritelty sitoumus. Useimmissa hyvinvointivaltioissa julkisen valta ei ole kerännyt erityisiä varoja tämän sitoumuksen kattamiseksi, vaan julkiset eläkejärjestelmät ovat niin sanottuja jakojärjestelmiä: vuotuista menoa vastaava maksutulo kerätään pakollisilla työeläkemaksuilla tai muilla veroilla. Suomessahan ei aivan näin ole, vaan lakisääteinen eläkejärjestelmä on osittain rahastoiva: vain noin 25–30 prosenttia eläkevelasta on katettu.

Kattamaton eläkevelka on olemassa, koska joillekin vanhemmille ikäryhmille on maksettu eläkkeitä enemmän kuin mitä he olisivat aktuaarisesti oikein laskien saaneet vastineeksi maksamilleen eläkemaksuille. Tässä ei ole välttämättä mitään moitittavaa, koska julkisten eläkejärjestelmien sisäänajo tapahtui useissa maissa niin, että viime sodan jälkeen sodasta kärsineille ja kovaa työtä tehneille alettiin maksaa eläkkeitä yhteisestä kassasta. Vaikka jälkikäteen voitaisiin katsoa, että joillekin ryhdyttiin maksamaan eläkkeitä liian avokätisesti, tehtyä ei enää saa tekemättömäksi. Syntyneen kuorman kantaminen on jaettava tavalla tai toisella nykyisten ja tulevien sukupolvien kesken. Muun muassa Diamond ja Orszag (2004, 37–38) painottavat, että syntynyt implisiittinen eläkevelka ja valtion näkyvä velka ovat samanlaisia siinä mielessä, että molemmat ovat syntyneet siitä, että menot tai menolupa-ukset ovat olleet suurempia kuin tulot.

Jos väestön ikärakenne on vakaa ja talous on muutenkin vakaan kasvun uralla, jakojärjestelmässä ei sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ole mitään vikaa. Jokainen sukupolvi maksaa saman osuuden palkoistaan eläkkeisiin ja saa saman eläkeprosentin mukaiset eläkkeet. Tällä tavalla aikanaan syntynyt eläkevelka pysyy vakiona suhteessa palkkasummaan. Eläkemaksut ovat korkeammat kuin kuvitellussa täysin rahastoidussa ja samat edut tarjoavassa järjestelmässä, koska jälkimmäisessä eläkemaksuille kertyy markkinakorkoa vastaava tuotto, mikä on pitkällä tähtäimellä

korkeampi kuin palkkasumman (tai bruttokansantuotteen) kasvu. Jakojärjestelmän ja täysin rahastoivan järjestelmän maksutason erotusta sanotaan implisiittiseksi veroksi, joka on maksettava implisiittisen eläkevelan hoitamiseksi (Sinn, 2000, Fenge and Werding, 2003a and 2003b, ja Oksanen, 2004a).

Näiden käsitteiden avulla on mahdollista päätyä johdonmukaiseen tilinpittoon, jossa kirjataan näkyviin kuhunkin hetkeen mennessä karttuneiden tulevien eläkkeiden nykyarvo.

Esimerkkilaskelma

Seuraavissa esimerkkilaskelmissa lähtökohtana on vakaa väestö ja jakojärjestelmä. Lisäksi oletetaan väestön ikärakenteen muuttuvan ja tarkastellaan vaihtoehtoisten eläkeuudistusten vaikutuksia.

Yksikköperiodi on 30 vuotta, mikä on tällä hetkellä sunnilleen sukupolvien välinen aikaväli, koska synnyttävän äidin iän keskiarvo on 30 vuotta ja sama 30 vuotta sattuu sunnilleen olemaan myös keskimääräisen eläkeläisen ja keskimääräisen työntekijän iän erotus (70 ja 40).

Väestö koostuu lapsista, työntekijöistä ja eläkeläisistä. Koska eläkkeellä ollaan vähemmän aikaa kuin työssä, sovelletaan laskelmassa tiettyä kerrointa. Kun oletetaan, että ajanjaksoon nolla saakka työssä ollaan 40 vuotta ja eläkkeellä 18 vuotta, on kerroin 0.45 ($= 18/40$). Lähtötilanteessa hedelmällisyys on 2.1 lasta naista kohti eli syntyvyys, joka pitää väestön vakiona.

Ajanjaksona 1 hedelmällisyys laskee 1.7:ään, mikä vastaa 15 vanhan EU-maan syntyvyyden alenemista vuodesta 1970 tähän päivään. Toiseksi eliniän oletetaan pitenevän viidellä vuodella, mutta eläkeiän pysyvän muuttumattomana. Tällöin yllä sanottu kerroin nousee lukuun 0.575 ($= 23/40$). Odotetun eliniän nousu on nykyisten väestöennusteiden oletus. Eläkeiän vakioisuus ei ole ennuste, vaan pelkästään oletus, jonka avulla tarkastellaan mitä vaikutuksia tästä seuraisi.

Periodin nolla yksikköpalkka merkitään ykköseksi. Reaalipalkat nousevat 30 vuodessa 70 prosenttia eli 1.78 prosenttia vuodessa. Inflaatio on 50 prosenttia eli 1.36 prosenttia vuodessa. Koron oletetaan olevan 50 prosenttia eli 1.36 prosenttia vuosittain korkeampi kuin palkkasumman kasvuvauhti. Näiden oletusten mukaan reaalikorko on aluksi 3.2 prosenttia vuodessa ja sitten se alenee 2.4 prosenttiin, kun talouden kasvu alhaisen syntyvyyden

Taulukko 1. Eläkeskenaarioita väestön ikääntyessä.

Yhteiset oletukset kaikille skenaarioille:

Alkutilanteessa,

- syntyvyys ylläpitää vakioväestön,
- elinaika vakio; 40 vuotta työssä ja 18 eläkkeellä,
- eläkeprosentti 60 %; eläkemeno $60 \cdot 18 / 40 = 27$ % palkkasummasta,
- jakojärjestelmä, joten eläkemaksut 27 % palkkoista.

Periodilla 1,

- syntyvyys alenee 20 prosentilla % ja pysyy tällä tasolla,
- elinaika nousee periodista 2 lähtien niin, että eläkkeellä 23 vuotta.

Taloudelliset oletukset:

- reaali-palkat nousevat 70 % periodissa (30 vuotta, joten 1.78 % vuodessa),
- hinnat nousevat 50 % periodissa (30 vuotta, joten 1.36 % vuodessa),
- korkokanta yksikköperiodissa on 50 % (1.36 % vuodessa) yli palkkasumman,
- palkkasumma eläkemaksujen jälkeen on 40 % bruttokansantuotteesta.

Muut selitykset tekstissä.

Kaikille skenaarioille yhteiset suuret

<i>Periodi</i>	<i>-1</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1 Lapsia	100	100	80	64	51.2	41.0
2 Palkansaaajia	100	100	100	80	64	51.2
3 Eläkeläisiä	100	100	100	100	80	64
4 Palkkasumma	39.2	100	255	520	1061	2165
4 Palkkasumman kasvu, % vuodessa	3.2	3.2	3.2	2.4	2.4	2.4
5 Korko, % vuodessa	4.6	4.6	4.6	3.8	3.8	3.8
6 Vanhuusriippuvuus (60+/20–59), % ¹	45.0	45.0	45.0	71.9	71.9	71.9

¹ = Yli 60-vuotiaiden määrän suhde 20–59-vuotiaiden määrään, %.*Skenaario 1. Jakojärjestelmä, eläkeprosentti pidetään 60%:ssa*

<i>Periodi</i>	<i>-1</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
7 Eläkemeno, % palkkasummasta	27.0	27.0	27.0	43.1	43.1	43.1
8 Eläkemaksu, % palkkoista	27.0	27.0	27.0	43.1	43.1	43.1
9 Rahasto/vuotuinen bkt, % ²	0	0	0	0	0	0
10 Budjettijäämä/bkt, % ³	0	0	0	0	0	0

Lisätiedot

11 – Impl. eläkevelka/vuotuinen bkt, % ²	-216	-216	-345	-345	-345	-345
12 (– Impl. Eläkev.+Rahasto)/ vuot. bkt, % ²	-216	-216	-345	-345	-345	-345
13 Sisäinen tuottoaste, % vuodessa	3.2	3.2	3.2	4.0	2.4	2.4
14 Implisiittinen vero/palkka, %	9.0	9.0	-1.8	14.4	14.4	14.4

Ehdotettu tilinpidon muutos

15 Budjettijäämä/bkt, % ³	-6.6	-6.6	-13.2	-8.1	-8.1	-8.1
--------------------------------------	------	------	-------	------	------	------

² Suhdeluku laskettu olettamalla yksikköperiodi 30 vuodeksi.³ Muunnettu vastaamaan vuosittaista tilinpitoa.

<i>Skenaario 2. Osittainen rahastointi, eläkeprosentti pidetään 60 %:ssa</i>							
<i>Periodi</i>	<i>-1</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	
7 Eläkemeno, % palkkasummasta	27.0	27.0	27.0	43.1	43.1	43.1	
8 Eläkemaksu, % palkoista	27.0	27.0	37.8	37.8	37.8	37.8	
9 Rahasto/vuotuinen bkt, % ²	0	0	129	129	129	129	
10 Budjettijäämä/bkt, % ³	0	0	6.5	3.0	3.0	3.0	
<i>Lisätiedot</i>							
11 – Impl. eläkevelka/vuotuinen bkt, % ²	-216	-216	-345	-345	-345	-345	
12 (– Impl. Eläkev. + Rahasto)/vuot. bkt, % ²	-216	-216	-216	-216	-216	-216	
13 Sisäinen tuottoaste, % vuodessa	3.2	3.2	3.2	2.9	2.9	2.9	
14 Implisiittinen vero/palkka, %	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0	
<i>Ehdotettu tilinpidon muutos</i>							
15 Budjettijäämä/bkt, % ³	-6.6	-6.6	-6.6	-5.1	-5.1	-5.1	
<i>Scenario 3. Eläkeprosentti alennetaan 60 %:sta 37.6 %:iin: puhdas jakojärjestelmä jatkuu</i>							
<i>Periodi</i>	<i>-1</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	
7 Eläkemeno, % palkkasummasta	27.0	27.0	27.0	27.0	27.0	27.0	
8 Eläkemaksu, % palkoista	27.0	27.0	27.0	27.0	27.0	27.0	
9 Rahasto/vuotuinen bkt, % ²	0	0	0	0	0	0	
10 Budjettijäämä/bkt, % ³	0	0	0	0	0	0	
<i>Lisätiedot</i>							
11 – Impl. eläkevelka/vuotuinen bkt, % ²	-216	-216	-216	-216	-216	-216	
12 (– Impl. Eläkev. + Rahasto)/vuot. bkt, % ²	-216	-216	-216	-216	-216	-216	
13 Sisäinen tuottoaste, % vuodessa	3.2	3.2	3.2	2.4	2.4	2.4	
14 Implisiittinen vero/palkka, %	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0	
<i>Ehdotettu tilinpidon muutos</i>							
15 Budjettijäämä/bkt, % ³	-6.6	-6.6	-6.6	-5.1	-5.1	-5.1	
² Suhdeluku laskettu olettamalla yksikköperiodi 30 vuodeksi.							
³ Muunnettu vastaamaan vuosittaista tilinpitoa.							

takia alenee. Nämä oletukset vastaavat tavanomaisia oletuksia vastaavissa pitkän aikavälin tarkasteluissa.

Lähtökohtana oleva jakojärjestelmä antaa 60 prosentin eläketason esimerkiksi niin, että 40 vuoden työuralla ansaitaan vuosittain 1.5 prosenttiyksikköä eläkeoikeutta. Olettamalla, että eläkkeet on indeksoitu palkkoihin, laskelma tulee varsin yksinkertaiseksi ilman, että sen yleistettävyyys pahemmin kärsii.

Lähtökohtana olevassa vakaassa tilassa eläkemaksun on oltava 27 prosenttia (=60*18/40) palkoista. Jos palkkasumman (eläkemaksujen jälkeen) oletetaan olevan 40 prosenttia bruttokansantuotteesta, voidaan tulokset il-

maista sen prosentteina. Tällöin eläkemenot ja maksutulo ovat lähtötilanteessa 10.8 prosenttia bruttokansantuotteesta ($=0.4 \cdot 27$), mikä suurin piirtein vastaa tämänhetkistä 15 vanhan EU-maan keskiarvoa.

Taulukossa 1 periodit 0–3 kuvaavat siirtymää alkuperäisestä vakaasta tilasta uuteen, kun väestön ikärakenne muuttuu pysyvästi. Eri skenaarioissa esitetään eläkejärjestelmän muutosten vaihtoehtoja. Useimmat luvut esitetään prosentteina bruttokansantuotteesta. Yksityiskohtaisemmat laskelmat on esitetty artikkelissa Oksanen (2004b).

Skenaario 1 esittää puhtaan jakojärjestelmän ja entisten etuuksien säilyttämisen. Tämä johtaa periodista 2 lähtien 43.1 prosentin maksutasoon. Nykyisen kansantalouden tilinpidon mukaan alijäämää ei synny koska maksut nostetaan menojen mukaan.

Maksutason dramaattinen nousu voi herättää moniakin kysymyksiä. Yksi niistä on oikeudenmukaisuus sukupolvien kesken. Onko reilua, että periodin 1 palkansaajat, jotka alensivat syntyvyyden ja nauttivat eläkeitä pitempään kuin vanhempansa, maksavat vain 27 prosenttia palkoistaan eläkejärjestelmään, kun heidän jälkeläisensä ja kaikki tulevat sukupolvet - oletuksen mukaan heidän kanssaan identtiset sukupolvet - joutuvat maksamaan 43 prosenttia palkoistaan saadakseen samat suhteelliset edut? Jos noudatetaan sääntöä, että identtiset sukupolvet saavat saman kohtelun, on periodin 1 palkansaajien maksettava sisään saman verran kuin jälkeläisensäkin, mikä tarkoittaa sitä, että periodilla 1 on maksettava sisään enemmän kuin mitä menee ulos. Tämä johtaa osittaiseen rahastointiin.

Skenaariossa 2 maksutaso nostetaan periodilla 1 pysyvälle tasolle, joka on 37.75 prosenttia. Se on vähemmän kuin tuleva eläkemeno suhteessa palkkasummaan, koska rahaston tuotto antaa osan tarvittavasta rahoituksesta. Syntyvä pysyvä rahasto on 129 prosenttia bruttokansantuotteesta (laskelman matematiikka on esitetty artikkelissa Oksanen, 2004a). Periodilla 1 budjettijäämä on 6.5 prosenttia bruttokansantuotteesta ja uudessa vakaassa kasvun tilassa se on 3.0 prosenttia.

Tähän rajoittuu nykyisen tilinpidon antama kuva. Lisätiedoissa kerrotaan implisiittinen eläkevelka, joka on seuraavan periodin eläkemenon oletetun koron mukaan diskontattu nykyarvo. Kun siitä vähennetään kertyvän rahaston määrä, saadaan uuden velkakäsitteen mukainen nettovelka. Se pysyy vakiona 216 prosenttina bruttokansantuotteesta, mikä vallitsevilla oletuksilla kertoo, että tämä skenaario kohtelee kaikkia sukupolvia yhtäläisesti: ne

kaikki jättävät jälkipolvilleen saman suhteellisen velan. Tätä tulee verrata skenaarion 1 tulokseen, jossa velka kasvaa 216 prosentista 345 prosenttiin.

Luvut implisiittiselle verolle täydentävät kuvan. Alkutilanteessa se on 9 prosenttia palkoista. Skenariossa 1 periodin 1 palkansaajia kohdellaan helästi – heidän eläkejärjestelmään maksama implisiittinen vero on negatiivinen, -1.8 prosenttia. Tämän takia kaikkien tulevien sukupolvien pitää maksaa alkutilannetta korkeampaa veroa, 14.4 prosenttia palkoistaan. Skenariossa 2 tämä epäoikeudenmukaisuus eliminoidaan ja kaikki maksavat 9 prosenttia palkoistaan implisiittisenä verona.

Taulukossa esitetään myös sisäinen tuottoaste, joka on kunkin sukupolven maksamille eläkemaksuille eläkkeistä koitua tuotto. Samuelson (1958) johti tuloksen, että jakojärjestelmässä sisäinen tuotto on pitkällä tähtäimellä palkkasumman kasvun suuruinen. Tämä pätee vakaan kasvun vallitessa. Tässä osoitetaan, mitä tapahtuu väestön ikärakenteen muuttuessa.

Skenariossa 1 periodin 1 palkansaajat saavat periodin 2 eläkeläisinä ylisuuren tuoton, 4.0 prosentin, minkä jälkeen tuotto laskee 2.4 prosenttiin. Jos epäsuhta poistetaan, kuten Skenariossa 2, nostamalla maksut jo periodilla 1, tuotto laskee heti pysyväälle tasolle, joka on 2.9 prosenttia.

Skenario 2 edellyttää pysyvästi varsin korkeata maksutasoa, minkä vuoksi ei pidä olettaa, että sen mukainen etujen ja maksujen yhdistelmä välttämättä saisi laajan kannatuksen. Yksi lähtökohta tarkastella muita vaihtoehtoja on olettaa, että järjestelmä vastaa karttuneista eläkeoikeuksista eli periodin 1 eläkeläiset saavat täyden vastineen edellisellä periodilla maksamilleen maksuille. Sitä vastoin periodin 1 palkansaajien tulevat eläkkeet voidaan mitoittaa riippumattomasti aikaisempien etuuksien tasosta.

Skenario 3 on yksi sellainen vaihtoehto. Siinä maksutaso pidetään 27 prosenttina palkoista ja edut joihin ne johtavat seuraavalla periodilla leikataan vastaavasti niin, että järjestelmän rahoitus on tasapainossa. Tämä edellyttää esimerkkilaskelmassamme, että eläkeprosentti alenee 60 prosentista 37.6 prosenttiin. Puhdas jakojärjestelmä säilyy ja kaikkia sukupolvia kohdellaan samoin, ottaen huomioon syntyvyyden ja eliniän muutokset.

Skenarioiden 2 ja 3 päätulos on, että sama sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden kriteeri, joka vakaan kasvun vallitessa perustelee puhtaan jakojärjestelmän säilyttämisen, johtaa väestön ikärakenteen muuttuessa tarpeeseen siirtyä osittaiseen rahastointiin – paitsi jos etuuksia leikataan niin, että kokonaismenot asettuvat entisen maksutason mukaisten tulojen tasolle.

Tämän mukaan kaikissa tapauksissa, jotka ovat skenaarioiden 2 ja 3 välillä, eläkejärjestelmän tulee siirtyä osittaiseen rahastointiin – ja mikäli se oli osittain rahastoiva jo lähtötilanteessa kuten Suomessa, rahastointiastetta tulee nostaa.

Uudelleen määritelty julkiseen eläkejärjestelmään liittyvä nettovelka, joka koostuu implisiittisestä eläkevelan ja eläkejärjestelmän pääomien erotuksesta implisiittisten verojen ollessa identtiset skenaarioissa 2 ja 3 sekä kaikissa niiden yhdistelmissä. Ne siis ilmentävät sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta. Muistettakoon, että näissä skenaarioissa eläkeikä ei muutu. Tarkastelu voitaisiin laajentaa myös sellaisiin vaihtoehtoihin esimerkiksi siten, että 60 ikävuoteen mennessä ansaitaan 37.6 prosentin eläke ja eläkkeelle siirtymisen myöhentäminen kartuttaa lisää eläkettä. Tässä esitettävä käsitteellinen tarkastelu ei kuitenkaan olennaisesti muuttuisi.

Kansatalouden tilinpidon käsitteiden ehdotettu uudistus

Aktuaaristen periaatteiden soveltaminen kansantalouden tilinpitoon merkitsee, että kuhunkin hetkeen mennessä kertyneiden eläkeoikeuksien nykyarvo kirjataan julkisen vallan velaksi.

Katsokaamme ensin periodia 0 ja alkuperäistä puhdasta jakojärjestelmää skenaarioissa 1–3. Eläkkeiden maksu määritellään nyt rahoitusliiketoimeksi, joka perustuu edellisellä periodilla maksettuihin eläkemaksuihin. Kysymys ei kuitenkaan ole aivan yksinkertaisesta tulkinnasta, että eläkemaksu kokonaisuudessaan olisi ollut sijoitus, jonka pääoma ja korko maksetaan takaisin eläkkeenä. Tämä johtuu siitä, että jakojärjestelmässä ei ole sijoituksia eikä siis myöskään niiden tuottoa. Avain johdonmukaisen kirjanpitoon on implisiittinen vero: eläkemaksut jakautuvat kahteen osaan, (1) implisiittiseen veroon, joka kirjataan julkisen vallan tuloksi ja joka tarvitaan implisiittisen eläkevelan hoitamiseen, ja (2) loppuosaan, joka kirjataan laskennallista korkoa tuottavaksi sijoitukseksi, jonka pääoma ja korko maksetaan seuraavana periodina ulos eläkkeenä.

Tavanomaisten erien lisäksi julkisen vallan tulot sisältävät nyt vain osan eläkemaksuista – eli implisiittisen veron – ja menot sisältävät laskennallisen korkomenon. Näistä muodostuu uusi budjettijäämän käsite.

Se osa eläkemaksuista, joka nyt kirjataan rahoitusliiketoimeksi, on määritelmän mukaan tulevan eläkkeen nykyarvo eli implisiittinen eläkevelka, ja

kirjataan siten julkisen vallan velaksi. Se tulee kirjata vastaavasti myös kotitalouksien saataviin.

Rivi 15 Skenaarioissa 2 ja 3 näyttää uuden määritelmän mukaisen alijäämän suhteessa bruttokansantuotteeseen. Se on molemmissa sama, ja alenee 6.6 prosentista 5.1 prosenttiin vain sen takia, että talouden kasvu alenee ja vakiona pysyvä velkasuhde – 216 prosenttia – edellyttää sen vuoksi pienemmän suhteellisen alijäämän.

Skenaariossa 1 lisätiedot ja uudet tilastomääritelmät antavat huomattavasti lisätietoa nykyiseen laskentaan verrattuna. Implisiittinen velka lisääntyy 216 prosentista 345 prosenttiin, alijäämä nousee ensin 6.6 prosentista 13.2 prosenttiin ja alenee sitten pysyvästi 8.1 prosenttiin. Nämä luvut kertovat, että periodin 1 palkansaajat lisäävät tuntuvasti jälkipolvien taakkaa.

Julkisen vallan budjettitavoitteet väestön ikääntyessä

Yllä esitetyt esimerkkilaskelmat voidaan yleistää koko julkiseen sektoriin liisäämällä niihin oletus, että julkisella vallalla on lähtötilanteessa periodilla 0 jokin määrä velkaa, joka oletetaan 60 prosentiksi bruttokansantuotteesta (karkea arvio euroalueen maiden nettovelalle). Tällöin sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden periaatetta sovelletaan myös tämän vanhaa perua olevan velan hoitamiseen.

Taulukko 2 kuvaa sellaisen skenaarion. Nykyisen kansantalouden kirjanpidon mukaan julkisen vallan menot sisältävät eläkkeet ja velan korot. Tulot sisältävät eläkemaksut ja verot, joilla velkaa voidaan hoitaa niin, että sen osuus bruttokansantuotteesta pysyy vakiona.

Periodilla 1 kun väestön ikääntyminen alkaa, oletetaan eläkereformi, jolla alennetaan eläkekertymää siten, että korvausaste alenee periodilla 2 60 prosentista 50 prosenttiin ja eläkemaksut asetetaan tasolle, joka on pysyvästi kestävä.

Nykyisen kirjanpidon mukainen julkinen velka alenee 71.5 prosentilla bruttokansantuotteesta eli muuttuu 11.5 prosentin nettosaatavaksi. Tämä seuraa budjettijäämän muuttumisesta 1.8 alijäämästä 1.8 prosentin ylijäämäksi 30 vuoden mittaisen periodin ajaksi, minkä jälkeen se vakiintuu 0.3 prosentin ylijäämäksi.

Ehdotettu aktuaarinen laskenta antaa olennaista lisätietoa. Koko julkinen nettovelka, joka sisältää myös implisiittisen eläkevelan, pysyy vakiona

Taulukko 2. Julkisen talouden velka ja budjettijäämä.

Lähtötilanteen velka 60 % bkt:sta, eläkeprosentti alennetaan 50 %:iin.

Eläkejärjestelmää ja taloutta koskevat oletukset, katso Taulukko 1.

Muut selitykset tekstissä.

Periodi	-1	0	1	2	3	4
7 Eläkemeno, % palkkasummasta	27.0	27.0	27.0	35.9	35.9	35.9
8a Eläkemaksu, % palkoista	27.0	27.0	33.0	33.0	33.0	33.0
8b Vero/palkka alkup. velan hoitamiseen, %	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5
8c Kokonaisvero/palkka, %	29.5	29.5	29.5	35.5	35.5	35.5
9b Julk. vallan rahoitussaatavat/bkt, % ²	-60.0	-60.0	11.5	11.5	11.5	11.5
10 Budjettijäämä/bkt, % ³	-1.8	-1.8	1.8	0.3	0.3	0.3
<i>Lisätiedot</i>						
11 – Impl. eläkevelka/vuotuinen bkt, % ²	-216	-216	-288	-288	-288	-288
12 (– Impl. Eläkev.+Rahasto)/vuot. bkt, % ²	-276	-276	-276	-276	-276	-276
14 Implisiittinen vero/palkka, %	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0
<i>Ehdotettu tilinpidon muutos</i>						
15 Budjettijäämä/bkt, % ³	-8.5	-8.5	-8.5	-6.5	-6.5	-6.5

² Miinus tarkoittaa nettovelkaa. Suhdeluku laskettu olettamalla yksikköperiodi 30 vuodeksi.

³ Muunnettu vastaamaan vuosittaista tilinpitoa.

276 prosentissa bruttokansantuotteesta. Budjettialijäämä alenee 8.5 prosentista 6.5 prosenttiin, mikä seuraa vain talouden kasvuvauhdin alenemisesta. Nämä tulokset seuraavat oletuksesta, että periodiin 1 mennessä kertyneet eläkevelvoitteet maksetaan, aikaisemmin kertyneen näkyvän ja implisiittisen velan taakka jaetaan tasapuolisesti nykyisten ja tulevien sukupolvien kesken sekä tulevien eläkkeiden kertymä päätetään periodilla 1 ja määrätään eläkemaksut sen mukaisesti.

Taulukon 2 esimerkki osoittaa, että tehtyjen oletusten vallitessa, joista yksi tärkeimmistä koskee korkokannan määräytymistä, julkisen talouden kestävyys ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden mittapuu johtavat varsin yksinkertaiseen tulokseen: kokonaisvelan suhteessa bruttokansantuotteeseen tulee pysyä vakiona. Ehdotettu aktuaarisen laskennan mukainen tilinpito johtaa tähän. Lisäksi aktuaarinen laskenta tekee selvän eron jo ansaittujen eläkeoikeuksien ja tulevaisuudessa kertyvien välillä.

Korkokantaa koskeva oletus on tärkeä. Mikäli sen ja talouden kasvuvauhdin erotus ei ole vakio tulokset muuttuvat, mutta ehdotetut uudet mää-

ritelmät toimivat silti hyvin ja tilinpito antaa laskentakehikon, joka palvelee yleisemmissäkin olosuhteissa.

Johtopäätöksiä

Sekä nykyistä että ehdotettua aktuaarista tilinpitoa voidaan käyttää julkisen sektorin rahoituksen tavoitteiden asettamiseen, kunhan oletukset ja olosuhteet otetaan kussakin tapauksessa asianmukaisesti huomioon. Aktuaarisen tilinpidon edut ovat ehkä selvimmät tilanteissa, joissa tilinpidossa yrityssektoriin luettavien julkisten yritysten eläkesitoumuksia on siirretty maksua vastaan julkiselle vallalle. Nykyisessä tilinpidossa valtion saama pääoma luetaan sen tuloksi, joka pienentää sen alijäämää, kun taas syntynyt eläkevelkaa ei ole kirjattu mihinkään. Aktuaarisessa laskennassa tällainen liiketoimi luokiteltaisiin rahoitusliiketoimeksi, jossa valtio saa pääoman ja syntyy samansuuruinen velka ilman että alijäämä muuttuu. Jälkimmäinen kirjaustapa epäilemättä vastaa paremmin tällaisen liiketoimen sisältöä.

Aktuaariseen tilinpitoon siirtyminen ei tietenkään ole ongelmatonta, koska sehan edellyttää, että tilastoihin kirjataan eläkeaktuaarien arvioima eläkevelka. Ensinnäkin, tämä on järkevästi tehtävissä vain ehdollisena laskelmana perustuen vallitseviin eläkesääntöihin, jättäen spekulatiot sääntöjen mahdollisesta muuttamisesta tilastontuotannon ulkopuolelle. Toiseksi, tilastontekijällä pitää olla yksityiskohtainen tulkinta vallitsevista eläkesäännöistä niin, että tuleva eläkemeno on luotettavasti arvioitavissa. Tämä on usein ongelmallista, koska säännöt saattavat olla tulkinnanvaraisia, ja jossakin on ratkaistava, mitä tulkintaa seurataan. Kolmanneksi, eräät taloudellisia suureita koskevat oletukset, etenkin korkokantaa koskeva, vaikuttavat merkittävästi tuloksiin.

Nämä sinänsä hankalat ongelmat saattavat johtaa siihen, ettei julkisia eläkkeitä koskevia tilastointiperiaatteita helposti muuteta. Huomattakoon kuitenkin, että samat ongelmat ovat kaikessa analyysissa, jossa pyritään paneutumaan julkisen talouden kestävyyyteen pitkällä aikavälillä. Tässä esitetyä analyysia siis tarvitaan joka tapauksessa riippumatta siitä, menevätkö sen tulokset viralliseen tilastontuotantoon.

Aktuaariseen laskentaan siirtyminen johtaisi etenkin eurooppalaisissa hyvinvointivaltioissa julkisen velan ja alijäämän osalta aivan toisiin suuruusluokkiin kuin mihin nyt on totuttu. Kokonaisvelka voisi olla helposti esimerkiksi 280 prosenttia ja alijäämä 6–8 prosenttia bruttokansantuotteesta siinä-

kin tapauksessa, että eläkeuudistuksia toimeenpannaan eikä kasvateta jälkipolvien taakkaa. Ehkä tämän ymmärtäminen ja siihen tottuminen ei olisi ratkaiseva ongelma, koska mikään ei estä, että vanhan ja uuden tilastoinnin mukaisia lukuja voisi aina esittää rinnakkain.

On myös ehdotettu, että aktuaarista laskentaa alettaisiin kansantalouden kirjanpidossa soveltaa yritysten työnantajina lupaamiin vapaaehtoiisiin tai sopimuksenvaraisiin eläkkeisiin. Tämä seuraisi siitä, että kansantalouden kirjanpito saatettaisiin yhteensopivaksi yritysten kirjanpidon nykyisten normien kanssa. Tästä seurauksena julkisen sektorin työnantajana omille palkansaajilleen lupaamat eläkkeet tulisi kirjata julkisen vallan velaksi. Jo yksistään tämä nostaisi eräissä Euroopan maissa valtion velan 60 prosentista 110 prosenttiin bruttokansantuotteesta. Alijäämän määritelmä ja suuruus muuttuisi vastaavasti.

Koska julkisen talouden tila – siten kuin kansantalouden tilinpito sen kuvaa – on ratkaisevan tärkeä talouspolitiikan muotoilussa, ehdotettujen uudistusten hyödyt ja haitat on punnittava huolella. Riippumatta siitä, mihin ratkaisuihin lopulta päädytään, alkanut tilinpidon uudistustyö tuottaa hyödyllisiä tuloksia.

Lähteet:

- Diamond, P. A. and P. R. Orszag (2004), *Saving Social Security, A Balanced Approach*, Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- Fenge, R. and M. Werding (2003a), "Ageing and the Tax Implied in Public Pension Schemes: Simulations for Selected OECD Countries", CESifo Working Paper No. 841.
- Fenge, R. and M. Werding (2003b), "Ageing and Fiscal Balances Across Generations: Concepts of Measurement", CESifo Working Paper No. 842.
- Oksanen, H. (2004a), "Pension Reforms: an illustrated basic analysis", No 201, European Economy, Economic Papers, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission (see the link above), forthcoming also in CESifo Economic Studies, 3/2004.
- Oksanen, H. (2004b), "Public pensions in the national accounts: an analysis of the proposed revision", manuscript, 10.5.2004.
- Samuelson, P. A. (1958), "An exact consumption-loan model of interest with or without the social contrivance of money", *Journal of Political Economy*, LXVI, pp. 467–482.
- Sinn, H.-W. (2000), "Why a Funded System is Useful and Why it is Not Useful". *International Tax and Public Finance*, 7, pp. 89–410.

HYVINVOINTIVALTIO HÄMMENNYKSEN TILASSA

Seppo Lindblom

Modernin hyvinvointivaltion tila avautuu minulle analyttisesti ennen muuta sen laajan poliittisen ystäväpiirin syvänä hämmennyksenä. Samalla nousee pintaan kysymys siitä, mikä oikeastaan on normaalia. Onko sitä hyvinvointivaltion ekspansion ja täydellistämisen kolmikymmenvuotinen taival, jota vielä vauhditti Euroopan jälleenrakennuksen poikkeuksellinen syke? Vai onko sitä viime aikainen karsinnan taival? Emme ehkä tule aina ajatelleeksi, että hyvinvointivaltion kriisikeskustelun kausi on lähestulkoon yhtä pitkä kuin sen niin sanottu kultakausi.

Juuri nyt yhteiskuntatieteellistä keskustelua jäsentää kriisin asemesta hyvinvointivaltion katkoksen käsite. Kriisi onkin monien mielestä liian laiska analyttinen käsite siinä perustavan laatuudessa muutoksessa, jossa kukoistuskauden historian ja tulevaisuuden odotusten välille on syntynyt voimakasta särmiä. Katkokselle on annettu lukuisia nimiä, mutta yhteistä on ajatus siitä, että kokonainen epookki on vaihtunut toiseksi. Itse olen hahmottanut tämän särmiä ja aikakauden muutoksen sillä tiivistyksellä, että reformipolitiikan liikkumatilaa ja hallittavuutta koskeva varmuus on muuttumassa hämmennykseksi ja ambivalenssiksi.

Tähän taitekohtaan liittyen minulla on mielenkiintoisia omakohtaisia kokemuksia niin sanotusta Korpilammen seminaarista 1970-luvun lopulta. Pidin siellä esityksen yhteiskuntapolitiikan tavoitteen asettelun orastavasta muuttumisesta. Tulevaisuutta oli mielestäni tarkasteltava siinä valossa, että viiden prosentin työttömyysaste oli hyvä eikä huono saavutus.

Tilaisuuden jälkeen Paavo Lipponen – nykyinen valtiomies ja silloinen SDP:n suunnittelupäällikkö – moitti minua kahden kesken kovin sanoin yhteiskunnallisesta pessimismistä. Tänä minulla on tilaisuus onnitella vilpittömästi sivuun astunutta pitkäaikaista pääministeriä, jonka hallituskaudella laman korkealle hinaama työttömyysaste onnistuttiin lähes puolittamaan nykyään varsin kelvolliseksi katsotulle kymmenen prosentin tasolle. Muistikuvani kertoo omalta osaltaan työllisyyden hoidon ja hyvinvointivaltion rahoitusproblematiikan dramatisoitumisesta, mutta ennen muuta hyvinvointipolitiikan odotusten ja historian välille syntyneestä särmästä, siis epookin muutoksesta.

Oikean ja vasemman vastakkainasettelusta

Yksi peruskysymyksistä kuuluu, onko hyvinvointivaltio pulassa vihollistensa vai ystäviensä vuoksi. Jospa se ei katkoksestaan olekaan kohdannut aatteellista vastatuulta vaan mieluumminkin hartaiden ystäviensä hämmentyneen katseen. Vahvat argumentit puhuvat sen puolesta, että historiallisessa katsoinnossa kehittyi ensin hyvinvointipolitiikan symbolinen ylivoima ja sen jälkeen politiikan samaistuminen ja reformikilpa. Jos tämän kehityksen myötä alkoi vähentyä oikean ja vasemman välinen poliittinen jännite, niin nyt tämä akku on lopullisesti purkaantunut, kun katkoksen tilassa etsitään avaimia tulevaisuuteen.

En löydäkään tästä perinteisestä jännitteestä mitään mielenkiintoisia aineksia. Etenkään ei minulla ole ottanut tulta ajatus uusliberaalista virtauksesta, joka salakavalasti olisi lyönyt läpi yhteiskunnallisen kartan poliittisista puolueista virkakoneistoon ja kansalaisiin. Jos vaihtoehtoiksi tarjotaan pelkästään uusliberaalia tai vanhakonservatiivia, niin luonnollisesti olen silloin mieluummin uusliberaali. En tätä valintaa halua kuitenkaan tehdä siinä ahdingossa, jossa uusliberaalin käsite on varattu aivan muihin kuin analyysiin tarkoituksiin, nimittäin leimakirveeksi päivänpoliittiseen nimittelyyn.

Ajattelussani ei olekaan sijaa uusliberalismin kaltaiselle päivänpoliittiselle käsittehirviölle. Sehän pitää sisällään paitsi ääri liberaalin uskon markkina paikan yksilöön ja vapaiden markkinoiden toimivuuteen, niin myös patakonservatiivin suvaitsemattomuuden perheeseen, rotuun ja uskontoon liittyvissä kysymyksissä. Lopuksi se sulkee sisäänsä aimo annoksen amerikkalaista kulttuuri-imperialismia. Jos siis vastustat uusliberalismia niin olet to-

den teolla edistysellinen, kun vastustat liberalismia, konservatismia ja eu-rooppalaisuudelle vierasta amerikkalaisuutta yhtäaikaisesti.

Se helppous ja pinnallisuus, millä uusliberalismin teema on kulkeutunut hyvinvointivaltiota koskevaan tarkasteluun on ärsyttänyt minut pohtimaan, olisiko poliittisessa analyysissä tarjolla vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Entäpä jos vasemman ja oikean välinen perinteinen jännite onkin menettämässä merkitystään eikä kärjistymässä?

Luodaanpa nopea silmäys suomalaisen hyvinvointipoliitiikan lähihistoriaan. Havaitsemme merkittävän suunnan muutoksen 1990-luvulla suuren laman jälkeen. Mutta millaisissa sisäpolitiikan olosuhteissa tämä käänne onkaan tapahtunut. Ensin oli porvarillinen enemmistöhallitus. Sitä seurasi epähistoriallinen sinipunahallitus, jossa poliittiset laidat olivat vastuussa ja keskusta oppositiossa. Tämän jälkeen alkoi vaihe, jossa punamullan keskusta-voimat työntyivät hallitukseen ja ajoivat laidat oppositioon. Yhteiskuntapoliitiikan suuntaa ovat olleet muuttamassa ja suunnanmuutosta johdonmukaisesti jatkamassa mitä moninaisimmat poliittiset yhdistelmät.

Tapahtumien kulku sen enempiä kuin tulevaisuuden visiokaan ei todellakaan avaudu minulle vasemman ja oikean välisen perinteisen poliittisen tai ideologisen jännitteen avulla. Jos reformipoliitiikka on jälkiekspansiivisessa tilassa ja vahva ekspansio on siis post, niin samanaikaisesti sisäpolitiikka on myöhäismodernissa tilassa, jossa vasemman ja oikean välinen vahva vastakainasettelu on post.

Hyvinvointivaltio ei näyttäydä minulle mitenkään vasemmistolaisena projektina vaan mieluummin eräänlaisena varmuuden konseptina, johon laajalla konsensuksella ja ylivoimaisella symboliikalla on ladattu niin yhteiskuntapoliitiikan ekspansion kuin sen hallittavuuden osalta erittäin kunnianhimoisia mutta samalla haavoittuvia tavoitteita. Ne voidaan tulkita poliittisen systeemin itselleen asettamaksi ylivaatimukseksi. Mitä varmemmalla äänellä politiikka yrittää puhua epävarmaksi muotoutuneessa maailmassa, sitä todennäköisemmin se nostattaa arvonihilismiä ja vähentää politiikan legitimitettä. Sitä todennäköisemmin myös demokratian uhkatekijät voimistuvat, ei näkyvänä vaarana vaan salakavalasti, niin kuin häk tuleee huoneeseen ilman aistittavia varoituksia.

Epävarmuuden luonteesta

Tällaisten pohdintojen ja tienviittojen avulla olen päätenyt johtopäätökseen, että moderni hyvinvointivaltio on törmännyt hallittavuutensa rajoihin, niin aineellisiin kuin henkisiin. Päälimmäiseksi ei kuitenkaan nouse kysymys reformipolitiikan ahtauden pysyvästä näyttävästä tilasta. Sen asemesta huomio kiintyy siihen, että hyvinvointivaltioon kohdistunut legitimiteettivaade on virittynyt aivan liian kunnianhimoiseksi. Nähtäväksi jää syntykö katkoksen tilassa ennen muuta demokratiaa uhkaavaa poliittista frustraatiota ja luottamus pulaa vai hyvinvointivaltioon kohdistuvaa refleksiivistä itsekritiikkiä. Poliittisen luottamuksen teema tunkeutuu joka tapauksessa oman käsitykseni mukaan yhteiskuntapolitiikan problematiikan terävimpään kärkeen.

Kun oikean ja vasemman välinen jännite on työntynyt tarkastelussa sivumalle, on samalla syntynyt tarve eritellä varmuuden ja epävarmuuden välistä jännitettä. Se epävarmuuden tila, jota yritän jäsentää, ei ole kuitenkaan sellaista turvattomuutta, joka aikoinaan synnytti työväenliikkeen eli mahdin, joka muitten edistyksellisten voimien kanssa rakensi hyvinvointivaltion. En tarkoita myöskään sitä epävarmuutta, joka liittyy maailmantalouden tämänhetkisiin näköaloihin. Puhun jostain aivan toisesta asiasta.

On erotettava toisistaan varmuuden maailman ja epävarmuuden maailman yhteiskuntapolitiittinen kieli. Vastakkain eivät tällöin ole sosialismi ja kapitalismi, eivät myöskään vasen ja uusliberaali oikea. Kyse on siitä, miten kattavalla ja ekspansiivisella hyvinvointipolitiikalla haetaan poliittista luottamusta ja vallan mandaattia samoin kuin siitä, miten perustavanlaatuista pettymystä ja kansanvallan luottamus pulaa syntyy, jos uskotellut talouden ja sosiaalisen ennustettavuuden ja turvallisuuden varmuus ketjut sittenkin petävät.

Näen epävarmuuden kasvun modernisoitumiseen ja demokratisoitumiseen elimellisesti liittyvänä ilmiönä kyse ei siis välttämättä ole yhteiskunnallisen tilan huononemisesta, vaan ristiriitaisesta uhkien ja mahdollisuuksien moninaisuudesta. Epävarmuuden kasvu, demokratisoituminen ja aatteellisen suvaitsevaisuuden lisääntyminen käyvät käsi kädessä. Varmuus, suvaitsemattomuus ja kansanvallan varat kulkevat puolestaan yhtä jalkaa. Jos politiikan vastaus epävarmuuden lisääntymiseen on luottamuksen puhettavan etsiminen varmuuden takaamisen asemesta, niin demokratia voi hengittää huomattavasti vapaammin.

Modernin epävarmuuden yksi olennainen piirre on, että ambivalenssi on yleisesti ottaen lisääntynyt. On kasvanut tarve kyseenalaistaa kaikkia niitä uskomuksia, rutiineja, traditioita ja dogmeja, joihin on ollut tapana nojautua. Leszek Kolakowski puhuu jähkailun ja epäjohtomukaisuuden oikeutuksesta ja merkityksestä. Olen joskus ilmaissut tämän niin, että jos poliittiseen kenttään ilmaantuisi puolue, johon kuuluisivat kaikki ne, jotka eivät ole ihan varmoja siitä, ovatko oikeassa, niin saattaisin harkita sen jäsenyyttä.

Kaikkiin näihin keskeisiin epävarmuuden muutosilmiöihin kytkeytyy dogmaattisen ajattelun väistyminen pragmaattisen tieltä. Pragmatismi on tällöin ymmärrettävä merkitykseltään kasvavana virtauksena niin yhteiskuntapolitiikassa kuin -tieteessäkin. Olemme jokapäiväisessä keskustelussa kenties leimanneet pragmatismia ennen muuta kompromissin haluna, sovitteluna ja siis tässä mielessä mieluummin kuin seisovana vetenä kuin dynaamisena virtauksena. Yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta pragmatismia herääminen tarkoittaa kuitenkin sitä, että epävarmuuden tilassa - siis esteiden kasvaessa – rutiinien, tottumusten ja dogmien merkitys vähenee ja luovuuden tarve puolestaan kasvaa. Ratkaisuja haetaan mieluummin toiminnan kekseliäisyyden kuin ideologisen ajattelun kautta. Erityinen käy tärkeämmäksi kuin yleinen.

Samalla politiikaksi kutsuttu yhteiskunnallinen aktiviteetti aivan aiheetta silmissämme ikään kuin kutistuu. Kun suurten miekkujen aika on ohitse ja politiikka arkistuu. Tavallaan on kyse hyvinvointivaltion pyhyden maallistumisesta. Poliitiikan arkistuminen onkin tärkeä käsite, joka auttaa analysoimaan hyvinvointivaltion ystävien hämmennyksen tilaa. Puhumme mielellämme politiikan katoamisesta. Etsimmekö sitä kuitenkin väärästä paikasta? Etsimmekö sitä suuresta arkkitehtuurista sen asemesta, että sitä tulisi modernisoituneessa maailmassa etsiä arkisista ratkaisuista, jotka ovat kelvollisia mutta kontekstisidonnaisempia eivätkä aina sovi yleispäteviksi ja pyhiksi malleiksi?

Kaksi kuvausta modernisoitumisesta

Modernisoitumista voidaan luonnollisesti lähestyä tavattoman monesta näkökulmasta. Minua on askarruttanut hyvinvointivaltion katkoksesta ennen muuta se, miten ovat muuttumassa ihmisen yhteisölliset siteet, miten ihmis-

yksilö itse ja miten hänen tiedolliset avunsa .Tiivistän näin muodoin modernisoitumisen kolmeen käsitteeseen ja kehityspiirteeseen: globalisoitumiseen, yksilöllistymiseen sekä tieto- taidon kasvuun. Nämä käsitteet kytkeytyvät monin sитеin toisiinsa ja niistä kolmesta minkä tahansa voisi valita nykyaikaistumisen yhteiseksi nimittäjäksi. Mihin tahansa niistä huomion ensin fokusoikaan, tulevat tarkastelun kohteeksi väistämättä kaksi muutakin. Sama kertomus yhteiskuntapolitiikan haasteista epävarmuuden maailmassa syntyisi, aloittipa tarkastelun globalisaatiosta, yksilöllistymisestä tai tieto- taidon hyvinvointivaltion kehittymisestä.

Ennen kuin juttua jatketaan pidemmälle, on syytä palauttaa mieliin, että yhteiskuntatieteelliset käsitteet ovat väistämättä itseensä viittaavia ja siis normatiivisia. Yhteiskuntatiede tutkii maailmaa, missä sen tutkimuksen kohteena ovat ihmiset keskustelevalta, operoivat ja jäsentävät ympäristöönsä yhteiskuntatieteen itse luomilla käsitteillä. Korkeasti koulutetut sosiologit tutkistelevat lukemattomien pikkusosiologiensu puuhastelua. Käsitteet eivät näin muodoin pelkästään kuvaa maailmaa, vaan ne myös muokkaavat sitä. Tarjoan nyt lukijoilleni edellä mainittujen avainkäsitteiden avulla kaksi kuvausta siitä modernin epävarmuuden maailmasta, jonka hyvinvointivaltio on kohdannut. Samalla on kyse kahdesta tavasta muokata maailmaa, muokata lukijoiden käsitystä hyvinvointivaltion sopeutumisen paineista.

Ensimmäisessä kuvauksessa globalisoituminen nähdään ennen muuta taloudellisena ilmiönä. Se kertoo jo kauan sitten manifestoidusta ja diagnosoitaidusta suurpääoman voittokulusta, jossa riiston ja vieraannuttamisen välineenä nyt on vain inhimillinen pääoma fyysisen asemesta. Työn ja pääoman välinen vastakkainasettelu kärjistyy. Yksilöllistyminen tarkoittaa tässä kuvauksessa markkinapaikan itsekkyysden kasvua, mitä kuvausta vahvistaa yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden virtaviivaistettu dualismi. Tämä kuvaus päättyy huoleen siitä, että kansallinen hyvinvointivaltio on menettämässä suveriniteettiansu suurpääomaan nähden. Sitä voisi kutsua globalisaation utopiiseksi uhkakuvaksi, mistä johdonmukaisesti seuraa yhtä lailla utopistisia pohdiskeluja kollektiivisen toiminnan aktivoitumisesta.

Toisessa kuvauksessa globalisoituminen on ensisijaisesti kulttuurinen ja viestinnällinen ilmiö. Sen reaalitaloudellisen taustan muodostaa toki tietotaidollinen murros, mutta viestinnällinen vallankumous tarkoittaa ennen muuta kaikenlaisten ajattelutapojen, oppirakennelmien ja traditioiden ky-

seenalaistumista. Kun viestinnän tekniikan kehittyessä ajan ja paikan välinen yhteys muuttuu, kun ihmiset elävät samassa reaaliajassa keskenään, kun kaukana ei enää tarkoita kauan aikaa (kuten Zygmunt Bauman on asian ilmaissut), niin ihmiset tajuaavat globaalin yhteisöllisyyden yhteisten globaalien riskien, uhkien ja mahdollisuuksien kautta. Yhteisö ja yksilö ovat monimutkaisesti sidoksissa toisiinsa eivätkä virtaviivaisessa vastakkainasettelussa. Yksilöllistyminen on ensi kädessä yksilön kompetenssin kasvua ja tätä kautta myös kansanvallan pätevoitymistä suhteessa kaikkiin mahdollisiin ideologiisiin, teknokraattisiin tai omistuksellisiin etujoukkoihin. Tieto- taidon kasvu ei kärjistä työn ja pääoman vastakkainasettelua, vaan tuo siihen uusia dimensioita, kun fyysisen pääoman omistaja työllistää henkisen pääoman omistaja. Yksityisomistuksen merkitys vieraantumisen lähteenä ohenee tässä kuvauksessa.

Globalisaatio viestinnällisenä ilmiönä tarkoittaa, että kansalaiset sijoittavat itsensä ja aikaansaannoksensa, kuten hyvinvointivaltion, maapallon laajuiseen yhteisöön. Syntyy tilaa Kioton ympäristösopimuksen kaltaisille hankkeille, mikä tarkoittaa, että aletaan kyseenalaistaa kansallisen (lue: itsekkään) hyvinvointipolitiikan suvereniteettia ja suorastaan toivotetaan tervetulleeksi sen kaventumista koskeva tarkastelu.

Vedän nyt johtopäätökseni näistä kahdesta toisilleen ristiriitaisista kuvauksista. Valitsen niistä jälkimmäisen ja väitän löytäväni valinnalleni vahvoja yhteiskuntatieteellisiä perusteluja. Samalla tiedän olevani kaihtamattoman normatiivisesti muokkaamassa mielialoja. Minulla on vahva tunne siitä, että hyvinvointivaltion hämmennyksen tilassa on globalisaatioon kytkeytyvien epävarmuuksien tulkitseminen joko ratkaisevan sokeuttavaa tai ratkaisevan oivaltavaa yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden näkökulmasta.

Jos epävarmuus ymmärretään niin laajakantoisena ilmiönä kuin olen kuvannut, sen täytyy myös avata merkittäviä kysymyksenasetteluja sellaisille edistyksellisille liikkeille, jotka viime vuosina ovat taivaltaneet eteenpäin ajan aatteettomuutta ja näköalattomuutta surkutellen. Usein kuulee rikkaasta suomalaisesta suusta nostalgisen huokauksen keynesiläisen suvereniteetin katoamisesta. Meghnad Desai puolestaan kysyy, mahtoiko keynesiläisen hyvinvointivaltion kulta-aika tarkoittaa myös Etelän kulta-aikaa. Globalisaation niin sanottu hallinta ei todellakaan avaa ekspansiivisia vaan peräti ristiriitaisia näköaloja rikkaalle pohjoiselle hyvinvointivaltiolle.

Näkyvästä näkymättömään interventio politiikkaan

Edellä esiin tuomani näkökohdat ovat verraten periaatteellisia. Jotta ne eivät jäisi aivan irralleen päiväkohtaisista yhteiskuntapoliittisista valinnoista, on yritettävä rakentaa siltää niiden välille. Teen sen ottamalla tarkastelun ja kannanottojen kohteeksi yhden viime aikojen kaikkein puhutuimman yhteiskuntapoliittisen dokumentin eli niin sanotun Sailaksen paperin. Miltä sitten näyttävät tämän asiakirjan kunnianhimoiset työllisyyden ja hyvinvointipoliittikan rahoituksen tavoitteet siinä epookin katkoksessä, johon modernin hyvinvointivaltion olen edellä sijoittanut?

Olemme saaneet tottua politiikassa siihen, että vaalikeskustelussa yhteiskuntapoliittinen kokonaisuus hajoaa osasiksi, jolloin tavoiteristiriidat hälvenevät ja osaratkaisut näyttävät helpommilta. Tämä koskee ennen kaikkea jakopolitiikan ja työllisyyspolitiikan välistä ristiriitaa. Vaalien alla jakopolitiikan ongelmia ratkotaan korkeaan verotusasteeseen turvautuen ja tästä erillään pannaan työllisyyttä kuntoon veronkevennysten avulla. Viime vaalien aikana tätä reformikilpaa häiritsi tietoisuus yhdeltä korkealta virkamieheltä tulossa olevasta muistiosta. Sen sisältöä ei tarkkaan tunnettu, mutta saatettiin olla varmoja siitä, että se tulisi sisältämään kokonaisuuden, jossa tavoiteristiriidat olisivat politiikan harmiksi taas selkeästi näkyvissä.

Kun Sailaksen paperi lopulta tuli julkisuuteen kävi ilmi, ettei kyseessä suinkaan ollut mikään teknokraattinen virkamiestuote vaan ristiriitoja kaihdamaton, avoimesti normatiivinen ja selkeästi poliittinen linjoitus. Kyse oli siis ohjelmasta, jota tulisi ajaa jonkun poliittisen liikkeen tai koalition, muttei virkamiehen nimissä. Ekspansiivisin tunnuksin reformikilvassa liikkunut politiikka siis pakeni vastuuta reaali maailman esteet kohdattuaan.

Ohjelman normatiivisen sisällön ydin on, että se asettaa kunnianhimoiset mutta samalla välttämättömät tavoitteet työllisyysasteelle, joka tarvitaan, jotta suomalainen systeemi ylipäätään toimisi huoltosuhteen ollessa hankalimmillaan. Ohjelma koostuu kolmesta osasta. Ensiksi se todentaa syntyneen pelivaran ja hyödyntää sen strategisesti veronkevennysten avulla tapahtuvan työllisyyden nousun kautta. Samanaikaisesti se panostaa teknologia- ja koulutuspolitiikkaan ja valitsee siis tämän päivän kulutuksen ja huomiseen investoimisen kesken. Kolmanneksi se ajaa tiukkoja ja kurinalaisia ratkaisuja väestörakenteen ylä- ja alapään aktivoimiseksi työmarkkinoille sillä huomisen hyvinvointivaltio tarvitsee leveämmät, aktiivisemmat ja taita-

vammat hartiat. Ohjelma kaikkienensa tulee kertoneeksi, että 1990-luvulla tapahtuneen yhteiskuntapolitiikan pahaksi parjatun käänteen kaikkein tärkein mutta unohdetuin saavutus on, että nyt on ylipäättään pelivaraa käytettävissä aktiiville politiikalle.

Nojautuessaan veronkevennyksiin ja sitoutuessaan samalla vahvaan tietotaidon panostukseen linjaus ei jätä juuri minkäänlaista tilaa vanhanaikaisille ja näkyville, erilaisten tavoitteiden nimissä kulkeville jakopoliittisille ruiskeille. Jos vaikutukset hyvinvointivaltion perustan vahvistamiseen kulkevat hyvin pitkäaikaisten ja monimutkaisten vaikutuskanavien kautta, syntyy tavallaan näkyvän asemesta näkymätöntä interventio politiikkaa. Veronkevennysten ja koulutuspolitiikan pitkä ja monimutkainen aikajänne peittää näkyvistä politiikan isyyden ja äitiyden. Kuitenkin vallitsee vielä vahva niin poliittinen kuin journalistinenkin perinne, jossa isyyden ja äitiyden tulisi olla selvästi näkyvissä. Kaivataan ohjelmia ja ruiskeita, jotka kertovat, miten juuri joku nimenomainen hallitus sai näillä nimenomaisilla toimilla ja euromiljoonilla aikaan jonkun tarkalleen mitattavissa olevan näkyvän tuloksen.

Yhteiskuntapolitiikan maltin uusi sisältö

Työllisyyden ensiarvoisuutta korostettaessa tilaa on siis verraten vähän perinteiselle poliittiselle reformikilvalle. Kansanvallan näkökulmasta tulisikin kilpailla nyt ennen muuta siitä, mikä poliittinen liike kykenee luottamuksensa säilyttäen välittämään ahtaan tien keskeiset argumentit eli verotuksen keventämisen, työvoiman tarjonnan kasvun, kansalaisten aktiivisuuden lisäämisen ja tietotaidon kohottamisen monimutkaisen yhteydet. Harjoitettaessa erittäin vahvaa ja hyvin fokusoitua mutta näkymätöntä interventiota, saattaa pinnallisessa mediakeskustelussa syntyä käsitys, ettei yhteiskuntapolitiikkaa harjoiteta laisinkaan. Sitä politiikkaa on vaikea puolustaa, jota etsitään väärästä paikasta. Tässä on hyvinvointivaltion maallistumisen ongelma pähkinänkuoressa.

Pelkistän yhteenvetoni niin, että yhteiskuntapolitiikka hakee legitimitteettiään edelleenkin näkyvästä ekspansiosta eikä poliittisesta luottamukselta. Näin puhuessani en viittaa mihinkään yksittäiseen hallitukseen vaan politiikkaan ylipäättään, siihen politiikkaan, joka reformikilvoittelussaan on juuri menettänyt kaiken aikaa arvostustaan. Olen hyvinvointivaltion katkoksesta korostanut luottamuksen enkä ekspansion merkitystä epävarmuuden oi-

kullisissa oloissa. Olen palauttanut mieliin Mauno Koiviston aforistiset sanat: politiikan on petettävä odotukset, jottei se pettäisi lupauksiaan. Samalla soi korvissani Zygmunt Baumanin mietelause: kun puuttuu modernin varmuuden rautanyrkki, niin postmoderni demokratia tarvitsee teräksiset hermot. Siitähän juuri on kansanvallan kannalta kyse hyvinvointivaltion katkoksessä, jossa epävarmuus tarkoittaa koko toimintahorisontin järkkymistä ekspansiiviseen historiaan nähden.

Kun maamme ensimmäisiä talouspoliittisia ohjelmia laadittiin, nousi poliittiseksi iskulauseeksi pohdinta, onko maallamme malttia vaurastua. Nyt puolisen vuosisataa myöhemmin, huikean vaurastumisen ja reformipolitiikan ekspansion jälkeen herää jälleen kysymys yhteiskuntapolitiikan maltillisuudesta. Problematiikan luonne on mielestäni kuitenkin muuttunut. Nyt on aihetta kysyä, onko meillä malttia, vaan ei niinkään vaurauden kuin hyvinvointivaltion poliittisen systeemin legitimitietin vuoksi.

ÖLJY MUOKKAA TAAS POLITIIKKAA

Raimo Väyrynen

Kansainvälisillä öljymarkkinoilla vallitsee hämmennys, joka heijastuu kansainvälisten suhteiden lisäksi myös yhteiskuntien sisäiseen kehitykseen.

Lähihistoriassa hyvän esimerkin öljyn vaikutuksesta politiikkaan tarjoaa Kiina, jonka vuonna 1959 tekemät tuntuvat löydökset auttoivat sitä irtautumaan Neuvostoliiton öljypolitiikan pihdeistä ja suuntautumaan kohti itsenäisempää ja jopa neuvostovastaista ulkopolitiikkaa.

Politiikka tietysti vaikuttaa öljyn saatavuuteen ja hintaan, mutta yleensä vain suhteellisen lyhyen ajan. Irakin sota vuonna 1990–91 nosti barrelihinnan peräti 40 dollariin ja syyskuun 11. päivän 2001 terrori-iskut yli 35 dollarin, mutta hinta tuli myös molemmissa tapauksissa nopeasti alas tältä tasolta. Pitemmällä aikavälillä vaikutus kulkee öljystä politiikkaan.

Amerikkalaisten kaavailujen mukaan Saddam Husseinin kukistamisen ja demokratian viennin Irakiin tuli avata maan öljyntuotanto- ja vienti maailmanmarkkinoille, mikä puolestaan pudottaisi barrelihinnan pian 20 dollariin. Öljyn hinta olikin epäilemättä mukana Bushin hallinnon poliittisissa laskelmissa, mutta tätäkin olennaisempaa oli halu valvoa maailman öljyn tuotantoa ja sen pääsyä maailmanmarkkinoille.

Irakin öljyn saatavuuden ohella Yhdysvaltojen politiikassa on suurena huolenaiheena ollut Saudi-Arabian mahdollinen poliittinen epävakaisuus ja sen aiheuttama haaksirikko kansainvälisillä öljymarkkinoilla. Toukokuun 2004 lopussa Khobarissa tapahtunut terroristi-isku ei suoraan vahingoittanut öljyntuotantoa, mutta teki kyllä loven saudien kuningashuoneen uskottavuuteen taata poliittinen vakaus keskeisessä öljyntuottajamaassa. Iskun tavoit-

teena oli ennen kaikkea luoda sellainen uhka, että öljyteollisuuden ulkomaiset työntekijät poistuisivat maasta. Iskut lisäävät kuitenkin öljyntuotannon suojelukustannuksia: viimeisen kahden vuoden aikana Saudi-Arabia on luonut 5000 vartijan joukon ja sijoittanut öljylähteiden ja -putkien turvallisuu-teen 750 milj. dollaria

Saudi-Arabiassa kyseessä eivät ole vain maan suuret öljyvarannot, vaan myös sen asema tuotantoa ja hintoja tasapainottavana tuottajana ("swing producer"). Jos maan poliittinen vakaus on todella uhattuna, niin se tuskin voi alkaa lisätä tuotantoaan, mikä on edellytyksenä OPEC'in vaikutusvallan heikkenemiselle. Ilman Saudi-Arabiaa OPEC olisi huomattavasti heikompi tuottajakartelli.

Toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvaltojen ja Saudi-Arabian yhteisenä intressinä on ollut pitää yllä vakaata tuotantoa ja hintatasoa kansainvälisillä öljymarkkinoilla. Tilanne on kuitenkin tässä suhteessa saattanut muuttua. Yhdysvalloissa esiintyy yhä äänekkäämpiä epäilyjä siitä, että fundamentalistinen Saudi-Arabia on pikemminkin terrorismin kotipaikka kuin amerikkalaisten strateginen liittolainen.

Maan sisäiset jännitteet ovat tehneet aikaisempaa vaikeammaksi pitää yllä sen öljyyn ja aseisiin pohjautuvaa strategista suhdetta Washingtoniin. Saudi-Arabia on asteittain suunnannut uudelleen politiikkaansa, minkä yhtenä ilmentymänä on ollut Saudi-Arabian pyrkimys rakentaa vuodesta 1997 lähtien läheisempää yhteistyötä toisen merkittävän islamilaisen öljyntuottajan, Iranin, kanssa.

Ei ole siis mahdotonta ajatella, että Irakin vastaisen sodan yhtenä motiivina on ollut sen öljyvarojen valvonta, joka mahdollistaisi puolestaan vastapainon luominen Iranin ja Saudi-Arabian väliselle akselille. Luultavasti Irakin sodalla oletettiin voitavan heikentää myös öljyntuottajamaiden kartellia OPEC:ia ja sen kykyä manipuloida tuotteensa maailmanmarkkinahintaa. Tämä selittää osaksi ne kovat otteet, joihin Yhdysvallat on vuoden 2002 jälkeen turvautunut heikentääkseen OPEC'in asemaa öljymarkkinoilla.

Toisin on kuitenkin käynyt. Käytyään alle 15 dollarissa vuodenvaihteessa 2001–2002 barrelihintaa kohosi touko-kesäkuussa 2004 alussa yli 40 dollariin. Kaikki eivät usko sen pysyvän kauan edes tällä tasolla, sillä pitkällä aikavälillä on vallinnut nouseva trendi, joka pessimistien mielestä johtaa enimmillään jopa 60 dollarin barrelihintaan. Nimellisesti öljyn hinta toukokuun tasolla alkaa olla verrannollinen toisen öljykriisin aikaiseen tasoon vuonna 1980.

Öljyn tulevaa hintakehitystä koskevan väittelyn taustalla on erimielisyys siitä, kuinka suuret maailman hyödynnetyt öljyreservit ovat. Tässä suhteessa on kaksi selvää koulukuntaa: joko reservien nähdään sallivan vapaa hyödyntäminen ainakin muutamaksi vuosikymmeneksi tai sitten tuotannon uskotaan romahtavan ja hintojen nousevan ratkaisevasti seuraavan vuosikymmenen aikana. Jälkimmäistä vaihtoehtoa vauhdittaisi se, että öljyn jatkuvasti korkea hinta loisi houkuttimen investoida aikaisempaa laajemmin uudistuviin energialähteisiin ja siten ottaa myös ympäristöpoliittinen kanta.

OPEC'in sisäinen tilanne ei ole yksiselitteinen, vaan varsinkin Saudi-Arabia on edelleen kiinnittynyt aikaisempaan rooliinsa tasapainottavana tuottajana. Kesäkuun 2004 alussa se ilmoitti lisäävänsä öljyntuotantonsa 10 prosentilla ja kehotti muitakin OPEC'in jäsenmaita tekemään samoin. Niiden reaktio on kuitenkin ollut kriittinen osaksi siksi, että Saudi-Arabian ajattellaan haluavan ajaa öljyn hintaa alas ja auttaa siten Bushin uudelleenvalintaa. Useilla öljymailla ei ole kuitenkaan vähäisintäkään halua tällaiseen operaatioon.

Tilanteen ristiriitaisuutta ja OPEC'in ainakin tilapäisesti vahvaa asemaa kuvaa se, että kartelli nosti kuitenkin toukokuussa 2004 kollektiivista tuotantokattoaan ilman pelkoa hintatason olennaisesta laskusta. Pitemmällä aikavälillä OPEC sanoo kuitenkin pyrkivänsä 30–34 dollarin hintahaarukkaan, johon länsi voisi luultavasti myös suostua. Tällä hintatasolla tarvitsisi tuskin pelätä myöskään inflaatiopeikkoja, jonka jotkut arvioivat piileskelevän öljyn nykyhinnan takana.

Korkealla öljynhinnalla on tietysti erilaisia vaikutuksia sen mukaan onko kyseessä viejä- vai tuojamaa. Venäjällä Putinin hallinto on hyötynyt erityisesti hinnan noususta. Vuoden 2001 jälkeen maan talous on kasvanut keskimäärin 6 prosentin vuosivauhtia, mikä on heijastunut myös teollisuustuotannon kasvuna. Tähän on vaikuttanut Venäjän käyttämä öljyn kaksihintajärjestelmä, joka on pitänyt energian kotimaisen hinnan alhaalla ja lisännyt vientiteollisuuden kilpailukykyä.

Tämä kilpailuetu on taas saanut lännen vaatimaan kaksihintajärjestelmän poistamista edellytyksenä Venäjän WTO-jäsenyydelle. Toukokuussa 2004 saavutetussa kompromississa sovittiin öljyn kotimarkkinahinnan ja kansainvälisen hinnan asteittaista sopeuttamisesta toisiinsa. Joka tapauksessa Putinin vaalivoitot ovat olleet helpompia kasvavassa taloudessa. Hän on ainakin voinut uskotella äänestäjille, että paremmat ajat ovat edessä. Kri-

soimalla korruptiota ja tehostamalla verotusta Putin on ryhtynyt ylösrakentamaan uutta venäläistä valtiota.

Kuten öljy-yhtiö Jukosin tarina osoittaa, niin Putinin hallinto pyrkii voimistamaan valvontaansa Venäjän energiasektorilla. Varsinkaan sen tuottaminen miljarditulojen ei haluta vahvistavan oppositiopolitiikan taloudellista pohjaa. Tässä suhteessa Putinin hajottamisen ja hallitsemisen politiikka on toiminut hyvin. Lukoil on päässyt vahvistamaan asemiaan ja saanut mahdollisuuden hankkia leiriinsä myös Jukosin omistukseen valumassa olleen Sibneftin.

Suuri kysymys Venäjän öljypolitiikassa on se, halutaanko kansainväliset öljyjätit päästää mukaan omistamaan maan öljyvaroja. British Petroleum on jo tehnyt massiivisen investoinnin ja jonossa on muitakin yhtiöitä kuten ExxonMobil ja Total. Ulkomaisten öljyinvestointien uskotaan olevan Venäjän kansallisten etujen vastaista, mutta toisaalta sen öljykenttien uudistaminen ja tuotannon tehostaminen ovat pitemmän päälle välttämättömiä.

Yhdysvalloissa öljymarkkinoiden viimeaikaiset vaikutukset ovat olleet hallituksen kannalta kielteisiä. Siellä halpa öljy ja bensiini ovat miltei käsittämättömällä tavalla talouden ja politiikan onnistumisen symboli. Tämä on ymmärrettävää siinä mielessä, että Yhdysvalloissa autoilu on maileilla mitattuna kaksinkertaistunut vuoden 1970 jälkeen ja jokainen amerikkalainen kuluttaa kolme gallonia bensiiniä päivässä. Ei ihme, että amerikkalaiset, joiden osuus maailman väestöstä on 5 prosenttia, kuluttavat 25 prosenttia maapallon öljystä.

Yksikään amerikkalainen poliitikko ei uskalla vakavissaan ehdottaa energiaverotuksen korottamista, vaikka esimerkiksi globaalinen ilmastomuutos ja muut ympäristösyöt sekä tarve rahoittaa liikenteen perusrakenteen korjaamista antaisivat sille hyviä perusteita. Jos näin tehtäisiin, niin pahimmillaan voitaisiin päätyä siihen, kuten tapahtui vuonna 2000 Englannissa ja eri puolilla manner-Eurooppaa, että rekkakuskit ryhtyivät massiiviseen lakkoon.

Toukokuussa 2004 bensiinin gallonahinta nousi Yhdysvalloissa ensimmäisen kerran yli kahteen dollariin, mikä karkeasti merkitsee nykyisellä vaihtokurssilla 65–70 sentin litrahintaa. Joidenkin arvioiden mukaan bensiinin gallonahinta tulee kesällä 2004 nousemaan edelleen, kun amerikkalaiset alkavat lomaila kotimaassa autoilla lentämisen sijasta. Terrorismin pelko vaikuttaa edelleenkin ja ihmiset haluavat mieluummin pysyä maan pinnalla.

Kahden dollarin bensiinin hintaa pidetään Yhdysvalloissa viimeisenä kipupisteenä, jossa istuvan presidentin kansansuosio alkaa todella kärsiä.

Amerikkalaiset osaavat myös yhdistää bensiinin hinnan Irakin-retken epäonnistumisiin. Tosin tässä suhteessa demokraattien presidenttiehdokas John Kerry ei ole ainakaan toistaiseksi onnistunut kovin hyvin vahvistamaan Bushin vastaista mielialaa. Jotakin kertoo kuitenkin se, että Kerry käyttää bensiinin hintaa yhtenä osatekijänä laatimassaan ”keskiluokan kurjistumisindeksissä”.

Öljyn hinnan sangen tasaista nousu viimeisen 2–3 vuoden aikana on perusteltu sekä tarjonnan heikkoudella että kysynnän voimakkuudella ja tietysti niiden erilaisilla yhdistelmillä. Yhtenä syynä hinnan nousuun on saattanut olla vaikuttamassa se, että Yhdysvaltojen hallitus on ostanut öljyä strategiaan varmuusvarastoihin ja siten lisännyt öljyn kysyntää maailmanmarkkinoilla.

Öljyn tuonti on tästä ja muista syistä merkittävä tekijä Yhdysvaltojen ulkomaankaupassa: sen osuus kauppataseen vajeesta on 30 prosenttia. Oma mielenkiintonsa on sillä, että Bushin hallinto on ryhtynyt määrätietoisesti diversifioimaan öljyntuontinsa lähteitä. Tässä mielessä kyhnytetään kylkeä Venäjän kanssa ja halutaan vaikuttaa Chavezin vastaiseen suuntaan Venezuelassa. Yhdysvallat on myös ryhtynyt johdonmukaisesti laajentamaan suhteitaan Afrikan öljyä tuottaviin maihin: muun muassa Angola, Niger ja Tsad.

Varsinkin amerikkalaisessa keskustelussa on väitetty, että kotimaisen jalostuskapasiteetin vähäisyys on supistanut tarjontaa ja nostanut bensiinin hintaa. Harvinaista ei ole kuulla sitäkään väitettä, että öljy-yhtiöt pitävät tarkoituksella kapasiteetin niukkana, jotta ne voivat nostaa hintaa. Tämä väite liittyy siihen yleiseen epäluuloisuuteen, jota amerikkalaiset tuntevat Enronin ja muiden skandaalien jälkeen suuryhtiöitä kohtaan.

Niukkuutta koskeva tulkinta saa kuitenkin lisätukea siitä, että Royal Dutch/Shellin havaittiin äskettäin antaneen kauniisti sanottuna ylioptimistisia lukuja öljyvarannoistaan. Asia oli niin vakava, että yhtiön presidentti joutui eroamaan skandaalin seurauksena. Osaksi kysymys tosin näyttää olleen siitä, että öljyvarantojen koon ilmoittamisessa käytetyt Yhdysvaltojen SEC:in (Securities and Exchange Commission) säännöt ovat vanhentuneet, eivätkä ota huomioon markkinoiden muuttunutta luonnetta.

Tulevaa niukkuutta vastaan puhuvat puolestaan ne havainnot, että Venäjän öljyvarannot ovat ilmeisesti huomattavasti suuremmat kuin mitä aikaisemmin on arvioitu. Niiden kooksi arvioidaan 59 miljardia barrelia, joskin geologia ja vanheneva teknologia vaikeuttavat niiden tehokasta hyödyntämistä. Tässäkin suhteessa ulkomaiset investoinnit Venäjän öljyteollisuuden

kehittämiseen ovat monessa suhteessa ratkaisevassa asemassa, sillä maa tulee vielä pitkään olemaan raaka-ainetalous.

Saudi-Arabia on nyt ja tulevaisuudessa kiistatta johtava öljyvaltio: sen arvioidut reservit ovat 262 mrd barreliä. Saudien kuningashuoneelle öljyn hinnan viimeaikainen voimakas nousu on ollut myös poliittinen siunaus, sillä se on auttanut sitä rahoittamaan muuten vararikon uhkaamaa harvainvaltaista ja korruptoitunutta valtajärjestelmää. Samalla öljyn merkityksen kasvu on kuitenkin lisännyt sen tuotannon houkuttelevuutta terroristien silmissä.

Vaikka islamilainen ääriliike ei suoranaisesti uhkaakaan saudien huonetta, niin se tekee kuitenkin olon vähintäänkin epämukavaksi. Se saa myös Washingtonin koventamaan omaa otettaan taistelussa terrorismia vastaan, joka säteilee kielteisesti takaisin arabimaailmaan. Kaikista ongelmista huolimatta Riadhin ja Washingtonin välillä vallitsee edelleen tietty öljyyn, turvallisuuteen ja terrorismin vastaisuuteen perustuva, yhteinen intressi.

Todellakin öljyn hinnan voimakkaaseen nousuun on vaikuttanut myös Lähi-idän ja Persian lahden epävakainen poliittinen tilanne ja siihen liittyvä tarjonnan epävarmuus. Irakin öljy tulee markkinoille huomattavasti ennakoitua hitaammin, eivätkä monikansalliset liikeyritykset pääse sen valvonnan avulla manipuloimaan hintatasoa ja OPEC-maiden ratkaisuja. Irakin itsenäistymisprosessissa kysymys öljyvarojen ja niiden kaupan valvonnasta onkin keskeisessä asemassa.

Öljyn hinnan nousun arvellaan myös johtuvan kysynnän kasvusta. Itse asiassa ainakin *Financial Times* tulkitsee tilannetta johdonmukaisesti niin, että taloudellisen kasvun yleinen elpyminen on nostanut öljyn kysyntää ja siten sen hintaa. Myös monet amerikkalaiset asiantuntijat korostavat myös sitä, että öljyn hinnan nousu on ensisijaisesti seurausta kysynnän nopeasta lisäyksestä, eikä niinkään tarjonnan niukkuudesta. Pohjimmiltaan maailmassa ei olekaan tarpeeksi öljyä. Nykyisten varantojen arvioidaan riittävän 45 vuodeksi eli pitempään kuin yhdessäkään aikaisemmassa arviossa.

Puhuttaessa öljyn kysynnän lisäyksestä viitataan tavallisesti Yhdysvaltojen 5 prosentin ja Kiinan 10 prosentin vuosivauhtia lähentelevään taloudelliseen kasvuun. Varsinkin Kiinan ekspansion katsotaan johtavan siihen, että sen talouskone imee aikaisempaa suuremman osan maailmalta saatavaa öljyä, rautaromua ja muita teollisuuden tarvitsemia tuotantopanoksia. *Die Zeit*-lehden mukaan Kiinalla on ”Gier nach Erz und Öl”.

Varsinkin Euroopan teollisuus kärsii ja joutuu myös omien puutteidensa vuoksi maksumieheksi tässä kehityksessä. EU:n näkökulmasta Kiinan tulisi irrottaa valuuttansa dollarista ja siten antaa sen revalvoitua.

Energiapolitiikassa Kiinan mielenkiinto kohdistuu erityisesti Keski-Aasian öljyyn ja maakaasuun. Niinpä Kasakhstanista suunnitellaan öljyputkea Xinjiaangiin, josta taas kaavailaan vedettäväksi maakaasuputki Shanghaihin. Kiina on osoittanut kiinnostusta myös Siperian öljyyn, mutta venäläiset tuntevat olevan halukkaampia rakentamaan putken Nakhodkaan ja sieltä mahdollisesti Japaniin. Itä- ja Keski-Aasiassa käydään kovaa öljypolitiikkaa, jolla on myös geopoliittisia seurauksia.

Tämän aasialaisen näkökulman mukaan öljyn hinta kääntyy laskuun vasta, kun Kiinan talouskasvu ajaa ylikuumenneena seinään ja pysäyttää samalla myös sen stimuloiman Japanin ja Etelä-Korean taloudellisen ekspansioon. Kiinan ylikuumaan talouteen sisältyykin ilmeinen riski koko kansainvälisen talouden kannalta. On hyvä muistaa, että Kaakkois-Aasian talouskriisin seurauksena öljyn hinta kävi vuonna 1998 hetken alle 10 dollarin barreililta. Kiinassa kuitenkin ymmärretään ongelman luonne ja siksi sen hallitus pyrkii hallitusti laskemaan talouden kasvulukuja tuonne 8 prosentin tienoille.

Kysyntäteoria kertoo kuitenkin vain osan totuudesta, sillä tänä vuonna öljynkulutuksen arvioidaan kasvavan maailmassa lopulta vain kaksi prosenttia. Tätä teoriaa paremman selityksen tuntuukin tarjoavan OPEC'in jäsenmaiden onnistunut politiikka, jolla ne ovat kyenneet tuotantoa rajoittamalla nostamaan öljyn hintaa. Niukkuus seuraa siis tuottajien harjoittamasta politiikasta, eikä esimerkiksi luonnonoloista.

OPEC'in politiikan takana on halpa dollari. Koska öljy hinnoitellaan maailmanmarkkinoilla dollareissa, niin sen halpeneminen varsinkin suhteessa euroon on supistanut tuottajien tuloja. Tämän kehityksen kompensoimiseksi hintaa on pyritty hinaamaan tuotannon supistuksilla ylöspäin.

Toisaalta euron vahvistuminen on kompensoinut sitä valuuttanaan käytäville maille kohtuullisen osan hinnannoususta. Siksi EU-maat eivät voikaan syyttää omaa hidasta kasvuaan öljyn hinnan nousulle, vaan niiden täytyy tyytyä valittamaan vahvan euron vaikeuttavan vientiä. Tämä tosin ei koske EU:n sisällä tapahtuvaa merkittävää kauppaa, koska siinä käytetään maksvälineenä yhtä ja samaa euroa.

Puhuttaessa dollarin halpenemisesta on syytä muistaa sen johtuvan pääasiassa Yhdysvaltojen omasta syvästä budjettivajeesta. Tämä 500 miljardin

dollarin vaje on seurausta Bushin hallinnon veroalennuksista, sisä- ja ulkopolitiikan vaatimista lisäpanostuksista sekä kansalaisten liki olemattomasta säästämistästeesta. Tätä vajetta on taas rahoitettu pitämällä ovet auki aasialaiselle ja eurooppalaiselle pääomalle. Ilman niiden jatkuvaa virtaa Bushin hallinnon ”talousihme” romahtaisi hyvin pian.

Kauhistellessaan bensiinin hintaa huoltoaseman pumpulla, amerikkalaisten on hyvä muistaa sen johtuvan epäsuorasti Washingtonin harjoittamasta politiikassa. Talouden sisäinen ja ulkoinen epätasapaino laskee dollarin kurssia, joka taas supistaa sillä kauppaa käyvien maiden, kuten öljyntuottajien, tuloja. Tämä taas rohkaisee OPEC:ia kompensoimaan vientitulojen laskua tuotannonrajoituksilla ja hinnankorotuksilla. Korkeammat maailmanmarkkinahinnat taas heijastuvat eri mekanismien kautta bensiinin kotimarkkinahintaan Yhdysvalloissa.

Vuonna 2004 öljy on taas kerran kansainvälisen talouden ja politiikan keskiössä. Sen nouseva hintakehitys heijastaa poliittista epävarmuutta, mutta myös tarkoitushakuista kartellipolitiikkaa. Toisaalta korkea öljyn hinta motivoi (ulko)poliittisia ratkaisuja, joiden tehtävänä on taata öljyn vakaa ja kasvava saanti öljyä tuottavilta alueilta. Tämä öljyntuotannon ekspansio vaatii kuitenkin usein poliittista tukea.

Öljy ja politiikka ovat naimisissa keskenään.

PEKKA KORPISEN JULKAISUT

Kirjat

- Sosialistinen taloussuunnittelu (toim.), Tammi 1974
Verotus ja tasa-arvo (toim.), TTT, Helsinki 1975
Kriisit ja pitkät syklit (väitöskirja), TTT, Helsinki 1981
Talouspoliittisia avauksia, TTT, Helsinki 1988
Valtio ja vapauden kasvu, Hanki ja jää, Helsinki 1989

Tieteellisiä artikkeleita ja muita julkaisuja

- Structural Changes in Finnish Industrial Production, Bank of Finland Monthly Bulletin No. 2, 1968
Tullinalennusten vaikutuksista, Taloudellisia selvityksiä, Suomen Pankin julkaisuja, sarja A:31
Suomen kehitysapu vuonna 1969, Ulkopoliitikka No.3, 1968
Taloudellisen kansainvälisyyden haaste, teoksessa Taloudelliseen kansanvaltaan, TSL, Helsinki 1969
”...att inom Sveriges gräns erövra Finland åter”, yhdessä Nils Lundgrenin kanssa, Dagens Nyheter, kevät 1971
Finlands ekonomi – utkast till en strukturell analys, yhdessä Nils Lundgrenin kanssa, Skandinaviska Banken Kvartalskrift No.3, 1971
Suomi ja laajeneva EEC, Ulkopoliitikka No.1, 1973 julkaistu myös englanniksi teoksessa ”Yearbook of Finnish Foreign Policy”, 1973

Suomen ja SEVin yhteistyö, TTT Katsaus 1/1974

Suomen Pankin valuuttakurssipolitiikka 1945–1973, yhdessä Seppo Kykkäsen kanssa, TTT Katsaus 3/1974

Suhteiden uusi taso, teoksessa Suomi ja SEV, Ulkopoliittinen Instituutti, 1974

Maailmantalous murroksessa, teoksessa Uusi kansainvälinen, TSL 1975

Suomen Nordek-politiikka, TTT Katsaus 1/1975

Kansainvälisen erikoistumisen ja yhteistyön uudet muodot – pienen maan näkökulma, teoksessa Taloudellisen yhteistyön uudet muodot, Ulkopoliittinen instituutti ja Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, 1976

Ostovoimapariteettiteoria ja Suomen valuuttakurssipolitiikka toisen maailmansodan jälkeen, Taloustieteellisen Seuran vuosikirja, 1977

Suhdanne-ennusteet ja suhdanteet 1970-luvulla, yhdessä P.J. Boldtin ja P. Hemilän kanssa, TTT Katsaus 3/1977

Pitkien syklien teoria, Taloustieteellisen Seuran vuosikirja 1978

Onko Suomen rakenteellinen maksutaseongelma ratkennut?, Kansantaloudellinen Aikakauskirja No. 3/1978

Metsäverotuksen uudistaminen, TTT Katsaus 1/1978

Tukkipuun kysyntä ja tarjonta 1950–1978, TTT:n tutkimusselosteita 11/1980

Suomen irrottautuminen inflaatio-devalvaatiokierteestä, Turun korkeakoulujen yhteiskunnallis-taloudellisen tutkimusyhdistyksen julkaisuja 2/1980

Asuntolainojen kuoleetusajat, TTT Katsaus 3/1980

Kehitysmaiden kasvunäkymistä, Ulkopoliitiikka No.4, 1983

Kehitysmaiden velkakriisi, TTT Katsaus 3/1984

Rationaalisten odotusten hypoteesi ja kantohinnat, TTT:n tutkimusselosteita 50/1986

Den Internationella Skuldkrisen/Trender i sysselsättningen, TTT:n tutkimusselosteita 40/1986

Luonnottoman korkotason vaikutuksista, Kansantaloudellinen aikakauskirja 1986:2

A Note on the Convex-Concave Growth Function and Stumpage Prices, Taloustieteellisen Seuran vuosikirja 1986/87

Sopimuspolitiikka ja julkinen sektori vuonna 2000, TTT:n tutkimus-
selosteita 64/1987

A Monetary Model of Long Cycles, Teoksessa T. Vasko (toim.), The Long Wave Debate: Concepts, Results and Perspectives, New York, Spring-Verlag, 1987

Long Cycles in Fine Arts: Towards a New Theory of Style, TTT Discussion Papers 62/1987

Valtionyhtiöiden muuttuva rooli, Kansantaloudellinen aikakauskirja 1988:1

Will Strong Performance Continue? , Business Finland 1989, Sanomaprint, Helsinki

The Swedish Building Cycle: Fact of Artifact?, Scandinavian Housing & Planning Research 1988, vol.5, Nr. 4

The Role of the IMF, World Bank and Gatt in Managing Global Risks, World Futures, 1988 vol. 25, Nr. 1–2

Talouden, politiikan ja kulttuurin syklinen evoluutio, TTT:n tutkimus-
selosteita 73/1988

Suomi ja mahdollisuuksien maailma, TTT Katsaus 4/1988

Helsingin optimikoko: Onko kasvun rajoittaminen lainkaan tarpeen?, TTT:n esitelmää ja kirjoituksia 8/1989

Miksi maa on Suomessa niin kallista?; Korkean reaalikoron vaikutus kiinteistöjen arvoihin, TTT:n esitelmää ja kirjoituksia 12/1989

Asuntojen hinnanmuodostuksesta Suomessa, TTT tutkimuksia 22/1989

Hyvinvointivaltion tulevaisuus, Kansantaloudellinen aikakauskirja 1/1990

Kansalaistulon ja maksullisten palvelujen mahdollisuudesta, Sosiaalinen Aikakauskirja 1/1990

Itsenäisen Namibian kehitysongelmista, Sosialistinen Aikakauskirja 2/1990

Kunnollisella kuvausjärjestelmällä kiire, Aika on kypsä, kansallinen ympäristökokous Haikkoo 8.8.1990, Valtioneuvoston kanslia

The Reconstruction and Development of Namibia: General Policy Statement ja Provisional Investment Programme, Windhoek, May 1990 (raportit kirjoitettu yhdessä muiden UNDP:n asiantuntijaryhmän jäsenten kanssa)

Reunahuomautuksia taiteesta sijoituskohteena, TTT:n esitelmää ja kirjoituksia No. 19

Long Cycles and the Development of Style: Painting in the 19th and 20th Centuries, World Futures, vol.30, 1991

Kohti itsehallinnollista markkinasosialismia, teoksessa Suomela ja Kolanen (toim.), Uusi Eurooppa – haaste vasemmistolle, Tammi 1990
Sotkeeko sikasykli edelleen asuntomarkkinoita, TTT Katsaus 4/1990

Cities of the Future, IFHP International Congress 1993, Congress Report, Helsinki 1993

Helsingin rooli Suomen Gateway-konseptissa, Kaupunki käännekohdassa, Helsingin kaupungin Tietokeskus, Helsinki 1994

Miksi kaikki haluavat kaupunkiin?, Studia Urbana, Helsingin Yliopisto, Helsinki 1997

Honkapohjalle, Koskelalle ja vähän Virenillekin, Katsauksia ja keskusteluja, Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1/97

Honkapohjalle ja Koskelalle II, Katsauksia ja keskusteluja, Kansantaloudellinen Aikakauskirja 2/97

Honkapohjalle ja Koskelalle III, Katsauksia ja keskusteluja, Kansantaloudellinen Aikakauskirja 4/97

Towards a Renaissance of the European City, Helsinki Millenium Conference Report 1999 julkaistu myös Yhdyskuntasuunnittelu No 3, 2000

Notes on the Construction of Renaissance Rome, Helsinki Quarterly 2/1999

Values behind the development of Helsinki: a historical review (japaniksi), teoksessa Art-Port –Desing: Creating Attractive City, Japan 1999

Helsinki Needs to Shapen its Cultural Profile, teoksessa Peter Hall ym. (toim.), Creative Cities, UIAB 1999

Long Cycles in Italian Art 1300–1650 (vain internetissä) 2000

Ihmisen mittainen Helsinki (Helsinki on a human scale), Puhutaan kaupungista , Suomen Rakennustaiteen museo, 2001

Ajatuksia ympäristötaiteesta, Arttu 2001, 4/2001

Rooman ikuinen viehätys, Villa Lanten ystävien vuosikirja I, Helsinki 2002

The history of your own time is a difficult if not impossible topic to study, Helsinki Quarterly 3/2002

Maailmantalouden kuprut, Chydenius, Osuuspankkiryhmän talous-julkaisu no 4/2002

Public-Private Co-operation; The Helsinki Experience, International Federation for Housing and Planning, Post-Congress Report, TianJin 2002

Monikerroksinen Ruoholahti, Ruoholahti – high rise, high tech., high quality, teoksessa Naapurina Ruoholahti 1992–2002, Jyväskylä 2002

E³ , Synteesi (tulossa)

Elämää Suomen Pankissa ja sen ulkopuolella kun markkakin oli valuutta (tulossa)

Kolumneja ja kirjoituksia mm. Demarissa, Ilta-Sanomissa, Helsingin Sanomissa ja Talouselämässä, vuosina 1966–2004

*Esittelypuheenvuoroja Helsingin kaupunginvaltuustossa
(keskustelupöytäkirjat):*

Töölönlahden asemakaava. Kvsto 27.2.2002 § 62

Kampin keskuksen toteutus. Kvsto 3.4.2002 § 89

Helsingin yleiskaava. Kvsto 12.11.2003 § 245

Asunto-ohjelma. Kvsto 26.11.2003 § 260

KIRJOITTAJAT

Tuovi Allén on ekonomisti ja Sitran ohjelmajohtaja. Hän toimi tutkijana Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa ja Palkansaajien tutkimuslaitoksessa vuosina 1984–1999.

Kaisa Blomstedt on sisutusarkkitehti ja Pekka Korpisen pitkäaikainen ystävä.

Kaj Ilmonen on sosiologian professori Jyväskylän yliopistossa. Hän on toiminut tutkijana Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa ja Palkansaajien tutkimuslaitoksessa vuosina 1988–1995.

Jaakko Kiander on Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen tutkimusprofessori. Hän toimi tutkijana Palkansaajien tutkimuslaitoksessa vuosina 1994–1997.

Sixten Korkman on Euroopan unionin valtiovarainministereiden neuvoston pääjohtaja. Hän toimi tutkijana Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa vuosina 1980–1983.

Pertti Kukkonen on toiminut Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen toimitusjohtajana vuosina 1982–1997. Hän on vuosikymmenten varrella ollut läheisessä yhteistyössä kollegansa Pekka Korpisen kanssa.

Reija Lilja on Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimusjohtaja vuodesta 1999 lähtien. Hän on toiminut tutkijana Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa ja Palkansaajien tutkimuslaitoksessa vuosina 1987–1995.

Seppo Lindblom toimi Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen ensimmäisenä esimiehenä vuosina 1971–1973.

- Heikki Oksanen* on neuvonantaja Euroopan komission talouden ja rahoituksen pääosastossa. Hän on toiminut Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen varaesimiehenä vuosina 1979–1988 ja tutkijana vuosina 1978 ja 1986.
- Mika Pantzar* on Kuluttajatutkimuskeskuksen tutkimuspäällikkö. Hän toimi tutkijana Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa vuosina 1983–1991.
- Pekka Parkkinen* on Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen tutkimuspäällikkö.
- Jukka Pekkarinen* on Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtaja vuodesta 1991 lähtien. Hän on toiminut Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen tutkijana vuosina 1984–1985 ja varaesimiehenä vuosina 1989–1990.
- Matti Pohjola* on kansantaloustieteen professori Helsingin kauppakorkeakoulussa. Hän toimi tutkijana Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa vuosina 1986–1990.
- Pekka Sauramo* on toiminut tutkijana Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa ja Palkansaajien tutkimuslaitoksessa vuodesta 1979 lähtien.
- Pekka Sauri* on Helsingin rakennus- ja ympäristötoimesta vastaava apulaiskaupunginjohtaja. Hän on toiminut Helsingin kaupunginvaltuutettuna vuodesta 1993 lähtien, valtuuston puheenjohtajana vuosina 2001–2003 ja useissa muissa luottamustehtävissä.
- Risto Tainio* on johtamisen ja organisaatiotieteen professori Helsingin kauppakorkeakoulussa.
- Lauri Törhönen* on elokuvaohjaaja ja Taideteollisen korkeakoulun elokuvataiteen professori. Hän on pitkäaikainen Helsingin kaupunginvaltuutettu ja Pekka Korpisen hyvä ystävä.
- Risto Vaittinen* on Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen ekonomisti. Hän toimi projektitutkijana Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa vuosina 1990–1991.
- Pentti Vartia* on Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen toimitusjohtaja. Hän on vuosikymmenten varrella tehnyt runsaasti tutkimusyhteistyötä kollegansa Pekka Korpisen kanssa.
- Raimo Väyrynen* on Suomen Akatemian pääjohtaja vuodesta 2004 lähtien.

TABULA GRATULATORIA

Aarnio Lasse
Allén Tuovi
Andersson Jan-Otto
Arimo Antero
Asplund Gunnar
Bergman Turo
Blomstedt Kaisa
Erling Tapani
Haaparanta Pertti
Haavisto Tuomo
Hasko Harri
Heino Jouko
Heinonen Visa
Hemmilä Pirkko
Hemmilä Pekka
Hjerpe Riitta ja Reino
Holm Pasi
Honko Jaakko
Hämäläinen Sirkka
Ihamuotila Risto
Ilaskivi Raimo
Ilmonen Kaj
Jännäri Kaarlo
Kajanoja Jouko

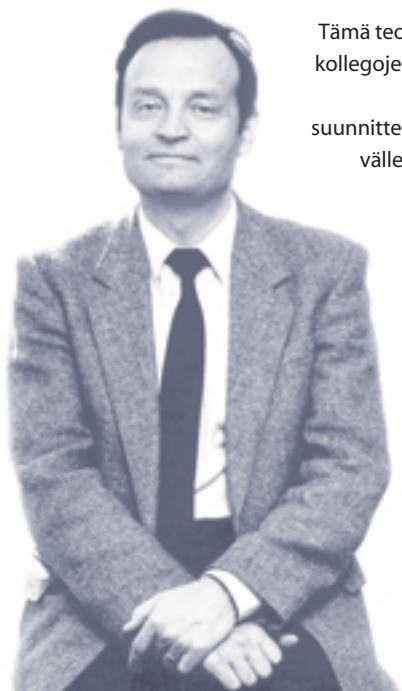
Keinänen Eino
Kiander Jaakko
Kiljunen Kimmo
Koivisto Heikki
Konow von Ossian
Korkman Sixten
Korpela Tarmo
Korpela Juhani
Korpelainen Lauri
Korppi-Tommola Aura
Koskenkylä Heikki
Koski Heikki
Kukkonen Pertti
Kurjenoja Jaana
Laaksonen Pentti
Laiho Johanna
Lilja Reija
Lind Pirjo
Lindblom Seppo
Luukko Unto
Malmberg Harri
Morri Pekka
Nars Kari
Niinimäki Rauno

Okko Paavo
Oksanen Heikki
Ollila Jorma
Ollonqvist Pekka
Pantzar Mika
Parkkinen Pekka
Parmanne Pertti
Paunio Jouko
Peisa Paavo
Pekkarinen Jukka
Pekurinen Markku
Pohjola Matti
Pärnänen Heikki
Ranki Risto
Rantala Jukka
Rantala Olavi
Rekola Esko
Salo Sinikka
Santamäki-Vuori Tuire
Sauramo Pekka
Sauri Pekka
Sihtola Kari
Skurnik Samuli
Sovala Markus

Sovala Juhani ja Anni	Teräsvirta Timo	Vehviläinen Juha
Sutela Pekka	Tiainen Pekka	Vesa Hannu
Suvanto Antti	Tsupari Pekka	Voipio Iikko
Suviranta Antti	Tuomainen Kari	Vuorento Reijo
Söderlund Kjell	Törhönen Lauri	Väyrynen Raimo
Tainio Risto	Wahlroos Bror	Ylisipola Heino
Tammilehto Raimo	Vaittinen Risto	Ylä-Anttila Pekka
Tanninen Hannu	Vanhala Kalevi	Åkerholm Johnny
Tanskanen Antti	Vartia Pentti	Öller Lars-Erik
Tarkka Juha	Vartiainen Henri ja Pirkko	

Akava ry	Puu- ja erityisalojen liitto
Ammattiliitto SUORA ry	Rautatieläisten Liitto ry
Helsingin kauppakamari	SAK ry
Jyväskylän yliopisto	Suomen lähi- ja perushoitajaliitto
Kemianliitto ry	Suomen merimies-unioni ry
Kunnallisvirkamiesliitto ry	Tekniikan Akateemiset ry
Kunta-alan ammattiliitto ry	Teollisuuden ja työnantajain keskusliitto
Metallityöväen liitto ry	Toimihenkilöunioni TU ry
Opetusalan Ammattijärjestö OAJ	Veronmaksajain keskusliitto
Palvelualojen ammattiliitto	Viestintäalan ammattiliitto
Palvelutyönantajat ry	

Pekka Korpinen: Metropolien rakentaja

Tämä teos on Pekka Korpinen työtovereiden, kollegojen ja ystävien syntymäpäivälahja 60-vuotiaalle ekonomistille, kaupunkisuunnittelijalle, taiteen ja arkkitehtuurin ystävälle. Pekka Korpinen teki mittavan uran taloustutkijana ja talouspoliittisena vaikuttajana toimiessaan Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen johtajana lähes kaksi vuosikymmentä. Helsingin apulaiskaupunginjohtajana Pekka Korpinen on jättänyt puumerkkinsä niin Kamppiin kuin Töölönlahdelle. Aineksia visioihinsa Pekka Korpinen on hakenut lännestä ja idästä, tie-teestä ja taiteesta - viime vuosina yhä useammin ikuisesta Roomasta.

RAPORTTEJA 1

Raportteja 1
ISBN 952-5071-98-7
ISSN 1795-2832
Hinta: 25 e

Palkansaajien tutkimuslaitos
Pitkäsillanranta 3 A
00530 Helsinki
Puh: 358-9-25357330